

Ks. KRZYSZTOF BARYGA*, ks. PAWEŁ KINDRACKI*

SZKIC DO BADAŃ NAD NAUCZANIEM KATECHETYCZNYM W WYŻSZYM SEMINARIUM DUCHOWNYM DIECEZJI SIEDLECKIEJ

Treść: Wstęp; 1. Z historii WSD diecezji siedleckiej; 2. Seminaryjne kształcenie katechetyczne w XIX wieku, 2.1. *Usamodzielnienie się katechetyki*, 2.2. *Katechetyka w seminariach duchownych*, 2.3. *Nauczanie (także) katechetyczne w seminarium janowskim*; 3. Seminaryjne kształcenie katechetyczne w wieku XX do Vaticanum II, 3.1. *Katechetyczne przygotowanie kandydatów do kapłaństwa w wypowiedziach UNK*, 3.2. *Troska profesorów o podniesienie poziomu nauczania w polskich seminariach*, 3.3. *Profesorowie katechetyki w WSD diecezji siedleckiej*, 3.4. *Profesorowie katechetyki WSD Diecezji Podlaskiej a I Synod Diecezjalny Podlaski*; 4. Seminaryjne kształcenie katechetyczne po Vaticanum II, 4.1 *Formacja katechetyczna (także) kandydatów do kapłaństwa w wybranych dokumentach soborowych i posoborowych*, 4.1.1. *Dekret „Optatam Totius” z 28.10.1965 r.*, 4.1.2. *Dekret „Presbyterorum Ordinis” z 07.12.1965 r.*, 4.1.3. *Directorium Catechisticum Generale z 11.04.1971 r.*, 4.1.4. *Directorium Catechisticum Generale z 15.08.1997 r.*, 4.1.5. *Polskie Dyrektorium Katechetyczne z 20.06.2001 r.*, 4.2. *Doskonalenie ratio studiorum (1968-1999)*, 4.2.1. *Ratio studiorum z 1968 roku*, 4.2.2. *Ratio studiorum z 1971 roku*, 4.2.3. *Ratio studiorum z 1977 roku*, 4.2.4. *Ratio studiorum z 1999 roku*, 4.3. *Nauczanie katechetyki w WSD diecezji siedleckiej*, 4.4. *Seminaryjne kształcenie katechetyczne a II synod Diecezji Siedleckiej*; Zakończenie; Summary: The study for the research on the catechetical instruction in Theological Seminary in Siedlce; Bibliografia.

Słowa kluczowe: etapy rozwoju katechezy, historia katechetyki, formacja katechetyczna w seminarium duchownym, seminaryjne *ratio studiorum*, podręczniki katechetyki, katechizmy, diecezja podlaska

Key words: stages of religious instruction development, the history of catechetics, catechetical formation in theological seminary, seminar *ratio studiorum*, coursebooks of catechetics, catechism, podlachian diocese

Wstęp

Wydaje się, że jest to pierwsza próba odpowiedzi na pytanie o nauczanie katechetyki w siedleckim seminarium duchownym w tak rozległej perspektywie czasowej (pytanie o jej profesorów, o jej przedmiot i zakres poruszanej problematyki, o jej ćwiczeniową i wykładową formę wraz z wykorzystywaną podręcznikową bazą, o jej miejsce wśród innych seminaryjnych dyscyplin teologicznych, o jej etapy rozwojowe, o jej nauczanie w integracji z określonymi sugestiami Magisterium Kościoła itp.). Pierwsze, żeby nie powiedzieć pionierskie, przemierzanie takich badawczych ścieżek zawsze łączy się z pewnymi niebezpieczeństwami, ograniczeniami i koniecznościami.

Trudno jest przybliżyć pozycję katechetyki¹ w określonym miejscu (w jednym seminarium) z pominięciem szerszej perspektywy (nauczania katechetyki w innych seminariach w Polsce czy też regulacji odnoszących się do nauczania katechetyki w seminariach Kościoła powszechnego). Nie sposób też od razu („od pierwszego wejścia”) widzieć całą problematykę związaną z przedmiotem prowadzonych analiz. Za pierwszym razem nie dotrze się też do większości, nie mówiąc o wszystkich, źródłach czy pozycjach tworzących literaturę przedmiotu. Prowadząc badania w danym obszarze po raz pierwszy (i na dodatek w pojedynkę) nie można wejść w dialog z innymi znawcami rozwiązywanego problemu. Na konieczne krytyczne spojrzenie innych trzeba będzie cierpliwie poczekać, a bez takich „spojrzeń z dystansu” (personalnego i chronologicznego) trudno mówić o rzeczywistym odkryciu i postępie badawczym. Autor opracowania ma też świadomość, że niektóre z już wykorzystanych opracowań (z powodu pewnych luk informacyjnych czy z powodu licznych znaków zapytania rodzących się w trakcie analizy tych

---

* Ks. K. Baryga, dr katechetyki, jest dyrektorem Wydziału Nauczania Katechetycznego Kurii Diecezjalnej w Siedlcach i pełni posługę diecezjalnego wizytatora katechezy. W czasie II synodu diecezji siedleckiej przewodniczył Komisji ds. przekazu wiary i podkomisji ds. katechezy i szkół katolickich i był redaktorem wielu projektów statutowych i aneksowych związanych z katechezą w diecezji siedleckiej.

* Ks. P. Kindracki, dr katechetyki, jest dyrektorem Instytutu Teologicznego w Siedlcach oraz wicedyrektorem Wydziału Nauczania Katechetycznego Kurii Diecezjalnej w Siedlcach. Pełni też posługę diecezjalnego wizytatora katechezy.

¹ Por. R. Murawski, *Pojęcie „katechetyki” w refleksji współczesnych autorów polskich*, „Studia Pastoralne” 1 (2005), s. 69-70.

opracowań) domagają się powtórnego krytycznego badania w celu rozwiania wątpliwości lub też uzupełnienia/doprecyzowania danych niepełnych².

Pomimo tych (i innych) trudności, wątpliwości i braków pragnę wyrazić moją radość z tego, że pierwszy (początkowy) plan badań nad katechetyką w seminarium diecezji siedleckiej został zrealizowany. Przebyty odcinek drogi badawczej został podzielony na kilka etapów. Po dookreśleniu czasu i miejsca funkcjonowania seminarium diecezji siedleckiej jako instytucji kształcącej kandydatów do przyjęcia święceń prezbiteratu, przedstawiam zarys seminaryjnego kształcenia katechetycznego od początku XIX do początku XX wieku (etap I), w wieku XX do soboru watykańskiego II (etap II) i kształcenia katechetycznego w okresie ostatnim czyli od ostatniego soboru do dzisiaj (etap III). Podsumowanie podjętych analiz nad problemem zasadniczym oraz ukazanie konieczności i perspektywy kontynuowania rozpoczętych poszukiwań przedstawiam w zakończeniu.

1. Z historii WSD diecezji siedleckiej

Tworzenie placówek kształcących kandydatów na duchownych zalecił Sobór Trydencki³. Papież Pius VII, bullą „Ex imposita nobis” z dnia 30 czerwca 1818 roku, wytyczając nową administrację diecezjalną w Królestwie Polskim, wskazał na potrzebę działalności seminarium duchownego, między innymi w Janowie – w siedzibie nowopowołanej diecezji podlaskiej. Tego roku naukę w seminarium janowskim rozpoczęło 28 kleryków⁴.

Jak zauważył ks. P. Aleksandrowicz, największe tereny diecezji podlaskiej, należące

² Zob. K. Kusyk *Wykłady w Wyższym Seminarium Duchownym im. Benedykta XV na podstawie protokołów z sesji profesorskich*, Archiwum WSD Siedlce, Siedlce 2017, msp.

³ Por. Dekrety o reformie z XXIII sesji Soboru z 15 lipca 1563 r. kanon 18.

⁴ B. Błoński, R. Dmowski, J. Wojda, *Zarys dziejów WSD diecezji siedleckiej*, W: B. Błoński, R. Dmowski, D. Wereda (red.), *Diecezja Siedlecka 1918-2018. Studia i materiały z dziejów*, Siedlce 2018, dz. cyt., s. 155.

W roku 1822, a więc w początkach swojego funkcjonowania diecezja podlaska miała 39 seminarzystów, dwa seminaria (Janów i Węgrów) i 10 profesorów w tych seminariach (większą liczbę profesorów miała tylko diecezja płocka – 12). Tylko dwie inne diecezje (na 8 diecezji Kościoła Rzymsko-Katolickiego w Królestwie Polskim) miały większą liczbę seminarzystów (warszawska – 40 i kujawsko-kaliska – 40). W roku 1830 w diecezji podlaskiej było nadal 10 profesorów i 47 seminarzystów: A. Winiarz, *Sprawa kształcenia rzymskokatolickiego duchowieństwa świeckiego w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831)*, „Rozprawy z dziejów oświaty” 1994, T. 36, s. 33, 37. Ponieważ seminaria były finansowane z budżetu państwa władze Królestwa Polskiego od 1834 roku wprowadziły zasadę, według której seminarium mogło mieć określoną liczbę alumnów zależną od dwóch wskaźników: liczby wiernych danej diecezji i liczby kapłanów tej diecezji. Komitet Wychowania Publicznego kierował się następującym wnioskowaniem, zob., A. Górecki, *Kościół katolicki w Królestwie Polskim po upadku powstania styczniowego*. „Christianitas” 71-72 (2018), s. 127-128.

dawniej do diecezji łuckiej, obsługiwane były przez duchowieństwo z Seminarium Duchownego w Janowie. Seminarium to założył biskup łucki Stanisław Witwicki 27.06.1685 roku. Zarówno seminarium janowskie, jak i drugie seminarium w obrębie diecezji podlaskiej czyli seminarium duchowne w Węgrowie (założone około r. 1711), pozostawało pod zarządem tzw. księży komunistów. Księża komuniści seminarium janowskie prowadzili do roku 1782, kiedy to biskup łucki F. P. Turski zarząd seminarium oddał w ręce księży diecezjalnych. Seminarium węgrowskie prowadzone przez księży komunistów przetrwało do roku 1836. Biskup janowski J. M. Gutkowski 9.04.1836 r. dokonał zamknięcia tego seminarium, a klerycy mogli się przenieść do innych seminariów⁵.

Po kasacie diecezji w 1867 roku zamknięto seminarium duchowne w Janowie, a alumnów diecezji podlaskiej formowano w seminarium duchownym w Lublinie, w którym był 5-letni cykl studiów. Seminarium podlaskie w czasie kasaty liczyło ok. 20 alumnów. W Lublinie wszyscy klerycy mieszkali razem, ale nadal stanowili dwie grupy z podziałem na diecezje. Seminarzyści diecezji janowskiej kształcili się w Lublinie aż do końca I wojny światowej⁶.

Uroczysta inauguracja – pierwszego po wskrzeszeniu diecezji podlaskiej – roku akademickiego odbyła się 8 października 1919 roku. Po 52 latach nieobecności, spowodowanej represjami carskiej Rosji wobec Kościoła katolickiego, seminarium podlaskie wznowiło swoją działalność⁷. Wskrzeszone kanonicznie przez biskupa Henryka Przeździeckiego Podlaskie Seminarium Diecezjalne otrzymało imię papieża Benedykta XV⁸, a jego siedzibą aż do pierwszych miesięcy II wojny światowej był Janów Podlaski.

---

⁵ P. Aleksandrowicz, *Diecezja siedlecka czyli podlaska*, Siedlce 1971, s. 167, 171-174. Por. M. Brudzisz, *Dzieje Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim*, Tuchów – Lublin 1966 (mps). Księża komuniści to członkowie Instytutu Księży Świeckich Żyjących we Wspólnocie założonego przez ks. Bartłomieja Holzhausera w roku 1640.

⁶ B. Błoński, R. Dmowski, J. Wojda, dz. cyt., s. 164.

⁷ Tamże, s.165.

⁸ Papież Benedykt XV bullą „*Commissum humilitati nostrae*” z dnia 24.09.1918 r. wskrzesił diecezję podlaską. Papież ten trzy lata wcześniej dnia 4.11.1915 r. na mocy motu proprio *Seminaria clericorum* powołał specjalną Kongregację Seminariów i Uniwersytetów. Kompetencjom tej Kongregacji zostało powierzone kierownictwo nad seminariami, uniwersytetami i wydziałami kościelnymi na całym świecie, co znalazło formalne potwierdzenie w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. (Codex Iuris Canonici, can. 256 §1). Codex Iuris Canonici promulgowany 27.05.1917 r. przez papieża Benedykta XV na mocy konstytucji apostolskiej *Providentissima Mater Ecclesia*, zaczął obowiązywać od 19.05.1918 r. Stał się „wielką kartą” w życiu Kościoła, przyniósł bowiem uniwersalne rozwiązania prawne w sprawach związanych z kształceniem i wychowaniem kandydatów do kapłaństwa, por. A. Orczyk, *Kształcenie i wychowanie w seminariach duchownych od XVI do połowy XX wieku*, Sandomierz 2017, s. 220-221.

W czasie okupacji niemieckiej seminarium podlaskie kontynuowało swoją działalność w konspiracji w Siedlcach. Po wyzwoleniu Siedlec z okupacji niemieckiej w roku 1944 seminarium duchowne przeniósł się do budynku przy ul. 1 Maja 56, obecnie ulica biskupa I. Świrskiego. W 1990 roku został pobłogosławiony nowy gmach WSD diecezji siedleckiej w Nowym Opolu. Od tego czasu seminarium siedleckie nosi imię papieża Jan Pawła II⁹.

2. Seminaryjne kształcenie katechetyczne w XIX wieku

Jeśli przez katechetykę rozumiemy naukę o katechezie, to nie sposób w opracowaniu analizującym rozwój *katechetyki* uciec od rozwoju rozumienia samej *katechezy* (rozumienia jej celu i prowadzących do niego dróg). Z tego powodu analiza katechetycznego nauczania w seminarium najpierw od początków XIX do początków XX wieku (następnie w czasie: do Vaticanum II i po soborze Watykańskim II) poprzedzona zostanie krótką charakterystyką katechezy w analizowanym okresie.

Wiek XIX przyniósł działania obronne Kościoła przed wypaczeniami teologicznymi okresu Oświecenia. W nauczaniu zaczęła dominować metoda scholastyczna. Naukę Kościoła przedstawiało się przy pomocy precyzyjnie zdefiniowanej, na jasnych pojęciach opartej i usystematyzowanej według logicznego porządku, teologii. Katecheza w tym okresie została sprowadzona do przekazu wiedzy religijnej wyrażonej w ścisłych teologicznych sformułowaniach. Materiał katechizmowy miał układ teologii systematycznej – dzielił się na traktaty. Metoda w katechezie opierała się na toku dedukcyjnym. Polegał on na analizowaniu i wyjaśnianiu pojęć zawartych w formułach katechizmowych. Można więc powiedzieć, że w XIX wieku dominował model katechezy neoscholastycznej (model egzegetyczny czyli wyjaśniający)¹⁰: *Przy wyjaśnianiu należy dokładnie trzymać się słów katechizmu, bez odnoszenia się do innych ksiąg religijnych. Treść katechizmu jest tak bogata, że nie potrzeba poza nim szukać materiału. Będzie przy tym rzeczą bardzo dobrą, jeżeli przeczyta się najpierw powoli i z właściwą intonacją odpowiedź katechizmu, następnie przeanalizuje się dokładnie: najpierw podmiot i orzeczenie zdania głównego, potem podmiot i orzeczenie zdania pobocznego oraz ich pokrewne człony. Już to proste rozłożenie zdania na części wystarczy niekiedy, aby daną rzecz uczynić jaśniejszą. Gdyby jednak mimo to trzeba było wyjaśnić jakieś słowo, to należy uczynić krótko i bez rozwlekłości, która zamiast rzecz rozjaśnić, czyni jeszcze ciemniejszą oraz powoduje marnowanie czasu[...]*¹¹.

⁹ B. Błoński, R. Dmowski, J. Wojda, dz. cyt., s. 169-170.

¹⁰ Por. W. Koska, *Katechetyka*, Poznań 1993, s. 30-32.

¹¹ Cyt. za R. Murawski, *Etapy rozwoju katechezy*, „Ateneum Kapłańskie” 71 (1978) nr 417 s. 51-52.

Po tym wprowadzeniu czyli przybliżeniu rozumienia katechezy na pierwszym etapie prowadzonych analizy, uwaga badawcza zostanie skierowana na trzy zagadnienia ściśle związane z rozwiązywaniem zasadniczego problemu tego opracowania. Te trzy zagadnienia to: usamodzielnienie się katechetyki jako dyscypliny teologicznej, miejsce katechetyki w *ratio studiorum* ówczesnych seminariów i wreszcie zarys nauczania katechetycznego w seminarium janowskim od początków XIX do początków XX wieku.

2.1 Usamodzielnienie się katechetyki

W 1772 r. Maria Teresa poleciła Komisji Dworskiej (Studienhofkommission) opracować nowy program studiów, w którym przyjęto projekt S. Rautenstraucha, jednego spośród członków Komisji, wprowadzający teologię pastoralną jako naukę o duszpasterskiej działalności duchownych¹². Wyodrębnienie teologii pastoralnej spośród nauk teologicznych jako samodzielnej dyscypliny teologicznej miało duże znaczenie dla rozwoju jej samej, jak też i dla rozwoju związanej z nią katechetyki. Katechetyka w ramach teologii pastoralnej zaczęła być wykładana na Uniwersytecie Wiedeńskim i w seminariach duchownych, a pierwsze zasady przeprowadzania katechezy w szkole jako lekcji religii były podawane w podręczniku teologii pastoralnej¹³.

Do roku 1812 na uniwersytetach austriackich oraz w galicyjskim Seminarium Generalnym (1783-1819) katechetyka w ramach teologii pastoralnej wykładana była na III roku studiów teologicznych (początkowo według podręcznika F. Giftschütza, a potem według podręcznika A. Reichenbergera). Od roku 1812/1813 na mocy dekretu cesarskiego z 10.01.1812 r. katechetyka została wydzielona z teologii pastoralnej i jako odrębny przedmiot (obok teologii pastoralnej) wykładana była na IV roku studiów teologicznych. Na mocy tegoż dekretu wprowadzono do Galicyjskiego Seminarium Generalnego czteroletni plan studiów¹⁴.

¹² A. Orczyk, analizując rozwój teologii pastoralnej jako samodzielnej dyscypliny w II połowie XIX wieku, zauważa, że pierwszą próbę nadania teologii pasterskiej charakteru teologicznego i oparcia jej na eklezjologii podjął J.M. Sailer (1751-1832), a następnie A. Graf (1811-1867). Ten rozwój, podkreśla R. Kamiński, został jednak zablokowany, gdyż na teologii pastoralnej ciążyło apriorystyczne przyjęcie pojęcia „pasterz” jako podstawy wszelkiej refleksji na temat istoty, zadań i problematyki tej teologii. To w konsekwencji doprowadziło do rozpadu teologii pastoralnej na dyscypliny szczegółowe (liturgikę, homiletykę, katechetykę i hodogetykę): Por. A. Orczyk, dz. cyt., s. 276-277; R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, Kraków 2001, s. 26-30.

¹³ Por. P. Poręba, *Dzieje katechetyki*, W: M. Rechowicz (red.), *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. III, cz. 2, Lublin 1977, s. 129-133. Jak zauważa A. Szafrąński teologia pastoralna wprowadzona jako odrębny przedmiot uniwersytecki w Wiedniu i na wydziałach teologicznych w innych krajach obejmowała naukę o pasterzu i jego pracy, homiletykę, katechetykę i liturgikę: A. L. Szafrąński, *Teologia pastoralna w diecezji kieleckiej w XIX w.*, „Nasza Przeszłość” 1982, t. 57, s. 98.

¹⁴ P. Poręba, dz. cyt., s. 131-133. Zakotwiczenie katechetyki na Uniwersytecie Wiedeńskim rozpoczęło etap jej rozwoju i unaukowienia.

A. Szafrąński podkreśla, że rozwój katechetyki jest związany z rozwojem psychologii, pedagogiki i dydaktyki. Impulsem do tego rozwoju było wprowadzenie lekcji religii do programu szkolnego. To zbliżyło katechetykę do świeckiej dydaktyki i metodyki. Katechetyka stała się nauką nie tylko o podstawach teologicznych (z teologii ogólnej brała treść do nauczania religijnego, a z teologii pasterskiej zasady i cele przekazywania prawd wiary katechumenom), ale i nauką o podstawach psychologicznych, pedagogicznych i dydaktycznych (od tych właśnie nauk czerpała: lepsze zrozumienie zachowań katechizowanych, właściwe wspomaganie wychowanków na poszczególnych etapach ich rozwoju oraz skuteczne formy, metody i środki przekazywania im wiedzy)¹⁵

2.2 Katechetyka w seminariach duchownych

Przez katechetykę w tym czasie rozumiano przede wszystkim przygotowanie do nauczania katechizmu¹⁶. Katechizm Rzymski zajmował miejsce najważniejsze, gdyż był syntezą teologii katolickiej okresu potrydenckiego¹⁷. W katechetyce jako «nauczaniu katechizmu» chodziło o poznanie sposobu przekazywania prawd wiary, o poznanie struktur i schematów katechizmowych. W rozkładzie zajęć seminaryjnych pojawiały się różne nazwy związane z przygotowaniem alumnów do przekazywania katechizmu: katechizm,

¹⁵ Por. A. L. Szafrąński, dz. cyt., s. 87-88.

¹⁶ Nie tylko w wieku XVII i XVIII, ale przez cały wiek XIX, a nawet w początkach wieku XX zadaniem katechetyki było przede wszystkim przygotowanie (dalsze i bliższe) do wykładania katechizmu. Katechetykę postrzegano jako metodykę nauczania katechizmu, J. Gruszka, *Katechetyka umiejętna*, Przemyśl 1849, s. 22; W. Kosiński, *Metoda nauczania religii, czyli katechetyka*, Sandomierz 1929, s. 1. Por. M. Rusiecki, *Katechetyka w seminarium kieleckim do 1939 roku*, W: D. Olszewski, R. Kuligowski, K. Gurda (red.), *Kultura teologiczna Seminarium Duchownego w Kielcach 1772-2002*, Kielce 2002, s. 136. Pod koniec XIX wieku i na początku XX przez katechetykę rozumiano także teorię katechezy, a przez katechezę kluczową funkcję nauczającego Kościoła: Por. A. Orczyk, *Kształcenie i wychowanie w seminariach duchownych od XVI do połowy XX wieku*, Sandomierz 2017, s. 279. *Katechetyka jest teorią katechezy albo nauką obejmującą zasady ciągłego nauczania ludu, urabiania go i doskonalenia w zasadach Kościoła świętego. Podaje przeto reguły i przepisy, stwierdzone rozumem i doświadczeniem, zmierzające do praktycznego pouczenia o rzeczach odnoszących się do pomnożenia chwały Bożej na ziemi i zbawienia dusz. Przedmiotem katechetyki są prawdy wiary, obyczajów i praktyki religijne, które za pośrednictwem podawanych przez nią przepisów wpoić trzeba w serca ludzi, dając im wychowanie religijne od pierwszych zaraz lat żywota i następnie, ciągłym katechizowaniem takowe utrzymać*: S. Chodyński, *Katechetyka*, W: *Encyklopedia kościelna X. M. Nowodworskiego*, t. 10, Warszawa 1877, s. 193. Cyt. za M. Rusiecki, dz. cyt., s. 137. Por. J. Krukowski, *Teologia pasterska katolicka dla użytku seminariów duchownych i pasterzów dusz*, Wyd. 4, Kraków 1894, s. 289.

¹⁷ A. Szafrąński podkreśla, że *Katechizm Rzymski* zawierał naukę Soboru Trydenckiego i stanowił osobny przedmiot nauczania alumnów. Układ katechizmu odpowiadał trzem częściom: o wierze, sakramentach i przykazaniach z modlitwą. Katechizmy polskie z końca XVIII w. i początku XIX w. posiadają układ inny: wiara, przykazania i cnoty, sakramenty, obowiązki stanu. Taki układ posiadał katechizm Deharbe'a obowiązujący niemal do naszych czasów: A. L. Szafrąński, dz. cyt., s. 89-90. Wzorem dla powstających katechizmów w Polsce od drugiej połowy XIX wieku aż do połowy XX wieku był „Katechizm” J. Deharbe'a (1847 r.).

katecheza, katechetyka¹⁸.

W omawianym okresie (od początków XIX do początków XX wieku) z katechetyką (z zagadnieniami katechetycznymi w ramach studiów) spotykamy się we wszystkich wzmiankowanych planach zajęć seminaryjnych¹⁹. Podejście do nauczania katechetyki i określania (nazywania) jej przedmiotu w seminariach duchownych w Polsce w XIX wieku było bardzo zróżnicowane. Dobrze to widać na przykładzie rozkładu zajęć w seminarium kieleckim. W latach czterdziestych XIX wieku figurują tam dwie godziny katechizmu i jedna lub dwie godziny katechetyki. W latach pięćdziesiątych i siedemdziesiątych nie ma wzmianki ani o katechizmie, ani o katechetyce. W latach osiemdziesiątych nie są one zaliczane do tzw. *nauk wykładowych*, ale do tzw. *nauk słuchanych* (dla alumnów na roku przygotowawczym i na roku filozoficznym). Dopiero *ordo lectionum* na rok 1890/1891 wyznacza na nauczanie katechetyki dwie godziny²⁰.

J. Korycki zauważa, że po roku 1907 ukazał się drukiem bez autora, miejsca i roku wydania *Program nauki w seminariach duchownych*. Między innymi podany jest tam szczegółowy program pedagogiki i katechetyki, jako dyscyplin wykładanych przez jeden rok po dwie godziny tygodniowo. W programie pedagogiki jest mowa o pedagogice jako nauce, jej historii, o wychowaniu fizycznym, umysłowym i moralnym, o metodach nauczania i osobowości nauczyciela, a zwłaszcza kapłana oraz o wychowaniu domowym. W programie katechetyki zaś znajdujemy historię katechizacji, zagadnienie osobowości katechety, metody i formy organizacyjne katechizacji, podział katechizacji na małą, średnią i wielką oraz zachętę do prowadzenia ćwiczeń praktycznych²¹.

Wykładowcy katechetyki w omawianym okresie opierają się na podręcznikach zagranicznych, ale zabiegają również o opracowania rodzime, dostosowane bardziej do mentalności polskiej²².

A. Orczyk zauważa, że poziom nauczania w seminariach duchownych Królestwa Polskiego w XIX wieku – w przeciwieństwie do zaboru pruskiego i austriackiego – nie

---

¹⁸ T. Wróbel, dz. cyt., s. 121, 151-154. A. Orczyk stwierdza, że «katechetyka» jako przedmiot wykładany w seminarium był w XIX wieku używany zamiennie z terminem «katechizm» i «catechesis»: A. Orczyk, *Kształcenie i wychowanie w seminariach duchownych*, dz. cyt., s. 279. W trakcie wykładów z katechetyki zajmowano się zarówno treścią przekazu, samym katechetą, jak i stroną metodyczną katechezy, zagadnienia te były w dużym stopniu stabilne: M. Rusiecki, dz. cyt., s. 136.

¹⁹ J. Korycki, *Kształcenie pedagogiczno-katechetyczne w polskich seminariach duchownych w rozwoju historycznym*, „Studia Katechetyczne” 1984, t. 4, s. 227.

²⁰ A. Orczyk, dz. cyt., s. 280. Por. J. Korycki, dz. cyt., s. 226-227.

²¹ J. Korycki, dz. cyt., s. 228. Por. Z. Młynarski, *Formacja intelektualna alumnów Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim 1818-1828*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 17 (1970), z. 4, s. 67.

²² Por. A. L. Szafrąński, dz. cyt., s. 88. Więcej informacji o podręcznikach teologii pastoralnej i katechetyki w tym okresie (o autorach, tytułach, wydaniach) będzie podanych w dalszej części tego opracowania – przy analizie nauczania (także) katechetycznego w seminarium janowskim od początków XIX do początków XX wieku.

był zbyt wysoki. Złożyło się na to – oprócz czynników zewnętrznych – także wiele czynników bezpośrednio związanych z *ratio studiorum* tych uczelni, a wśród nich m.in. brak dostatecznego przygotowania aspirantów do studiów filozoficzno-teologicznych, brak odpowiednich podręczników, mała i niestała liczba wykładowców, niskie wynagrodzenie profesorów, obciążenie profesorów nauczaniem kilku przedmiotów, które profesorowie często między sobą zmieniali, brak specjalistycznego przygotowania profesorów do prowadzenia wykładów z konkretnych dyscyplin naukowych²³. Z. Młynarski w odniesieniu do seminarium duchownego w Janowie przywołuje osobę ks. J. Twarowskiego, który zaraz po święceniach w 1821 roku uczył filozofii i historii Kościoła, a w następnych latach teologii moralnej, dogmatycznej, pastoralnej i Pisma Świętego²⁴.

2.3 Nauczanie (także) katechetyczne w seminarium janowskim

Biskup janowski J. M. Gutkowski w roku 1828 w rozporządzeniu dla seminarium wprowadził studia czteroletnie: pierwszy rok na nauki filozoficzne i trzy lata na nauki teologiczne²⁵.

Teologia dogmatyczna i moralna miały być wykładane alumnom drugiego, trzeciego i czwartego roku. Pismo Święte, teologiapasterska (w jej ramach katechetyka), historia Kościoła, prawo kanoniczne, rubrum, ceremonie i śpiew chóralny przez cztery lata. Teologia pasterska miała być wykładana przez 3 godziny tygodniowo. W pierwszym roku należało przerobić rozdziały o usposobieniu koniecznym do objęcia parafii i to, co należy wiedzieć o nauczaniu publicznym. W drugim roku o sztuce przemawiania do ludu,

²³ A. Orczyk, dz. cyt., s. 256-258. Por. S. Kotkowski, *Formacja intelektualno-duszpasterska alumnów Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1841-1926)*, „Studia Sandomierskie” 1 (1980), s. 36-37; J. Kuśmierz, *Formacja teologiczna w Kieleckim Seminarium Duchownym w latach 1727-1918. Studium kanoniczno-historyczne*, Warszawa 1996, s. 92-99 (msp). Na początku XIX wieku poziom nauczania w naszych seminariach duchownych był niski. Dwuletni czy trzyletni cykl kształcenia przy słabym przygotowaniu ogólnym kandydatów nie mógł przynieść dobrych rezultatów. Opuszczający seminaria młodzi kapłani posiadali dość szczupły zasób wiedzy nie tylko ogólnej i teologicznej. Podejmowano próby odnowienia czy zreformowania seminariów duchownych. Pewne działania w tym względzie podejmował arcybiskup I. Raczyński, zob., A. Winiarz, *Sprawa kształcenia rzymskokatolickiego duchowieństwa świeckiego w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831)*, „Rozprawy z dziejów oświaty” 1994, T. 36, s. 23-24, 27. Wraz z utworzeniem Królestwa Polskiego (1815-1915) sprawami seminariów zaczęła zajmować się Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (KRWRiOP), A. Górecki, *Kościół katolicki w Królestwie Polskim po upadku powstania styczniowego*. „Christianitas” 71-72 (2018), s. 126-127. Por. Z. Młynarski, dz. cyt., s. 64-67.

²⁴ Tamże, s. 63.

²⁵ Tamże, s. 62. Por. Archiwum Kurii Biskupiej w Lublinie (AKBL), Rep. 60 A 139a, s. 200. Za pierwszego biskupa podlaskiego F.Ł. Lewińskiego klerycy przebywali w seminarium najmniej trzy lata. Od 1819 do 1825 roku wyświęcił on na kapłanów 22 wychowanków seminarium janowskiego: 7 z nich studiowało trzy lata, 15 studiowało cztery lata, por. P. Staniszewski, *Diecezja janowska czyli podlaska w świetle schematyzmu z 1861 roku*, „Sacculum Christianum” 15/2, 35-52 2008, s. 40.

w trzecim o nauczaniu prywatnym i o powinności pocieszania, w czwartym o sakramentach, błogosławieństwach i pogrzebach²⁶.

Z. Młynarski analizując, zarówno odpowiedź biskupa janowskiego F. Lewińskiego udzieloną Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 28.06.1823 roku na pytanie, jakich podręczników używają profesorowie do wykładów teologicznych w seminarium janowskim, jak i listę podręczników obowiązujących w seminarium janowskim, a przypisanych temuż seminarium 15.09.1828 roku przez biskupa janowskiego J. M. Gutkowskiego, stwierdza, że w seminarium tym posługiwano się najnowszymi, znanymi i polecanymi wówczas podręcznikami²⁷.

W teologii pastoralnej (początkowo łącznie z katechetyką) przewodnikiem w tamtym okresie miało być dzieło ks. F. Giftschütza „Leitfaden der Vorlesungen über die Pastoral-theologie” przełożone na język polski przez ks. Mikołaja Skrodyńskiego i wydane we Lwowie w roku 1787²⁸.

W analizowanym okresie oprócz polskich podręczników teologii pastoralnej pojawiają się też polskie podręczniki katechetyczne, jak chociażby *Nauka chrześcijańskiej katolickiej religii* ks. J. K. Chodaniego wydana w Wilnie w 1823²⁹.

Biskup J. M. Gutkowskinie ograniczył się tylko do wskazania podręczników i podziału materiału na poszczególne lata studiów, ale nadto przypisał profesorom normy, według których mieli prowadzić wykłady. Profesor teologii pastoralnej, a w jej ramach i katechetyki, nie tylko będzie wykladał, lecz także praktycznie przedstawi to wszystko, co dotyczy sprawowania sakramentów świętych i głoszenia Słowa Bożego. Ma się troszczyć, by alumni przygotowywali katechezy i kazania, często zadając ich opracowanie i kontrolując, aby opracowywali je tylko przy pomocy Pisma świętego, Ojców Kościoła i sławnych teologów. Przy sprawdzaniu kazań i katechez największy nacisk należy położyć

---

²⁶ Z. Młynarski, dz. cyt., s. 68. W zestawie przedmiotów wykładanych w seminarium janowskim w 1808 już (!!!) widnieje teologia pastoralna, a w zestawie z 1821 roku już (!!!) widnieje katechetyka.

²⁷ Por. Z. Młynarski, dz. cyt., s. 70-76. Biskup J. M. Gutkowski dbał o formację intelektualną alumnów i dostarczał do biblioteki najnowszą literaturę: B. Błoński, R. Dmowski, J. Wojda, *Zarys dziejów WSD diecezji siedleckiej*, dz. cyt., s. 157.

²⁸ W początkach istnienia diecezji janowskiej posługiwano się „Teologią pastoralną” A. Reichenberga w tłumaczeniu polskim wydaną w Łowiczu w dwóch tomach w 1809 roku. Zagadnienia związane z katechetyką autor omawia w tomie drugim w rozdziale zatytułowanym „O katechizmie” (s. 45-88).

²⁹ Inne wydane w tym czasie podręczniki polskich katechetyków to m.in.: F. Płoszczyński, *Katechetyka oraz wzory i przykłady katechizowania*, Warszawa 1877; J. Krukowski, *Przewodnik teoretyczny dla katechetów czyli katechetyka katolicka*, Kraków 1877; F. Moszczyński, *Katechetyka opracowana sposobem praktycznym przez pytania i odpowiedzi*, Warszawa 1877; J. Bielenin, *Katechetyka, czyli metodyczny sposób nauczania zasad najpierwszych wiary św. Katolickiej*, Kraków 1889; S. Narajewski, *Katechetyka w teorii i praktyce*, Lwów 1902; T. Łękawski, *Katechetyka i pedagogika*, Przemyśl 1903; F. Spiragi, *Metodyka katolickiej nauki religii*, Mikołów 1911. Por. A. L. Szafranski, *Teologia pastoralna w diecezji kieleckiej w XIX w.*, „Nasza Przeszłość” 1982, t. 57, s. 88.

na braku w przeprowadzeniu dowodzenia³⁰. Usilnie ma polecać sprawę wymowy świętej dla ludu, aby alumni nie zaniedbywali argumentacji i starali się o wytworność stylu³¹.

Seminarium janowskie – podobnie jak inne ówczesne seminaria duchowne, a co wynika z przytoczonych wyżej planów i działań biskupa J. M. Gutkowskiego – nastawione było przede wszystkim na wychowanie duszpasterzy. Chodziło o szybkie i praktyczne przygotowanie alumnów do pracy duszpasterskiej. Główny nacisk kładziono więc na teologię moralną i na egzegezę Pisma świętego, na naukę katechizowania³² i na naukę głoszenia kazań, wreszcie na śpiew kościelny³³.

Za rządów biskupa Beniamina Szymańskiego (ostatniego biskupa przed kasacją diecezji w 1867 r.) studia w (jedynym w diecezji) seminarium janowskim trwały 5 lat. Przez pierwsze dwa lata alumni zobowiązani byli słuchać wykładów z filozofii, zaś przez następne trzy – teologii³⁴. Schematyzm z roku 1861 podaje skład wykładowców i nauczane przez nich przedmioty: funkcję regensa (rektora) pełnił ks. Wincenty Alexandrowicz, kanonik honorowy podlaski, i wykładał teologię moralną, teologię pastoralną i katechetykę. Wiceregens ks. Franciszek Jaczewski wykładał Pismo Święte i ceremonie (Sacrorum Rituum). Ks. Tadeusz Górczyński, egzaminator prosynodalny, kandydat świętej teologii nauczał teologii dogmatycznej, filozofii oraz śpiewu. Wykłady z historii Kościoła i naukę łaciny prowadził ks. Antoni Jaroszewicz, kandydat świętej teologii. Piątym profesorem seminarium duchownego był ks. Albert Marczewski, który nauczał prawa kanonicznego, homiletyki, patrologii, języka polskiego i historii powszechnej. Każdy z wykładowców łączył po kilka różnych przedmiotów, co na pewno obniżało ich poziom³⁵.

³⁰ W wieku XIX katechezę o obowiązkach religijno-moralnych zastąpił precyzyjny przekaz wiedzy religijnej o charakterze naukowym, J. Borowicz, *Zarys dziejów katechizacji w diecezji siedleckiej w latach 1818-2018*, W: B. Błoński, R. Dmowski, D. Wereda (red.), dz. cyt., s. 238. Por. W. Koska, *Katechetyka*, Poznań 1993, s. 30-32.

³¹ Z. Młynarski, dz. cyt., s. 69. Por. AKBL, Rep. 60 A 139a, s. 200-204.

³² Alumni zdobytą wiedzę praktykowali katechizując dzieci w kościołach przyseminaryjnych, w niektórych kościołach parafialnych i przy okazji misji parafialnych, na które misjonarze brali kleryków ze sobą: J. Korycki, *Kształcenie pedagogiczno-katechetyczne w polskich seminariach duchownych w rozwoju historycznym*, „Studia Katechetyczne” 1984, t. 4, s. 227. Prowadzący przez 150 lat Seminarium Duchowne w Janowie tzw. księża komunści (Bartolomici) wypracowali własną metodę katechetyczną, na podstawie podręcznika H. Heinbacha „Praxis catecheticae”: Por. T. Wróbel, *Nauczanie filozofii i teologii w Kieleckim Seminarium Duchownym (1727-1962)*, „Nasza Przyszłość”, 59 (1983), s. 151-153.

³³ Z. Młynarski, dz. cyt., s. 63. Por. S. Chodyński, *Seminaria duchowne w Polsce*, W: *Encyklopedia kościelna*, t. 25, Warszawa 1902, s. 37.

³⁴ Na pierwszym roku filozofii studiowało 5 alumnów, na drugim – 3. Teologię zaś na pierwszym roku studiowało 7 kleryków, na drugim – również 7, natomiast na trzecim – 3. W sumie w seminarium janowskim przygotowywało się do kapłaństwa 25 alumnów: P. Staniszewski, *Diecezja janowska czyli podlaska w świetle schematyzmu z 1861 roku*, „Saeculum Christianum” 15/2, 35-52 2008, s. 40.

³⁵ P. Staniszewski, dz. cyt., s. 39. Warto zauważyć, że w połowie XIX wieku w seminarium janowskim zarówno katechetyka, jak i homiletyka są już przedmiotami (dyscyplinami) oddzielnymi od teologii pastoralnej.

Profesorowie seminarium janowskiego na początku każdego roku uchwalali, kto jakie przedmioty będzie wykładał, a przy takim stanie nie mogło być mowy, by byli specjalistami jednej określonej dziedziny. W seminarium janowskim profesorami byli często dominikanie (sprowadzeni do Janowa w 1602 roku), a ci po roku lub dwóch odchodzili na inną placówkę. Profesorowie z duchowieństwa diecezjalnego też długo nie pozostawali na stanowiskach i chętnie przechodzili do pracy parafialnej³⁶.

3. Seminaryjne kształcenie katechetyczne w wieku XX do Vaticanum II

Podobnie jak na pierwszym etapie prowadzonych badań, tak i teraz analiza katechetycznego nauczania w seminarium (tym razem w XX wieku do soboru watykańskiego II) poprzedzona zostanie krótką charakterystyką katechezy w analizowanym okresie.

Opierając się na psychologii, pedagogika szkolna wypracowała pod koniec XIX w. nową metodykę nauczania opartą o teorię stopni formalnych, która skłaniała nauczyciela do uwzględniania w nauczaniu możliwości percepcyjnych dziecka. Pod jej wpływem na przełomie XIX i XX w. rozwinął się, głównie w krajach niemieckojęzycznych, ruch odnowy katechetycznej pod nazwą metody monachijskiej³⁷.

Katechetycy polscy ks. W. Gadowski (1861-1956) i ks. Z. Bielawski (1877-1939) dostrzegając wartości nowych metodycznych rozwiązań, zajmowali wobec nich postawę krytyczną i twórczą. To oni przyczynili się do rozpowszechnienia metody monachijskiej postulowanej przez ruch odnowy, inicjując refleksję i dyskusję na jej temat w Polsce. W. Gadowski opracował udoskonaloną wersję modelu stopni formalnych³⁸, którą zaprezentował na kursie katechetycznym w Monachium (1905) oraz we Wiedniu (1912), zaś Z. Bielawski udoskonił metodę monachijską od strony psychologicznej i jako pierwszy wśród polskich katechetyków rozpowszechnił wiedzę o etapach psychicznego oraz religijnego rozwoju ucznia, wskazując na potrzebę respektowania w nauczaniu psychicznych uwarunkowań dziecka³⁹.

W pierwszej połowie XX wieku na teorię katechetyczną oddziaływały także nowe

---

³⁶ Z. Młynarski, dz. cyt., s. 63-64.

³⁷ B. Rozen, *Historia polskiej katechetyki i katechezy*, W: R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz, W. Spyra (red.), *Wokół katechezy posoborowej*, Opole 2004, s. 114. B. Rozen wyjaśnia, że neoscholastyczna katecheza ukierunkowana na intelekt, posługująca się dedukcyjnym sposobem przekazu, została oceniona jako niewystarczająca, gdyż nie kształtowała chrześcijańskich postaw. Postulaty zmierzały do przebudowania metodyki katechetycznej, która umożliwiłaby właściwe i skuteczne przekazywanie uczniom katechizmu. Wciąż jednak nie kwestionowano neoscholastycznych ujęć treści nauczania, a tym samym intelektualistycznego charakteru katechezy.

³⁸ Pięciosłowny schemat katechezy przedstawia się następująco: przygotowanie (praeparatio), pogląd (perceptio), wykład (propositio), pogłębienie (explicatio), zastosowanie (applicatio): Por. W. Kubik, *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej w latach 1895-1970*, Warszawa 1987, s. 48.

³⁹ B. Rozen, dz. cyt., s. 115.

kierunki pedagogiczne. Polscy katechetycy najwięcej uwagi poświęcali teorii *szkoły pracy*, której naczelnym hasłem był postulat aktywnej współpracy ucznia z nauczycielem i nauka przez czyn. Bazowano na znanej prawdzie, że dziecko najlepiej przyswaja sobie treści, gdy jest aktywne, twórcze⁴⁰.

Metoda monachijska i metoda *szkoły pracy* były wyraźnie preferowane przez polskich katechetyków okresu międzywojennego⁴¹ i na długi czas utrwaliły się w naszej praktyce katechetycznej⁴². W 1936 r. Episkopat Polski oficjalnie wyraził zgodę na wprowadzenie do nauki religii wskazań metodycznych zalecanych przez *szkołę pracy*⁴³.

Po tym wprowadzeniu czyli przybliżeniu rozumienia katechezy na drugim etapie prowadzonych badań, analizie poddane zostaną następujące kwestie prowadzące do udzielenia odpowiedzi na podstawowe pytanie tego opracowania. Kolejno będą to: wybrane wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła zmierzające do ujednoczenia eklezjalnego przygotowania (także katechetycznego) kandydatów do kapłaństwa; świadectwo troski seminaryjnych katechetyków o podniesienie poziomu nauczania w polskich seminariach duchownych w przybliżanym okresie; zarys nauczania katechetycznego w seminarium wskrzeszonej diecezji siedleckiej do czasów zakończenia Vaticanum II; próba ukazania (ścisłych) relacji między synodalnym programem posługi katechetycznej w diecezji podlaskiej z 1923 roku i przygotowaniem duchownych kadr do jego realizacji, a profesorami seminarium uczestniczącymi, i w katechetycznym procesie formacyjnym przyszłych prezbiterów, i w procesie tworzenia oraz realizacji wspomnianego diecezjalnego programu.

3.1 Katechetyczne przygotowanie kandydatów do kapłaństwa w wypowiedziach Urzędu Nauczycielskiego Kościoła

Na przełomie XIX i XX wieku, zwłaszcza za pontyfikatu papieża Piusa X podjęto działania reformatorskie najpierw w odniesieniu do włoskich seminariów duchownych, a w konsekwencji także do wszystkich seminariów Kościoła⁴⁴. Przybrały one charakter

⁴⁰ Tamże, s. 115. Zasadom „szkoły pracy” i przeniesieniem ich na teren katechizacji szczególnie dużo uwagi w swoich publikacjach poświęcili: ks. W. Kosiński, ks. J. Roskwitalski i ks. J. Rychlicki.

⁴¹ Metodą stopni formalnych w katechezie zajmowali się w Polsce także: ks. W. Kosiński (1882-1953), ks. J. Krystosik (1901-1940), ks. J. Łapot (1903-1962) i ks. J. Roskwitalski (1893-1939): Por. B. Rozen, dz. cyt., s. 115. P. Poręba dopowiada, że kierunek dydaktyczno-metodyczny w katechetyce polskiej XIX i początku XX wieku reprezentują ponadto autorzy podręczników tacy jak: ks. J. Krukowski, ks. J. Bielenin, ks. S. Narajewski, ks. T. Łękawski, ks. S. Krzeszkiewicz.: P. Poręba, dz. cyt., s. 140.

⁴² Do utrwalenia w polskiej katechezie metodymonachijskiej po II wojnie światowej, najbardziej przyczynili się: ks. W. Zaleski SDB (1913-1983) przez dwukrotnie wydaną dwutomową książkę *Nauka Boża* (1959, 1966), przeznaczoną dla katechety, oraz ks. A. Cieszyński (A. Siemienik) podręcznikiem dla katechety *Bóg zbawia nas* (1969) i podręcznikiem dla dzieci *Mala historia biblijna*: B. Rozen, dz. cyt., s. 115.

⁴³ B. Rozen, dz. cyt., s. 116.

⁴⁴ Papież Leon XIII, w encyklice „Etsi nos” (1882) podkreślił konieczność uczenia alumnów także

ujednocający i centralizacyjny⁴⁵. A. Orczyk zauważył, że dotychczas Stolica Apostolska rzadko interweniowała w rozstrzyganie kwestii związanych z organizacją wewnętrzną, zasadami formacji i programem kształcenia w seminariach, pozostawiając te sprawy trosce i kompetencji biskupów. Odtąd jej interwencje stały się wyjątkowo liczne, dotyczyły kwestii szczegółowych i były kierowane do wszystkich Kościołów lokalnych⁴⁶.

Duże zasługi w dziedzinie katechizacji ma święty papież Pius X. W encyklice *Acerbo nimis* z dnia 15.04.1905 r. poza uwypukleniem ważności, konieczności i obowiązku nauczania katechetycznego, daje wiele cennych wskazań dotyczących przygotowania katechetów: wymaga od nich dobrej znajomości doktryny katolickiej i życia osobistego zgodnego z tą doktryną, znajomości psychologii dziecka, cierpliwości i taktu pedagogicznego, a także znajomości ówczesnych metod nauczania⁴⁷.

Powyższe sugestie papieża Piusa X, odnoszące się do formacji katechetycznej kandydatów do kapłaństwa, znalazły się – w formie określonych kanonów – w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* z 1917 roku. Kodeks zaleca m.in., by w seminariach odbywały się wykłady teologii pasterskiej z praktycznymi ćwiczeniami dotyczącymi zwłaszcza nauczania dzieci katechizmu, słuchania spowiedzi, nawiedzania chorych i wspierania umierających (por. kan. 1364)⁴⁸. Aby zapewnić właściwy poziom nauczania, zalecano też, by wykładowcy przedmiotów teologicznych i innych uzyskali stosowne wykształcenie specjalistyczne w tym zakresie oraz by poszczególne przedmioty wykładali odrębni profesorowie (por. kan. 1366)⁴⁹.

---

przedmiotów świeckich, aby byli przygotowani do obrony i nauczania wiary zob., J. Korycki, *Pedagogiczno – katechetyczne przygotowanie kandydatów do kapłaństwa w wypowiedziach UNK*, „Studia Katechetyczne” 1979, T. 1, s. 15.

⁴⁵ Wraz z *Kodeksem Prawa Kanonicznego* z 1917 r. zasady formacji seminaryjnej stały się czymś uniwersalnym w całym Kościele łacińskim. Wprowadzono jednakowy model formacji seminaryjnej, a tym samym jeden powszechnie obowiązujący model kapłana, A. Orczyk, *Kształcenie i wychowanie w seminariach duchownych od XVI do połowy XX wieku*, Sandomierz 2017, s. 330. Por. A. Orczyk, *Dążenia do ujednoczenia kształcenia i wychowania w seminariach duchownych w Polsce w okresie międzywojennym (1918-1939)*, W: *Przyjdź Królestwo Twoje. Księga pamiątkowa dedykowana Biskupowi H. Tomasiakowi*, red. M. Jagodziński, J. Wojtkun, Radom 2016, s. 429-450.

⁴⁶ A. Orczyk, *Kształcenie i wychowanie w seminariach duchownych*, dz. cyt., s. 330.

⁴⁷ J. Korycki, dz. cyt., s. 16. Por. A. Orczyk, dz. cyt., s. 283.

⁴⁸ Kongregacja do spraw studiów i seminariów dnia 8 września 1926 roku wydała dokument „O katechetycznym wychowaniu w seminariach”, w którym nakazuje (rozwijając zapisy kodeksowe), aby na kursach teologicznych prowadzone były także wykłady z teologii pastoralnej z dołączeniem praktycznych ćwiczeń. Kongregacja mówi bardzo wyraźnie o potrzebie dydaktycznego przygotowania alumnów i o konieczności praktycznych ćwiczeń w nauczaniu. Nazwała katechezę fundamentem całego posługiwania kapłańskiego i głównym źródłem jego owocności, ubolewa z powodu braków w przygotowaniu katechetycznym i przypomina o obowiązku prowadzenia w każdym seminarium wykładów katechetyki [Por. AAC 22 (1930) 148]: Cyt. za J. Korycki, dz. cyt., s. 16-17.

⁴⁹ Kodeks mówi o potrzebie studiów humanistycznych, filozoficznych i teologicznych w seminarium duchownym (por. kanon 1354). Curriculum programowe w seminariach: dwuletnie studium filozofii

W 1931 roku z inicjatywy papieża Piusa XI wprowadzono kolejną znaczącą zmianę w zakresie kształcenia teologicznego, a dokonano tego przez konstytucję *Deus scientiarum Dominus* [AAS 23(1931) 241-284]. Konstytucja, wydana w celu zapewnienia odpowiedniego poziomu i rozwoju studiów teologicznych na uniwersytetach i wydziałach teologicznych, określiła organizację, program nauczania oraz nadawanie stopni naukowych na tych uczelniach. Zwróciła też uwagę na to, by uczelnie teologiczne miały wystarczającą liczbę profesorów odznaczających się dobrymi obyczajami i gruntowną wiedzą udokumentowaną doktoratem i publikacjami naukowymi. Profesorowie ci mieli w wykładach stosować metody nauczania i badań, odpowiednie do dziedziny wiedzy, a obok wykładów prowadzić ze studentami ćwiczenia. Kongregacja Seminariów i Uniwersytetów dla wprowadzenia w życie konstytucji *Deus scientiarum Dominus* wydała 12.06.1931 r. *Ordinationes* czyli zarządzenia wykonawcze i określiła szczegółowy program przebiegu studiów. W programie tym polecono wykładać katechetykę jako przedmiot oddzielny od teologii pasterskiej i pedagogiki [AAS 23(1931) 281].

W konstytucji *Deus scientiarum Dominus* Stolica Apostolska po raz pierwszy nakazywała wprowadzenie szczegółowo opracowanych planów studiów teologicznych. Dokument odnosił się wprawdzie tylko do wydziałów studiów kościelnych, tym niemniej stopniowo następowało przenoszenie tych programów także do seminariów. Sprzyjał temu – jak zauważa A. Orczyk – fakt, że większość profesorów seminaryjnych kończyła własne studia specjalistyczne na wydziałach zreformowanych. Ponadto wprowadzali oni te same podręczniki, których używano na wydziałach teologicznych. W efekcie oznaczało to często przesunięcie podstawowego celu seminarium i tym samym zainteresowań alumnów na poszukiwania czysto naukowe, ze szkodą dla pastoralnego profilu studiów, według którego należało formować przyszłych duszpasterzy⁵⁰.

Kolejnym krokiem, mającym duże znaczenie w rozwoju katechetycznej i pedagogicznej formacji kapłańskiej, jest instrukcja Kongregacji do Spraw Studiów i Seminariów *O doniosłości studium pedagogiki w Seminariach*, wydana w dniu 21 grudnia 1944 roku. Kongregacja podkreślając, że kapłan Chrystusowy jest wychowawcą i nauczycielem kształtującym umysł i sumienie, wyakcentowuje znaczenie pedagogiki, dydaktyki i katechetyki w formacji prezbitera. Określa też wymiar godzin, jaki należy przeznaczyć na te dyscypliny w czasie studiów seminaryjnych: dla teoretyczno-praktycznego studium pedagogiki i dydaktyki poleca przydzielić dwie godziny tygodniowo w czasie studium filozofii, a dla katechetyki dwie godziny tygodniowo w czasie studium teologii [por.

---

z pokrewnymi dyscyplinami, inspirowane doktryną św. Tomasza. Oprócz teologii dogmatycznej i moralnej w czteroletnim cyklu teologicznym zalecono studium Pisma Świętego, historii Kościoła, prawa kanonicznego, liturgiki, wymowy kościelnej i śpiewu: A. Orczyk, dz. cyt., s. 226.

⁵⁰ A. Orczyk, dz. cyt., s. 235.

AAS 37 (1945) 173-176]⁵¹. W odniesieniu do katechetyki Kongregacja po raz kolejny powtórzyła potrzebę oddzielenia katechetyki od teologii pastoralnej oraz zaleciła prowadzenie ćwiczeń praktycznych dotyczących nauczania katechizmu pod kierunkiem wykładowcy⁵².

Kongregacja do Spraw Studiów i Seminariów 3 września 1963 roku wydała pismo (okólnik) i postuluje w nim, by wszystkie dyscypliny wykładane w seminariach były harmonijnie ukierunkowane na formację doskonałego nauczyciela słowa Bożego. Formacja ta ma łączyć teorię z praktyką zgodnie z normami kanonicznymi i instrukcjami kościelnymi. Okólnik podaje również program przygotowania katechetycznego kandydatów do kapłaństwa. W programie tym poleca wykładać: teologiczne podstawy i treść katechezy, historię metod stosowanych w katechezie, aspekty psychologii indywidualnej i grupowej dla potrzeb katechezy, zagadnienia dotyczące osobowości katechety, współczesną dydaktykę katechetyczną uwzględniającą najnowsze metody i środki odpowiednio dostosowane do wieku dzieci i młodzieży, problemy organizacji katechezy na szczeblu narodowym, diecezjalnym i parafialnym oraz zagadnienie udziału świeckich w katechezie i ich przygotowania do współpracy w zakresie katechezy⁵³.

3.2 Troska profesorów o podniesienie poziomu nauczania w polskich seminariach

Bezpośrednio po uzyskaniu przez Polskę niepodległości w roku 1918 Kościół w naszej ojczyźnie podjął starania o ujednoczenie formacji seminaryjnej w odrodzonej II Rzeczypospolitej oraz o podniesienie poziomu nauczania w seminariach duchownych, także przez lepsze przygotowanie i stałe doksztalcanie profesorów tam pracujących. W tym celu w 1921 roku powołano do istnienia Związek Zakładów Teologicznych w Polsce im. św. Jana Kantego⁵⁴. Pierwszy zjazd członków Związku miał miejsce we Włocławku w 1921 roku, a kolejne zjazdy odbyły się w Lublinie (1923), Łomży (1925), Kielcach (1927), Łodzi (1929), Poznaniu (1931), Wilnie (1933) i Częstochowie (1936)⁵⁵.

⁵¹ J. Korycki, dz. cyt., 16. Por. A. Orczyk, dz. cyt., s. 282.

⁵² J. Korycki, dz. cyt., s. 18.

⁵³ Tamże, s. 19-20.

⁵⁴ Oprócz Związku Zakładów Teologicznych powstało też Polskie Towarzystwo Teologiczne w roku 1923 zrzeszające wykładowców teologicznych przy wyższych uczelniach.

⁵⁵ J. Korycki, *Kształcenie pedagogiczno-katechetyczne w polskich seminariach duchownych w rozwoju historycznym*, „Studia Katechetyczne” 1984, T. 4, s. 231-232; A. Orczyk, dz. cyt., s. 260-261. Por. *Osiem pamiętników ze zjazdów członków Związku Zakładów Teologicznych w Polsce*:

- 1) *Pamiętnik pierwszego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego we Włocławku 30.10-01.11.1921 roku, Włocławek 1922;*
- 2) *Pamiętnik drugiego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego w Lublinie 3-5.07.1923 roku, Włocławek 1924;*
- 3) *Pamiętnik trzeciego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego w Łomży 15-17.04.1925 roku, Lublin 1925;*
- 4) *Pamiętnik czwartego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego w Kielcach 20-22.04.1927 roku, Kielce 1927;*

W ramach Związku Zakładów Teologicznych powstały specjalistyczne sekcje. W sekcji pedagogiczno-katechetycznej brali udział wykładowcy pedagogiki i katechetyki, którzy na swoich posiedzeniach m.in. omawiali programy nauczania pedagogiki i katechetyki oraz ich miejsce w *ratio studiorum*.

W 1921 roku na I Zjeździe Związku Zakładów Teologicznych (ZZT) we Włocławku w ramach pracy Sekcji Pedagogiczno-Katechetycznej podkreślano, że należy rozbudzać zamiłowanie do nauczania religii i omawiać ze studentami w najdrobniejszych szczegółach wszystko, co wchodzi w zakres sztuki nauczania⁵⁶. Domagano się, by każdy kleryk wygłosił przynajmniej dwie katechezy wobec dzieci, kolegów i profesora oraz, by te katechezy były poddane krytycznemu omówieniu⁵⁷.

Problem praktycznego przygotowania do nauczania był w okresie międzywojennym ciągle żywy. W roku 1933 na VII Zjeździe ZZT ks.M. Sopoćko, w oparciu o wypowiedzi Stolicy Apostolskiej i w oparciu o wyniki przeprowadzonej ankiety, stwierdza, iż „nie może ulegać żadnej wątpliwości, że w seminariach duchownych potrzebne są wykłady katechetyki jako przedmiotu osobnego, że należy je traktować jako rzecz wielkiej wagi i że mają one nosić charakter nie tylko teoretyczny, lecz i praktyczny, a więc powinny się łączyć z ćwiczeniami katechetycznymi, odbywanymi w kościele lub w szkole”⁵⁸.

Na VIII Zjeździe ZZK w Częstochowie w roku 1936 Sekcja Pedagogiczno-Katechetyczna postulowała (zalecała), by na wykład katechetyki przydzielić 2 godziny na

5) *Pamiętnik piątego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego w Łodzi 3-5.04.1929 roku, Kielce 1930;*

6) *Pamiętnik szóstego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego w Poznaniu 8-10.04.1931 roku, Kielce 1932;*

7) *Pamiętnik siódmego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego w Wilnie 19-21.04.1933 roku, Wilno 1934;*

8) *Pamiętnik ósmego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego w Częstochowie 15-17.04.1936 roku, Kraków 1937.*

⁵⁶ S. Krzeszkiewicz, *Sprawa prowadzenia katechetyki w seminariach duchownych*, W: *Pamiętnik pierwszego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego we Włocławku 30.10-01.11.1921 roku, Włocławek 1922*, s. 102. Cyt. za J. Korycki, dz. cyt., s. 232.

⁵⁷ S. Krzeszkiewicz, dz. cyt., s. 103; Cyt. za J. Korycki, *Kształcenie pedagogiczno-katechetyczne w polskich seminariach duchownych*, dz. cyt., s. 232.

⁵⁸ M. Sopoćko, *Program katechetyki w seminariach duchownych*, W: *Pamiętnik siódmego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego w Wilnie 19-21.04.1933 roku, Wilno 1934*, s. 313; Cyt. za J. Korycki, *Kształcenie pedagogiczno-katechetyczne w polskich seminariach duchownych w rozwoju historycznym*, „*Studia Katechetyczne*” 1984, T. 4, s. 233. W oparciu o protokoły z sesji profesorskich zauważa się, że w Seminarium Duchownym w Janowie już w roku akademickim 1928/1929 katechetyka była wykładana w wymiarze 2 godzin na II roku teologicznym, a ćwiczenia z katechetyki w wymiarze 1 godziny odbywały się na III i IV roku teologicznym: Por. K. Kusyk, dz. cyt., s. 6.

I roku studiów teologicznych oraz po 1 godzinie na ćwiczenia katechetyczne na roku II i III⁵⁹. Powyższe postulaty były realizowane w seminariach duchownych (w stopniu większym lub mniejszym), ale nie trafiały na wydziały teologiczne przy uniwersytetach⁶⁰.

Na pierwszym powojennym zjeździe księży rektorów wyższych diecezjalnych seminariów duchownych w Polsce 1-2.09.1948 roku w Warszawie wyrażono wolę, aby w polskich seminariach wprowadzić w całości *ratio studiorum* z *Ordinationes* wydanych do Konstytucji Apostolskiej *Deus scientiarum Dominus*⁶¹. Pomimo dyskusji na ten temat na kolejnych zjazdach księży rektorów do rzeczywistego ujednoczenia zajęć dydaktycznych jednak nie doszło. Nie tylko wymiar godzin przeznaczonych na katechetykę w poszczególnych seminariach był różny (od 2 do 5 godzin tygodniowo), ale i nie wszędzie katechetyka była oddzielona od pedagogiki czy teologii pasterskiej. Dopiero dnia 03.09.1965 r. nie tylko postanowiono ujednoczyć *ratio studiorum* we wszystkich seminariach, ale powołano też 5-osobową komisję do opracowania odpowiedniego projektu⁶².

Z kolei wykładowcy pedagogiki i katechetyki na swoich powojennych ogólnopolskich zjazdach postulowali opracowanie jednolitego programu (układu zagadnień) dla przedmiotów katechetyki i pedagogiki wykładanych w seminariach. Ponadto akcentowano potrzebę zachowania równowagi między kształceniem teoretycznym a praktycznym, pomiędzy wykładami a ćwiczeniami (i praktykami)⁶³.

3.3 Profesorem katechetyki w WSD diecezji siedleckiej⁶⁴

⁵⁹ *Pamiętnik ósmego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Polsce odbytego w Częstochowie 15-17.04.1936 roku, Kraków 1937*, s. 321: Cyt. za J. Korycki, *Kształcenie pedagogiczno-katechetyczne w polskich seminariach duchownych*, dz. cyt., s. 233. W seminarium janowskim ten ilościowy postulat zajęć katechetycznych realizowano dokładnie już (!!!) w roku akademickim 1928/1929: Por. K. Kusyk, *Wykłady w Wyższym Seminarium Duchownym im. Benedykta XV na podstawie protokołów z sesji profesorskich*, Archiwum WSD Siedlce, Siedlce 2017, s. 6 (msp).

⁶⁰ Kongregacja Seminariów i Uniwersytetów wydała 12.06.1931 r. *Ordinationes* i określiła szczegółowy program przebiegu studiów. W programie tym polecono wyklądać katechetykę jako przedmiot oddzielny od teologii pasterskiej i pedagogiki [AAS 23(1931) 281], zob., J. Korycki, dz. cyt., s. 233-234.

⁶¹ Por. *Ordinationes ad Constitutionem Apostolicam - Deus scientiarum Dominus - de universitatibus et facultatibus studiorum ecclesiasticorum rite exsequendamz dnia 12.06.1931* [AAS 23 (1931) 263-284].

⁶² Por. J. Korycki, dz. cyt., s. 238. Prace powołanej komisji doprowadziły do zredagowania projektu *ratio studiorum* w 1967 roku. Stolica Apostolska zatwierdziła go na 6 lat w roku 1968. W okresie posoborowym Stolica Apostolska zatwierdzała jeszcze kilka razy nowe (odnowione) *Ratio fundamentals institutionis sacerdotalis pro Polonia* wraz z *ratio studiorum*: w 1971 roku, w 1977 roku, w 1985 roku i w 1999 roku. Do zagadnienia miejsca katechetyki w tych *ratio studiorum* powrócę w dalszej części moich badań.

⁶³ Tamże, s. 239-240.

⁶⁴ Na podst., K. Kusyk, dz. cyt., s. 1-25.

(od 1919 roku do czasu zakończenia Vaticanum II)

W Seminarium Janowskim w roku akademickim 1919/1920 ks. Mateusz Jeż nauczał w wymiarze 4 godzin katechizmu, ascetyki i mistyki⁶⁵. Posługiwał się pseud.: Z. Z. Miłkowski, krypt.: Ks. M. J. (1862-1949). Ten pedagog, popularyzator teologii, propagator kultu eucharystycznego urodził się 17 września 1862 roku w Mielcu. Był synem Jana i Marianny z Kolasińskich. Po ukończeniu gimnazjum wstąpił do seminarium duchownego w Krakowie; święcenia prezbiteratu przyjął w 1885 r. Specjalizację teologiczną ukończył na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przejściowo był wikariuszem parafialnym, a następnie wieloletnim katechetą w Gimnazjum św. Anny w Krakowie. W latach 1911-1914 był redaktorem miesięcznika teologicznego dla kapłanów *Adoracja Przenajświętszego Sakramentu*. Kierował też Stowarzyszeniem Kapłanów Polskich Adoracji Przenajświętszego Sakramentu, był również egzaminatorem księży katechetów dla szkół średnich.

Po odzyskaniu niepodległości był w ciągu czterech lat profesorem seminarium duchownego diecezji podlaskiej w Janowie nad Bugiem i został wówczas mianowany kanonikiem honorowym kapituły katedralnej podlaskiej. Po powrocie do diecezji krakowskiej był kapelanem sióstr wizytek w Krakowie i kierował jako archidiecezjalny dyrektor Dziełem św. Piotra Apostoła. W latach trzydziestych był rektorem Domu Księża Emerytów w Krakowie, propagując nadal kult eucharystyczny i zajmując się propagandą misyjną. Po drugiej wojnie światowej przebywał w Prądniku Białym. Zmarł 10 lutego 1949r.

Ks. Mateusz Jeż, obok wielu artykułów popularnych z dziedziny teologii pozostawił wielką liczbę utworów literackich, głównie wierszy, publikowanych w różnych czasopismach polskich. W latach 1920 - 1923 nauczał on w wymiarze 9 godzin katechizmu, ascetyki, mistyki, homiletyki i teologii moralnej, także archeologii biblijnej. W roku akademickim 1923/1924 katechizmu i egzegezy praktycznej nauczał ks. Antoni Gilewski. W roku akademickim 1924/1925 katechetyki oraz logiki, kosmologii, krytyki, prawa kanonicznego, teologii moralnej nauczał ks. Antoni Poboży⁶⁶. On urodził się 16 stycznia 1883 r. w Łaskarzewie pow. Garwolin. Gimnazjum ukończył w Warszawie, Seminarium Duchowne w 1905 r. w Lublinie. W Lowanium studiował filozofię, którą następnie wykładał w latach 1912-1919 w seminarium lubelskim. W okresie rozłączenia administracji podlaskiej od lubelskiej pozostał w diecezji podlaskiej. W seminarium siedleckim wykładał teologię moralną i przedmioty filozoficzne. W 1925 r. wrócił do diecezji lubelskiej. W Lublinie wykładał historię filozofii, teorię poznania, psychologię racjonalną

⁶⁵ *Słownik polskich teologów katolickich 1919-1981*, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, t. 5, s. 599-603.

⁶⁶ Antoni Poboży, *Słownik polskich teologów katolickich*, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, t. 6, s. 699-700; Por. Z. Goliński „Ateneum Kapłańskie” 39 (1947), t. 46, s. 512-513.

i eksperymentalną, dydaktykę ogólną i pedagogikę. Wykłady te prowadził do wybuchu II wojny światowej. W latach 1926-1933 był nadto dyrektorem Gimnazjum Biskupiego w Lublinie. W latach 1928-1934 kierował budową nowego, imponującego gmachu gimnazjalnego przy ul. Krzywej 29. Kierował też przerwana w czasie I wojny światowej budową Diecezjalnego Domu Katolickiego.

Wyrazem uznania za te akcje była nominacja Pobożego na prałata domowego papieskiego. Okazyjnie zajmował się pisaniem drobnych prac. Został aresztowany przez Niemców 9 listopada 1939 r. i osadzony w więzieniu na Zamku Lubelskim. Zwolniony w wyniku choroby, został ponownie aresztowany 17 listopada i skazany na karę śmierci. Potem z biskupami lubelskimi znalazł się w niemieckim obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen, a 14 grudnia 1940 r. przeniesiono go do Dachau, gdzie zmarł z wycieńczenia 6 lipca 1942 roku.

Katechizmu oraz egzegezy praktycznej nauczał także ks. Antoni Gilewski⁶⁷. Pochodził z archidiecezji mohylewskiej. Urodził się 14 maja 1858 r. Święcenia prezbiteratu przyjął w 1884 r. Profesor seminarium duchownego w Janowie. Zmarł 14 grudnia 1924 r. w Janowie.

W roku akademickim 1925/1926 katechizmu oraz teologii moralnej, psychologii, łaciny, greki i hebrajskiego nauczał ks. Jarosław Karpan Kozłowski⁶⁸. On urodził się 2 września 1882 r. na Ziemi Wileńskiej jako syn Jana i Marii. Nauki początkowe pobierał w domu. W 9 roku życia rozpoczął naukę w gimnazjum w Mińsku Litewskim. W 1910 r. wstąpił do seminarium w Petersburgu, które ukończył w roku 1915. Święcenia prezbiteratu otrzymał z rąk metropolity Wincentego Kluczyńskiego. Następnie pełnił posługę wikariusza i prefekta w Nowogródku, jako kapłan diecezji mińskiej. Później pełnił posługę proboszcza i następnie kapelana wojska polskiego. W 1920 r. rozpoczął studia na Uniwersytecie w Lublinie i w Warszawie. 31 grudnia 1921 r. otrzymał nominację na wikariusza katedralnego w Janowie Podlaskim. Następnie pracował w parafii Ostrów i Sadowne, Ryki i Parysów. 1 września 1925 r. został mianowany profesorem seminarium diecezjalnego w Janowie. 19 października 1928 r. otrzymał nominację na wikariusza w Brześciu nad Bugiem, diecezja pińska. Uczył religii w parafii Łuniniec.

W roku akademickim 1926/1927 katechetykę oraz literaturę polską, homiletykę, historię kaznodziejstwa, psychologię wychowawczą, logikę wykładał ks. Jan Kazimierzczak⁶⁹, który urodził się 24 listopada 1897 r. we wsi Laskowice, par. Knychó-

⁶⁷ „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 1/1925, s. 29.

⁶⁸ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, *Acta osobiste ks. Jarosława Karpana-Kozłowskiego*, Tom 1.

⁶⁹ B. Błoński, *Kapłani Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej zginęli w Oświęcimiu i rozstrzelani w innych miejscach*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 3/2015, s. 201-202; Por. <http://echokatolickie.pl/index.php?str=100&id=9288&idd=21> (dostęp: 28.10.2018r.)

wek, na Podlasiu, jako syn Józefa i Tekli z Pawłowskich, małżonków Kazimierczaków. Początkowe nauki pobierał w szkole rosyjskiej w Korczewie, następnie uczył się w zakładzie średnim księżnej Radziwiłłowej pod tytułem „Nazaret” i w VIII Gimnazjum w Warszawie. Do seminarium duchownego w Lublinie wstąpił w 1914r., lecz wskutek wybuchu pierwszej wojny światowej musiał przebywać w domu, zajmując się pracą nauczycielską i przygotowaniem do egzaminów seminaryjnych.

Powrócił do seminarium w Lublinie w 1917 r., a kiedy w 1919r. otwarto seminarium duchowne w Janowie Podlaskim, po wskrzeszeniu diecezji podlaskiej, przeniósł się do Janowa z grupą kleryków jako Podlasiacy. Święcenia prezbiteratu otrzymał w 1920 r. z rąk bpa Henryka Przeździeckiego. Pierwszym wikariatem była parafia w Żelechowie (1920-1921). Tutaj dał się poznać jako dobry wychowawca, bo proboszcz, nauczyciele i młodzież prosili biskupa, aby pozostał dłużej. Jednak plany były inne, bo na kilka miesięcy został wikariuszem w Zbuczynie (1921). Stąd został skierowany na studia w Uniwersytecie Warszawskim. Tam studiował prawo kanoniczne w latach 1921-1924 i otrzymał dyplom magistra prawa kanonicznego. Został mianowany profesorem seminarium duchownego w Janowie Podlaskim, gdzie w latach 1925-1929 katechetykę oraz psychologię doświadczalną, teorię i historię wymowy, pedagogikę, etykę, nauki społeczne, kaznodziejstwo teoretyczne i kaznodziejstwo praktyczne⁷⁰. Katechetyka była wykładana w wymiarze 2 godzin na drugim roku teologicznym. Ćwiczenia z katechetyki w wymiarze 1 godziny odbywały się na trzecim i czwartym roku teologicznym. Poprosił o zwolnienie z pracy seminaryjnej i został mianowany w 1929 r. wikariuszem w parafii Łysobyki, dzisiaj nazywa się Jeziorzany. Kilka miesięcy był wikariuszem, a następnie został tam proboszczem. Tam jesienią 1940 r. aresztowało go gestapo. Po uciążliwym śledztwie przewieziony został do Lublina i osadzony w więzieniu na zamku, skąd wywieziono go do Oświęcimia, nr 8680. Tam w karnej kompanii z głodu, ponieważ i bicia zmarł 9 kwietnia 1941 r. Ciało spalono w krematorium. Miał 44 lata i prawie 21 lat kapłaństwa.

Katechizm oraz prawo kanoniczne, socjologię i łacinę wykladał także ks. Polikarp Rowicki⁷¹, który był jednocześnie notariuszem Sądu Biskupiego. Zmarł 25 lutego 1937 r.

Od roku akademickiego 1927/1928 studia miały trwać pięć lat i rozpoczynać się rocznym przygotowawczym kursem filozoficznym⁷². Po roku filozofii miały następować cztery

⁷⁰ W tym właśnie roku akademickim biskup H. Przeździecki zdecydował, że najniższy kurs w seminarium będzie nazywał się drugim filozoficznym, gdyż klasa ósma Liceum Biskupiego ma być pierwszym rokiem filozoficznym. Katechetykę (2 godziny) wprowadzono na II roku teologicznym, ćwiczenia katechetyczne (1 godzina) na III i IV roku teologicznym, zob., A. Orczyk, *Kształcenie i wychowanie w seminariach duchownych*, dz. cyt., s. 263-268.

⁷¹ Zob. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 3,4,5/ 1937, s. 149.

⁷² Przed tą zmianą nauka w seminarium rozpoczynała się dwoma latami filozofii, z tym że na pierwszym

lata teologii⁷³. Ten nowy projekt struktury i programu studiów seminaryjnych zaproponował biskup H. Przeździecki, który w roku 1919 wskrzesił Seminarium Duchowne w Janowie Podlaskim, a potem chcąc zapewnić diecezji większą liczbę kandydatów do kapłaństwa założył w Siedlcach w roku 1923 Gimnazjum i Liceum Biskupie im. Świętej Rodziny.

Henryk Przeździecki urodził się 17 lutego 1873 r. w Warszawie. Seminarium warszawskie ukończył w 1895 r. i 22 grudnia tego roku otrzymał święcenia prezbiteratu. Dwa lata później władze duchowne wysłały go na studia do Akademii Duchownej w Petersburgu. Studia w Rosji ukończył w 1901 r. i wrócił do Warszawy z tytułem magistra teologii. W 1903 r. otrzymał posadę wykładowcy w seminarium metropolitalnym. Wykładał język polski, katechetykę, archeologię, teologię moralną i teologię pasterską. W 1906 roku należał do grona profesorów, którzy na spotkaniu we Włocławku postulowali wprowadzenie zmian w kształceniu seminaryjnym. Uważał za rzecz nieodzowną wprowadzenie do nauczania seminaryjnego wykładów z socjologii i pedagogiki, a także przedłużenie nauki we wszystkich seminariach do 6 lat. Gdy w 1918 roku wskrzeszono diecezję podlaską, a ks. H. Przeździecki został jej biskupem, nie tylko podjął decyzję o reaktywacji seminarium podlaskiego, ale także dążył do tego, by funkcjonowało ono zgodnie z przepisami obowiązującego Kodeksu Prawa Kanonicznego z roku 1917. Od roku akademickiego 1927/1928 wprowadził nowe seminaryjne *ratio studiorum*. Ważę seminaryjnej formacji na właściwym poziomie oddają słowa listu pasterskiego wydanego przy objęciu diecezji podlaskiej: *Seminarium - to serce diecezji. Na tym sercu Kościół każe biskupowi trzymać rękę i kierować stąd życiem religijnym, które corocznie zasilać będą nowe rzesze kapłanów [...]. Do seminarium wchodzi młodzieniec, któremu Pan Bóg złożył do duszy zaczyn łaski powołania. Seminarium ten zaczątek łaski pielęgnuje, rozwija [...]. W seminarium ma się wychowywać sługa Boży, któryby był wszystkim dla wszystkich, szafarzem tajemnic Bożych, duszpasterzem, wodzem wiernych po ciężkich i niebezpiecznych drogach życia ludzkiego, powiernikiem trosk i potrzeb ludu, ojcem ubogich i potrzebujących, rozumnym obywatelem Kraju, głębokim miłośnikiem i dobrym synem Ojczyzny⁷⁴.*

W roku akademickim 1929/1930 dydaktykę z katechetyką oraz kaznodziejstwo, pedagogikę, lekcje wzorcowe i lekcje praktyczne prowadził ks. Marian Stroiński⁷⁵. Uro-

---

roku nauczano wielu przedmiotów humanistycznych. Warto w tym miejscu przypomnieć, że za czasów pierwszego biskupa diecezji janowskiej F.Ł. Lewińskiego klerycy przebywali w seminarium najmniej trzy lata, zaś drugi biskup janowski J.M. Gutkowski wyznaczył cztery lata na czas studiów seminaryjnych (rok na studia filozoficzne i trzy lata na studia teologiczne), por. Z. Młynarski, dz. cyt., s. 62-76.

⁷³ Postulowano, by wykładać oddzielnie homiletykę, katechetykę i pedagogikę.

⁷⁴ H. Przeździecki, *Listy pasterskie i przemówienia 1918-1928*, Poznań 1928, s. 47-51. Por. A. Górecki, *Kościół katolicki w Królestwie Polskim po upadku powstania styczniowego*. „Christianitas” 71-72 (2018), s. 133-135; K. Mazurkiewicz, *Działalność Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej w latach 1939-1946*, Warszawa 2014, s. 16-34 (mps).

⁷⁵ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, *Akta osobiste ks. Mariana Stroińskiego*, Tom 1.

dził się 4 marca 1885 r. we Lwowie. W 1903 r. wstąpił do Zakonu Bernardynów w tym mieście. Pięć lat później, bo w 1908 r. otrzymał święcenia prezbiteratu z rąk arcybiskupa Józefa Wilczewskiego. Po święceniach pracował jako wikariusz w Rzeszowie, Dukli i Przeworsku. Następnie objął stanowisko prefekta kleryków we Lwowie. Podczas wojny był przełożonym klasztoru i administratorem parafii łańciskiej i ormiańskiej. W latach 1917-1918 służył w wojsku austriackim. 23 maja 1920r. dekretem Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie, został zaliczony w poczet kleru diecezjalnego diecezji podlaskiej i mianowany wikariuszem parafii Węgrów. 14 marca 1921r. został administratorem parafii Wiarów oraz kapelanem Sióstr Niepokalanek w Wirowie także prefektem szkół w obrębie parafii. Później pracował w następujących parafiach: Seroczyn Siedlecki Zarzecz, Kossów i Zembrów. 30 grudnia 1937r. został zwolniony z Zembrowa i mianowany wizytatorem diecezjalnym nauki religii w szkołach powszechnych całej diecezji. 16 lipca 1929 r. został mianowany profesorem seminarium duchownego w Janowie Podlaskim. Od 1 lipca 1930r. pełnił funkcję rektora kościoła św. Piotra i Pawła w Międzyrzeczu Podlaskim. Następnie pracował w parafii Jabłonna, Sokołów Podlaski, Kornica, Kożuszki, w parafii opieki św. Józefa w Międzyrzeczu Podlaskim, w Stoczku Węgrowskim i Hadynowie. Od 1948 r. był kapelanem Sióstr Szarytek w Ciechocinku, diecezja włocławska. Tam zmarł 6 maja 1972 roku.

W roku akademickim 1930/1931 na miejsce ks. M. Strońskiego został mianowany ks. Piotr Aleksandrowicz⁷⁶. Urodził się 18 września 1904r. we wsi Czeberaki, parafia Parczew. Uczył się w gimnazjum im. J.I. Kraszewskiego w Białej Podlaskiej. Do seminarium duchownego w Janowie Podlaskim wstąpił 1920 roku. Kończąc seminarium, nie osiągnął jeszcze wieku kanonicznego dla uzyskania święceń, więc biskup Henryk Przeździecki posłał go na wyższe studia uniwersyteckie do Lubina na Katolicki Uniwersytet, gdzie studiował polonistykę. Święcenia prezbiteratu przyjął dwa lata później, w 1927 roku. W tym czasie był przez rok prefektem w Wyższym Gimnazjum Biskupa Podlaskiego w Siedlcach (1929/1930); wikariuszem parafii świętego Stanisława w Siedlcach, profesorem seminarium (1930/ 1931); wikariuszem w obu parafiach w Łukowie; a także przez krótki czas prefektem Gimnazjum żeńskiego w tymże mieście. Dopiero w roku 1934 osiadł na stałe w Międzyrzeczu Podlaskim jako rektor kościoła Świętych Apostołów Piotra i Pawła i prefekt miejscowych szkół. Oprócz religii wykładał również w gimnazjum międzyrzeczkim i liceum administracyjnym propedeutykę filozofii i języka polskiego. Był ceniony jako polonista.

Kiedy w roku 1946 – w czasach stalinowskich, usuwano księży ze szkół, on również został usunięty. Posłał go wtedy biskup ordynariusz na probostwo do Gończyc. Pracował tam przez trzy lata. Następnie otrzymał parafię Sadowne w 1952 roku. Doceniając jego zasługi, biskup Ignacy Świrski mianował go najpierw kanonikiem honorowym katedralnym 5 listopada 1962 roku, potem 6 października 1966 roku kanonikiem gremialnym

⁷⁶ *Kapituła Kolegiacka Janowska 1924 – 2014*, red. ks. Jan Babik, ks. Bernard Błoński, ks. Henryk Sidorcuk, ks. Roman Wiszniewski, Janów Podlaski 2014, s. 225-226.

kapituły kolegiackiej janowskiej, a biskup Jan Mazur dnia 17 czerwca 1974 roku kanonikiem gremialnym kapituły katedralnej w Siedlcach. Wiele czasu poświęcał pracy naukowej i zostawił znaczny dorobek dotyczący historii całej diecezji. Do najważniejszych jego prac należy wydana 1971 roku książka poświęcona dziejom diecezji z racji 150-lecia jej istnienia oraz opracowanie historii przyjęcia na sejmie w Parczewie w roku 1564 uchwał Soboru Trydenckiego. Dużo czasu i pracy poświęcił na zbieranie dokumentów dotyczących męczeństwa Unitów Podlaskich i staranie o przyspieszenie ich beatyfikacji. Wynałazł w archiwach dane dotyczące historii słynnego w dawnym unickim kościele parczewskim obrazu Matki Boskiej, zwanego *Matką Boską z gruszką*, a którym zainteresował się biskup Ignacy Świrski i polecił go odnowić, a następnie specjalnym dekretem z 23 marca 1968 roku zalecił umieścić ten obraz w wielkim ołtarzu w parczewskim kościele. Ksiądz Aleksandrowicz stworzył obszerną pracę o kulcie Matki Boskiej na Podlasiu, poświęconą głównie akcji odmawiania różańca w rodzinach. Zmarł 2 czerwca 1981 roku, został pochowany w Sadownem.

W roku akademickim 1931/1932 katechetykę i lekcje wzorcowe oraz Pismo Święte, introdukcję, archeologię, hebrajski prowadził ks. Józef Pyziołek⁷⁷. Urodził się 13 marca 1899r. we wsi Wola Serocka, par. Wodynie, w sąsiedztwie której spędził ostatnie dwa lata swej pracy proboszczowskiej i życia emeryckiego. Rodzicami jego byli: Tomasz i Katarzyna z Kamińskich, małżonków Pyziołek. W 7 roku życia zaczął uczęszczać do miejscowej szkoły początkowej i w 9 roku odbył pierwszą spowiedź świętą i przyjął Komunię świętą. Nauka katechizmu – jak pisał w swoim życiorysie wstępując do Seminarium Duchownego – tak go zainteresowała, że postanowił już wówczas *całe swe życie poświęcić by poznać Boga*. Nic więc dziwnego, że praca w gospodarstwie rodzinnym nie dawała mu zadowolenia, a pociągała go chęć do nauki, która w tym czasie nie była łatwo dostępna. Mając 14 lat rozpoczął naukę w Seminarium Nauczycielskim w pobliżu Siennicy, którą wzorowo ukończył w 1918 r. i w tymże roku, czując głos powołania kapłańskiego wstąpił do organizującego się wówczas w Janowie Podlaskim Wyższego Seminarium Duchownego, wskrzeszonej diecezji janowskiej, czyli podlaskiej. Tu otrzymuje 16.11.1919 r. sakrament bierzmowania. Po święceniach prezbiteratu, otrzymanych dnia 1.02.1925 r., pracuje najpierw jako wikariusz w par. Janów Podlaski i wówczas już otrzymuje pozwolenie Władzy Diecezjalnej na podjęcie studiów na Wydziale Humanistycznym KUL, z którego jednak rezygnuje, marząc o studiach teologicznych i zagranicznych. Od 12.12.1925 r. jest wikariuszem par. Wilczyska, a od 18.03.1926 r. wikariuszem par. Węgrów. Tu, po kilku miesiącach pracy duszpasterskiej, otrzymuje pozwolenie na wyższe studia teologiczne w Innsbrucku. Podjąwszy je ochotczo, jako student w wolnym czasie zastępuje, w sierpniu 1927r. wikariusza par. pw. św.

⁷⁷ E. Kodym, Śp. Ks. prałat Józef Pyziołek, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” 12/1985, s. 362.

Stanisława w Siedlcach, a w lipcu następnego roku w Garwolinie. Dnia 14.06.1930 r. kończy *laudabiliter* studia w Innsbrucku uzyskaniem tam stopnia naukowego doktora teologii na podstawie pracy: *Stanisław Hozjusz i Sobór Trydencki*. Po kilkumiesięcznym okresie pracy na stanowisku wikariusza par. Żelechów, otrzymuje nominację na profesora teologii w Wyższym Seminarium Duchownym w Janowie Podlaskim i na tym stanowisku pozostaje od 27.06.1931 r. aż do II wojny światowej. Początek tej wojny i spowodowana nią przerwa w zajęciach seminaryjnych zmienia pole działalności ks. J. Pyziołka z profesorsko-naukowego na duszpasterskie. W między czasie zostaje sędzią prosynodalnym w Sądzie Biskupim w Siedlcach. Już 12.12.1939 r. w zastępstwie ks. Andrzeja Mazurkiewicza, zostaje administratorem parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Łukowie, od 1.05.1940r. przez miesiąc administruje równocześnie dwiema parafiami w Białej Podlaskiej, gdzie praca duszpasterska w warunkach okupacyjnych była bardzo ciężka i niebezpieczna. Następnie zostaje delegowany do pomocy i zastępstwa proboszcza par. Górzno i stąd przechodzi na stanowisko wice proboszcza par. Stoczek Łukowski.

Na tym stanowisku zostaje przez ówczesnego administratora apostolskiego diecezji siedleckiej, biskupa Czesława Sokołowskiego, dnia 28.09.1944r. odznaczony kanonią adinstar. Po 12 zaś latach administrowania parafią, jako dowód uznania za owocną i ofiarną pracę na różnych stanowiskach w diecezji, otrzymuje od biskupa ordynariusza Ignacego Świrskiego godność prałata kustosza kapituły kolegiaty janowskiej, a po 4 latach godność prałata archidiakona tejże kapituły. Wyczerpany intensywną pracą proboszcza dużej i rozległej parafii Stoczek Łukowski, a zwłaszcza remontami i konserwacją uszkodzonego działaniami wojennymi, jednego z największych kościołów w diecezji, jakim jest kościół parafialny w Stoczku Łukowskim, jak też i jego wyposażeniem - wspaniałe stacje Drogi Krzyżowej - otrzymuje pomoc w osobie wice proboszcza ks. Józefa Celińskiego, późniejszego swego następcy na urzędzie i proboszcza par. Stoczek Łukowski, a sam wreszcie 1.09.1974r. przechodzi na zasłużoną emeryturę.

Znany w poprzednich latach z pogodnego usposobienia, wspaniałego humoru i świetnych dowcipów, obrotny w języku, ostatnie lata swego życia spędza w dobrowolnym odosobnieniu, na nowej obszernej i wygodnej plebanii w Stoczku Łukowskim, wzniesionej staraniem ks. kanonika Józefa Celińskiego. Jako emeryt-rezydent dnia 1.02.1975r. obchodzi swój złoty jubileusz kapłański, zaszczycony *najserdeczniejszymi życzeniami obfitości łask Bożych i zdrowia na dalsze lata i błogosławieństwem pasterskim* biskupa Jana Mazura.

Jako ewangeliczny sługa dobry i roztropny, po krótkiej chorobie, oddał Bogu ducha. Pogrzebowi śp. ks. prałata Józefa Pyziołka, w dniu 29.10.1985r. w Stoczku Łukowskim, przewodniczył biskup ordynariusz Jan Mazur, a udział w pogrzebie wzięło ok. 60 kapłanów, spośród których 24 koncelebrowało pogrzebową Mszę św. Miłym akcentem

był tłumny udział miejscowych parafian w pogrzebie. W homilii ks. biskup szczegółowo i barwnie przedstawił na tle eschatologicznym duchową sylwetkę Zmarłego jako dobrego człowieka, kapłana, profesora i duszpasterza, będącego wzorem dla kapłanów i zaproszeniem – wezwaniem dla kandydatów do kapłaństwa, których diecezja potrzebuje. Po mszy św. pożegnał zmarłego ks. prałat E. Kodym, wikariusz sądowy, czyli oficjał sądu biskupiego w Siedlcach, jako członka kapituły kolegiaty janowskiej w godności prałata archidiakona, a także jako sędziego prosynodalnego 2 kadencji. Następnie dwaj miejscowi rodacy, parafianie i uczniowie zmarłego: ks. dr Henryk Chudek, proboszcz par. Falenica w archidiecezji warszawskiej, i ks. Czesław Bąk, proboszcz par. Wirów, z przejęciem, wspominając piękne momenty z życia zmarłego, przedstawili go jako dobrego człowieka, troskliwego opiekuna kleryków, doświadczonego proboszcza i zasłużonego gospodarza parafii, zatroskanego o jej stan materialny i duchowy.

Pożegnaniu przy trumnie, eksportacji na miejscowy cmentarz grzebalny i końcowym modlitwom przy grobie, w zastępstwie biskupa ordynariusza, który po mszy św. wyjechał do par. Rozkopaczew, aby tam przewodniczyć obrzędowi nawiedzenia parafii przez NMP w Obrazie Jasnogórskim, przewodniczył ks. infułat mgr Stanisław Olechowski, wikariusz generalny ordynariusza siedleckiego i kolega zmarłego. Przed złożeniem trumny do grobowca pożegnał zmarłego miejscowy ks. proboszcz, kanonik Józef Celiński, opiekun zmarłego w czasach emerytowanego odpoczynku i organizator jego pogrzebu oraz podziękował ks. infułatowi Stanisławowi Olechowskiemu i wszystkim kapłanom i parafianom za udział w pogrzebie.

Śp. ks. prałat Józef Pyziołek pozostanie długo i żywo w pamięci podlaskich kapłanów. Wykładał przez kilka lat w seminarium duchownym w Janowie Podlaskim dogmaty wiary świętej w niezwykle przystępnej i komunikatywnej interpretacji, promieniując wokół siebie optymizmem, pogodą ducha i błyskotliwym humorem oraz w pamięci swoich parafian, którzy tłumnie i z rozczeniem żegnali swego proboszcza w czasie pogrzebu.

Dnia 11.12.1931 ogłoszono nowy statut dla Wyższego Seminarium Duchownego w Janowie: odtąd studia miały trwać sześć lat (dwa lata filozofii i cztery lata teologii)⁷⁸.

⁷⁸ Według przepisów KPK z 1917 roku oraz wydanych 12.06.1931 roku *Ordinationes* czyli zarządzeń wykonawczych do konstytucji apostolskiej Piusa XII *Deus scientiarum Dominus* wyższe studia seminaryjne miały trwać sześć lat. Niektóre seminaria (w tym seminarium janowskie) dość szybko zrealizowały ten postulat, inne zaś zrobiły to dopiero po II wojnie światowej.

Oto schemat ukazujący dynamikę dochodzenia do sześciolletnich studiów seminaryjnych w diecezji podlaskiej, por. K. Mazurkiewicz, *Działalność Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej w latach 1939-1946*, Warszawa 2014, s. 48-58, 185-205 (mps).

Rok akademicki	Nazwa kolejnych roczników od najwyższego do najniższego
----------------	---

W roku akademickim 1932/1933 katechetykę i lekcje praktyczne w szkole prowadził ojciec duchowny ks. Stanisław Golański⁷⁹. Urodził się w Bajram – Ali w kraju Zakaspickim w dniu 9 maja 1881 roku. Po skończeniu ośmiu klas gimnazjum świętej Katarzyny w Petersburgu w 1911 roku, przyjęty został na II rok Wyższego Seminarium Duchownego w Żytomierzu, które ukończył 1915 roku, otrzymując święcenia prezbiteratu. Był wikariuszem w Gródku, Zinkowie i Wońkowcach. W połowie roku 1920 mianowany proboszczem parafii Nowy Konstantynów na Podolu. Wypędzony przez bolszewików został przyjęty do diecezji lwowskiej. Pracował w parafii Szczytowce nad Dniestrem. W 1925 roku rozpoczął pracę duszpasterską w diecezji siedleckiej, ówczesnie siedleckiej czyli podlaskiej, jako administrator parafii Wirów (1925-1932). W roku 1930 zwrócił się z prośbą o ekskardynowanie z diecezji kamienieckiej do diecezji siedleckiej, na co bi-

1919/1920	ostatni, teologiczny, filozoficzno-teologiczny, filozoficzny, przygotowawczy
1920/1921	V, IV, III, filozoficzno-teologiczny, filozoficzny, przygotowawczy
1921/1922	VI, V, IV, III, II, I, przygotowawczy
1922/1923	VI, V, IV, III, II, I
1923/1924	V, IV, III, II, I
1924/1925	VI, V, IV, III, II, I
1925/1926	VI, V, IV, III, II, I
1926/1927	VI, V, IV, III, II, I
1927/1928	VI, V, IV, III, II, I [pojawia się nowy projekt pięciu lat seminaryjnych: przygotowawczy rok filozoficzny i cztery roczniki teologiczne – taką informację podaje ks. K. Kusyk]
1928/1929	VI, V, IV, III, II [pojawia się modyfikacja poprzedniego projektu: II rok filozoficzny i cztery roczniki teologiczne – taką informację podaje ks. K. Kusyk]
1929/1930	VI, V, IV, III, II
1930/1931	VI, V, IV, III, II
1931/1932	VI, V, IV, III, II [11.12.1931 r. ogłoszono nowy statut WSD: przewidywał on odtąd I i II rok filozoficzny oraz I, II, III, IV rok teologiczny – taką informację podaje ks. K. Kusyk]
1932/1933	VI, V, IV, III, II
1933/1934	V, IV, III, II, I
1934/1935	VI, V, IV, III, II, I
1935/1936	VI, V, IV, III, II, I
1936/1937	VI, V, IV, III, II, I
1937/1938	VI, V, IV, III, II, I
1938/1939	VI, V, IV, III, II, I
1939/1940	VI, V, IV, III, II, I

⁷⁹ *Kapituła Kolegiacka Janowska 1924 – 2014*, red. ks. Jan Babik, ks. Bernard Błoński, ks. Henryk Sidorcuk, ks. Roman Wiszniewski, Janów Podlaski 2014, s. 156.

skup łucki Adolf Szelażek wyraził zgodę. W dniu 6 czerwca 1932 roku został powołany na ojca duchownego w seminarium w Janowie Podlaskim oraz prefekta Szkoły Powszechnej w tym mieście. Następnie był administratorem w Konstantynowie (1933-1934) i w Knychówku (1934-1936). Dnia 11 sierpnia 1936 roku został mianowany proboszczem parafii Liw oraz dziekanem dekanatu liwskiego.

Biskup Henryk Przeździecki 20 sierpnia 1936 roku mianował go kanonikiem gremialnym Kapituły Kolegiackiej Janowskiej. Zmarł 14 października 1943 roku w Liwie i tam został pochowany.

W roku akademickim 1933/1934, także 1934/1935 katechetykę oraz prawo kanoniczne, pedagogikę i psychologię pedagogiczną wykładał ks. Bernard Filipiuk⁸⁰. On urodził się w roku 1899 we wrześniu we wsi Gęś, sakrament chrztu świętego otrzymał w Krakowie w parafii Wszystkich Świętych. W roku 1916 był dyrektorem Szkoły Powszechnej w Brzezinach w gminie Przegaliny, gdzie uczył do roku 1919. W latach 1918-1919 służył pomocą dydaktyczną w szkole rolniczej w Komarówce Podlaskiej, gdzie nauczał matematyki i historii. Do seminarium w Janowie Podlaskim wstąpił we wrześniu 1919 roku, a święcenia presbiteriatu otrzymał 1 lutego 6 lat później.

W latach 1925 – 1928 pracował w Białej Podlaskiej jako kapelan szpitala świętego Karola Boromeusza, wikariusz w parafii Narodzenia NMP i prefekt szkół powszechnych. W roku 1929 rozpoczął w Rzymie studia prawnicze. Gdy wrócił do kraju w roku 1933 został wykładowcą prawa kanonicznego w WSD w Janowie Podlaskim. Ponadto był notariuszem w kurii diecezjalnej w Siedlcach i sędzią pro synodalnym. Prawo kanoniczne wykładał do 1942. Natomiast w latach 1942 – 1946 pełnił funkcję administratora parafii Miastków koło Garwolina. 19 września 1946 roku ponownie wykładał prawo kanoniczne w WSD Janowie Podlaskim oraz pełnił funkcję kanclerza kurii diecezjalnej. Oba te urzędy sprawował do śmierci. Zmarł 10 września 1963 w Siedlcach.

W roku akademickim 1935/1936 ks. B. Filipiuk wykładał katechetykę, a ponadto prowadził lekcje praktyczne w szkołach powszechnych. W roku akademickim 1936/1937 (i zapewne w roku 1937/1938 oraz 1938/1939) katechetykę i ćwiczenia z katechetyki (oraz homiletykę i ćwiczenia z homiletyki) prowadzi ks. Józef Książkowski⁸¹. On urodził się 18 września 1909 r. w Suchożebrach, jako syn Andrzeja i Marianny ze Szkupiów. Do 7 lat wychowywał się pod opieką matki, której zawdzięczał powołanie do stanu kapłańskiego. W wieku 8 lat zaczął chodzić do szkoły początkowej, w której nauczył się pisać i czytać. Tam zauważono u niego chęć do nauki i oddano go w wieku 10 lat do gimnazjum im. Bolesława Prusa w Siedlcach. W szkole należał do wielu organizacji szkolnych – koła przyrod-

---

⁸⁰ *Kapituła Kolegiacka Janowska 1924 – 2014*, dz. cyt., s. 228-229.

⁸¹ K. Pielacha, *Dzieje Parafii w Rykach. W setną rocznicę od rozpoczęcia budowy Kościoła pw. Najświętszego Zbawiciela w Rykach 1908-2008*, Ryki 2008, s. 180-181.

nicznego, harcerstwa, sodalicji. W 1926 r. ukończył klasę VI gimnazjum i uzyskał promocję do klasy VII.

Następnie wstąpił do seminarium duchownego, otrzymując święcenia prezbiteratu 29 czerwca 1932 r. Po kilku miesięcznym pobycie jako wikariusz w parafii w Parysowie, ks. Księżpolski rozpoczął studia na KUL, uzyskując w 1932r. tytuł licencjata teologii. Przez okres wakacji pełnił posługę w parafii Kosów, po czym podjął dalsze kształcenie. W sierpniu 1934r., po krótkim pobycie na parafii Suchożebry, przeniesiony został do Trzebieszowa, a potem na prefekta gimnazjum w Siedlcach. 22 stycznia 1935r. biskup mianował go rektorem kościoła filialnego Św. Krzyża w Siedlcach oraz 17 lipca – profesorem seminarium diecezjalnego w Janowie Podlaskim.

Od 15 września 1938r. ks. Księżpolski rozpoczął roczne studia w Rzymie, mieszkając w Papieskim Instytucie Polskim. Po powrocie ze studiów, w latach 1939-1941 pełnił posługę wikariusza w kościele św. Stanisława w Siedlcach. Następnie po 4 miesiącach pracy w katedrze – jeszcze w 1941r. został administratorem parafii pw. Opieki św. Józefa w Siedlcach, oraz ponownie wikariuszem parafii św. Stanisława. 9 listopada 1941r. zostawił pełnione urzędy i podjął dalszą naukę na KUL, uzyskując w 1945r. tytuł doktora. Był współpracownikiem Wydziału Teologicznego i Towarzystwa Naukowego KUL. W 1942r. otrzymał tytuł kanonika. Po studiach objął probostwo w parafii Ulan, a następnie w 1947r. probostwo w Rykach oraz urząd dziekana dekanatu ryckiego. 12 lutego 1956r. ks. Księżpolski po odprawionej Mszy Świętej zasłabł przy ołtarzu i upadł. Po przeniesieniu go na plebanię, jeszcze przed przybyciem lekarza, zmarł. Pochowany został na miejscowym cmentarzu.

W roku akademickim 1938/1939 katechetyki (oraz teorii i historii wymowy kościelnej) nauczał ks. Franciszek Szajda⁸². On urodził się 5 czerwca 1907r. we wsi Dawidy, parafia Gęś. W 1919r. w Lublinie rozpoczął naukę w Gimnazjum im. Hetmana Zamoyskiego. W 1927r. otrzymał świadectwo dojrzałości i w tym samym roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim, otrzymując 29 czerwca 1932r. z rąk biskupa Czesława Sokołowskiego święcenia prezbiteratu.

Jako neoprezbiter otrzymał pierwszy wikariat w parafii Podwyższenia Krzyża Świętego w Łukowie. W 1932r. rozpoczął na Uniwersytecie Warszawskim studia na Wydziale Teologicznym. Ukończył je w 1936r., zdobywając dyplom magistra filozofii.

Z dniem 1 sierpnia 1936r. został posłany do parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Białej podlaskiej na wikariusza i prefekta w Szkole Powszechnej numer 1 przy ulicy Grabanowskiej. Na tych stanowiskach pracował do 15 września 1938r. Potem został mianowany profesorem Wyższego Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim, gdzie pracował do 1 września 1940 r. Miał ponadto ćwiczenia homiletyczne.

⁸² *Kapituła Kolegiacka Janowska 1924 – 2014*, dz. cyt., s. 233-234.

W 1939 r. Niemcy zamknęli Wyższe Seminarium Duchowne w Janowie Podlaskim. Z dniem 1 września 1940r. został mianowany wiceproboszczem w parafii Ryki, gdzie pracował do 1 sierpnia 1942r. potem był wiceproboszczem w parafii katedralnej w Siedlcach(1942-1943), proboszczem parafii Gończyce w latach 1943-1946.

1 września 1946 r. znalazł się znowu w seminarium siedleckim. Wykładał filozofię, a po kilku latach profesury został w 1950 r. prefektem seminarium. Po przeniesieniu filozofii z Siedlec do Drohiczyna nad Bugiem został 27 września 1952 r. rektorem tegoż studium. Z dniem 1 września 1957 r. mianowany drugim wicerektorem Wyższego Seminarium Duchownego w Siedlcach. 16 października 1957r. został mianowany kanonikiem gremialnym kapituły kolegiackiej janowskiej. W dniu 20 czerwca 1960r. przeniesiony do kapituły katedralnej siedleckiej i mianowany kanonikiem gremialnym. 15 czerwca 1961r. został mianowany dziekanem i proboszczem parafii świętego Mikołaja w Międzyrzecu Podlaskim. Tam zmarł 2 marca 1967 r. i został pochowany na cmentarzu centralnym w Siedlcach.

W latach 1939 – 1943 profesorem metodyki i dydaktyki nauki religii był ks. Jan Konopiaty⁸³. On urodził się 29 maja 1896 roku we wsi Glinno. W 1911 roku rodzice oddali go do szkoły kaliskiej. Po dwóch latach nauki wybuchła wojna i przerwano mu kształcenie na trzy lata. Po tych wydarzeniach został przyjęty do IV klasy Miejskiego Filologicznego Gimnazjum w Kaliszu. Wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej, która w 1918 roku zajmowała się rozbrajaniem Niemców. Rok później zapisał się do Sodalicji – powstała ona w zakładzie, gdzie pracował. W czasie najazdu bolszewików na Polskę w 1920 roku zaciągnął się w szeregi armii. Jednak zamiast na front został wysłany na sześciotygodniowy kurs do szkoły podoficerskiej. Po zwolnieniu z wojska wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim. Otrzymał święcenia prezbiteratu w 1926 roku. Pierwszą pracę wikarego podjął w Parczewie, w 1928 roku sprawował urząd proboszcza w Żeliszewie, a od 1929 roku posługę wikarego w Dęblinie. Po kilkuletniej pracy w parafiach, od 1934 roku podjął studia w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W 1936 roku wykładał w Gimnazjum w Łukowie, a od roku szkolnego 1936/1937 został dyrektorem Wyższego Gimnazjum Biskupa Podlaskiego w Siedlcach. Otrzymał również nominację na wicerektora seminarium duchownego. W 1941 roku został kapelanem Domu Sióstr Albertynek w Siedlcach. W tym samym roku odszedł ze stanowiska wicerektora seminarium wyższego, obejmując w nim stanowisko profesora. 19 stycznia 1942 roku został kanonikiem gremialnym Kapituły Kolegiackiej, a 10 października 1961 roku – prałatem kustoszem. Po zwolnieniu ze stanowiska kapelana sióstr albertynek w 1945 roku objął urząd kapelana Sodalicji Pracownic Katolickich

---

⁸³ Tamże, s. 170-171; Por. K. Pielacha, dz. cyt., s. 181.

w Siedlcach. 10 lipca 1947 roku został zwolniony po 11 latach ze stanowiska dyrektora Wyższego Gimnazjum Biskupa Podlaskiego w Siedlcach, po czym biskup mianował go administratorem parafii Krzesk. Od 1956 do 1964 roku był na probostwie w Rykach i zarazem sprawował urząd dziekana. W 1964 roku odszedł na emeryturę i mieszkał do 1970 roku w Rykach jako rezydent. Następnie został kapelanem szpitala w Garwolinie. Tam zmarł 26 września 1984 roku i został pochowany na miejscowym cmentarzu.

Wykłady z metodyki i dydaktyki nauki religii odbywały się w wymiarze 2 godziny tygodniowo dla VI, V i IV roku studiów (IV, III i II roku teologicznego)⁸⁴. Ks. Jan Konopiaty nauczał też katechetyki i pedagogiki (pedagogikę wykładano w wymiarze 2 godziny tygodniowo dla III roku studiów czyli I roku teologicznego). Prowadził wykłady również z liturgiki, historii Starego i Nowego Testamentu oraz historię wychowania, dydaktykę i archeologię.

Wykładowcą katechetyki oraz kaznodziejstwa i psychologii pedagogicznej był ks. Koronat Piotrowski⁸⁵. On urodził się 25 listopada 1875r. w Brześciu Litewskim. Nauki szkolne pobierał nauki w Państwowym Gimnazjum Realnym w Warszawie. W 1896 został przyjęty do Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie. Święcenia presbiteratu otrzymał 29 czerwca 1901 r. z rąk biskupa Franciszka Jaczewskiego.

Przez pierwsze siedem miesięcy kapłaństwa pomagał w duszpasterstwie przy parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Warszawie. 11 stycznia 1902r. otrzymał nominację na stanowisko wikariusza parafii w Pawłowie, skąd 20 kwietnia został przeniesiony do parafii Wilkołaz. 8 listopada 1905r. został wikariuszem w Zbuczynie. Tutaj w ciągu dziewięciomiesięcznego pobytu zorganizował Macierz Szkolną, biorąc czynny udział w tworzeniu szkół polskich na terenie parafii. Od września 1906 r. był prefektem Gimnazjum w Siedlcach. W 1910 r. objął nauczanie religii w starszych klasach szkół żeńskich w Siedlcach, obowiązki te pełnił przez siedem lat. W 1915r. wszedł do Sekcji Oświecenia w Siedlcach, biorąc udział w przygotowaniu zastępów nauczycieli ludowych i wykładając jednocześnie metodykę religii na kursach pedagogicznych. W 1917 został wiceprzewodniczącym Zarządu Macierzy Szkolnej. Z gronem członków Macierzy pracował nad utworzeniem Seminarium Nauczycielskiego w Siedlcach. Z chwilą zorganizowania tej instytucji objął w niej wykłady z religii.

Biskup Henryk Przeździecki 30 listopada 1918r. mianował go konsulatorem diecezjalnym, a następnie sędzią prosynodalnym, promotorem sprawiedliwości, cenzorem

⁸⁴ Por. K. Mazurkiewicz, dz. cyt., s. 117.

⁸⁵ *Kapituła Kolegiacka Janowska 1924 – 2014*, dz. cyt., s. 232-233; Por. J. Dziega, *Słownik katechetyków polskich XX wieku*, red. R. Czekalski, Warszawa 2003, s. 198-200; A. Kiciński, *Życie i początkowa działalność katechetyczna ks. Koronata Piotrowskiego (1875-1959)*, „Roczniki Teologiczne” Tom LXII, zeszyt 11 – 2015, s. 37-50.

ksiąg religijnych i redaktorem „Wiadomości Diecezjalnych Podlaskich”, a 20 marca 1919 r. obdarzył go godnością kanonika honorowego kapituły katedralnej w Janowie Podlaskim. 1 września 1924 r. otrzymał nominację na prałata scholastyka tejże kapituły. 3 listopada 1925 r. biskup mianował go kanonikiem gremialnym kapituły katedralnej w Siedlcach.

W 1937 r. ks. Piotrowski został powołany na wizytatora diecezjalnego nauki religii w szkołach średnich ogólnokształcących i zawodowych oraz kierownika Sekcji Instytutu Wyższej Kultury Religijnej w Siedlcach. Biskup Czesław Sokołowski, administrator apostolski, mianował go profesorem homiletyki i pedagogiki w seminarium duchownym. Na tym stanowisku pozostawał do ostatniej chwili życia. Zmarł 26 września 1959 r. w Siedlcach i tam został pochowany.

W roku akademickim 1945/1946 wykłady z katechetyki oraz historii filozofii, historii Kościoła i patrologii otrzymuje ks. Czesław Mularzuk⁸⁶. On urodził się 11 listopada 1901r. w Laskowicach, gmina Korczew, powiat sokołowski. Syn Jana i Anieli z domu Rabczuków. Święcenia prezbiteratu przyjął 18 grudnia 1927r. Po święceniach pracował jako wikariusz w Garwolinie oraz w parafii św. Stanisława w Siedlcach. W roku 1931 rozpoczął studia we Francji oraz pracę w Misji Polskiej. Po powrocie do kraju i krótkim pobycie w parafii św. Stanisława w Siedlcach na stanowisku wikariusza, wyjechał do Lublina, gdzie w 1933r. rozpoczął studia w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, podczas których uzyskał licencjat Świętej Teologii. Od 1938r. mianowano go profesorem seminarium. W okresie 1938 – 1946 wykładał następujące przedmioty: sztukę kościelną, teologię pasterską, patrologię, katechetykę, homiletykę, teorię wymowy. W 1938 r. został mianowany rektorem seminarium duchownego w Janowie Podlaskim. Piastowana przez niego funkcja rektora przypadła na początek II wojny światowej oraz na dramatyczne miesiące, rozgrywających się w Janowie Podlaskim wydarzeń bulwersujących życie seminarium. Musiał się on zmierzyć z dwoma okupantami: nazistowskim oraz sowieckim. Z działalności Alma Mater w miesiącach wrzesień – listopad 1939 r. zdawał relacje wprost biskupowi Czesławowi Sokołowskiemu.

Od września 1939 roku do końca trwania seminarium w Janowie Podlaskim pod nieobecność ojca duchownego, spowiadał alumnów oraz organizował im inne praktyki formacji duchowej. Pod koniec wojny mianowany ojcem duchownym. Funkcję tę pełnił do 25 października 1950 r. Po ciężkiej chorobie zmarł w szpitalu w Warszawie 21 lutego 1951 r.

Jak zauważył ks. K. Kusyk w roku akademickim 1946/1947 oraz 1947/1948 nie było zasadniczych zmian, jeśli chodzi o profesorów nauczających określonych przedmiotów. W roku akademickim 1948/1949 na drugim i trzecim roku teologii prowadzono zajęcia z katechetyki w wymiarze 1 godziny. Nie wspomina o katechetyce i profesorach tej

---

⁸⁶ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, *Akta osobiste ks. Czesława Mularzuka*, Tom 1; Por. K. Mazurkiewicz, dz. cyt., s. 153-154, (mps).

discypliny w latach 1949 do roku 1957. W roku akademickim 1957/1958 ks. Edmund Barbasiewicz przejął katechetykę i lekcje praktyczne⁸⁷. On urodził się 28 stycznia 1912 roku w Węgrowie. Wyższe Seminarium Duchowne ukończył w Janowie Podlaskim. Święcenia prezbiteratu otrzymał 20 czerwca 1937 roku. Po kilkumiesięcznym pobycie na wikariacie parafii św. Józefa w Międzyrzecu Podlaskim otrzymał nominację na prefekta Gimnazjum i Liceum Biskupiego w Siedlcach. W lutym 1940 r. został wikariuszem w Węgrowie, skąd w następnym roku powtórnie został przeniesiony na pierwszy swój wikariat w Międzyrzecu Podlaskim. W dniu 1 sierpnia 1942 r. został wikariuszem parafii Wniebowzięcia NMP w Białej Podlaskiej i jednocześnie wiceproboszczem parafii św. Anny w tym mieście. Podczas okupacji hitlerowskiej brał udział w tajnym nauczaniu. Po zakończeniu okupacji od 1 października 1944 r. był rektorem kościoła św. Antoniego w Białej Podlaskiej. Jednocześnie podjął katechizację w męskim Liceum Ogólnokształcącym im. J. Kraszewskiego i żeńskim im. Emilii Plater oraz w Liceum dla Pracujących.

W 1946 r. podjął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Studia uwieńczył doktoratem z teologii i magisterium z prawa kanonicznego. W 1954 r. był mianowany sędzią posynodalnym sądu biskupiego w Siedlcach. W 1955 r. został starszym asystentem na Wydziale Teologii Moralnej Uniwersytetu Warszawskiego, a następnie konsultorem sekretariatu Episkopatu Polski do spraw małżeńskich. W 1965 r. został mianowany wykładowcą teologii moralnej, pedagogiki i katechetyki w WSD w Siedlcach. W dniu 2 stycznia 1957 r. został diecezjalnym wizytatorem nauki religii w szkołach podstawowych i średnich, a następnie dyrektorem Wydziału Katechetycznego. Ponadto pełnił szereg innych funkcji diecezjalnych: wicerektora WSD, referenta Duszpasterstwa Nauczycieli, członka Diecezjalnej Komisji Liturgicznej, kanclerza Kurii, wikariusza generalnego, oficjała sądu biskupiego, członka Diecezjalnej Rady Administracyjnej, rektora WSD, kuratora Zgromadzenia Sióstr Benedyktyn – Oblatek w Zbuczynie. Za zasługi dydaktyczno-duszpasterskie został odznaczony: szambelanem Jego Świątobliwości, prałatem honorowym Jego Świątobliwości, kanonikiem honorowym kapituły kolegiaty w Janowie Podlaskim, kanonikiem gremialnym kapituły katedralnej w Siedlcach. Zmarł 5 sierpnia 1978 roku w Siedlcach. Ks. E. Barbasiewicz jest redaktorem diecezjalnego katechizmu dla dzieci przygotowujących się do spowiedzi i I Komunii świętej oraz dla młodzieży przygotowującej się do sakramentu bierzmowania. Jako referent Wydziału Katechetycznego organizował co miesiąc dni skupienia dla katechetów zakonnych i świeckich. W programie była też lekcja pokazowa prowadzona kolejno przez uczestników wraz ze szczegółowym omówieniem według zasad metody monachijskiej, którą uznawał za najskuteczniejszą.

⁸⁷ J. Gomółka, *Słownik katechetyków polskich XX wieku*, red. R. Czekalski, Warszawa 2003, s. 16; Por. *Kapituła Kolegiacka Janowska 1924 – 2014*, dz. cyt., s. 226-227.

W roku akademickim 1961/1962 katechetyki zaczął nauczać ks. Zbigniew Zalewski⁸⁸. On urodził się 17 października 1938 roku w Rowiskach. Święcenia prezbiteratu przyjął 16 czerwca 1962 r. z rąk biskupa Ignacego Świrskiego. Następnie pełnił funkcję wikariusza w parafii Hadynów. W latach 1967-1994 pracował jako profesor w Wyższym Seminarium Duchownym. W roku 1969 powołany został na prefekta alumnów. Funkcję tą pełnił do 1973r. Następnie był wikariuszem ekonomem w parafii Czołomyje, a później wikariuszem substytutem w parafii Bobrowniki. W 1988r. został mianowany kanonikiem honorowym kapituły katedralnej. W latach 1990-1993 był dyrektorem Wydziału Duszpasterskiego Kurii Diecezjalnej w Siedlcach. Oprócz katechetyki ksiądz profesor miał też konwersatorium z języka polskiego i literatury religijnej, a rok wcześniej zajęcia z liturgiki.

Od roku akademickiego 1919/1920 do roku akademickiego 1965/1966 (od wskrzeszenia seminarium do zakończenia Soboru Watykańskiego II): przez zajęcia z katechetyki rozumie się wykłady (katechetyka, katechizm, metodyka nauki religii, dydaktyka nauki religii) oraz ćwiczenia (lekcje wzorcowe, lekcje praktyczne, ćwiczenia katechetyczne); już w latach dwudziestych XX wieku oprócz katechetycznych wykładów (przybliżania zagadnień z katechetyki fundamentalnej, materialnej czy formalnej) prowadzono jednocześnie katechetyczne ćwiczenia; tak integralnie rozumiane katechetyczne zajęcia seminaryjne w wyżej określonym czasie prowadziło aż 18 księży profesorów. Oni prowadzili w seminarium zajęcia nie tylko z katechetyki, ale także z wielu różnych (nie zawsze pokrewnych czy współpracujących bezpośrednio ze sobą) dyscyplin⁸⁹.

W momencie wskrzeszenia Seminarium Janowskiego w roku 1919 profesorowie korzystali m.in. z następujących podręczników: trzytomowego podręcznikateologiiidogmatycznej *Synopsis theologiae dogmaticae* ks. Adolphe Tanquerey (wyd. pierwsze - Paryż 1894-1896), trzytomowego podręcznikateologii moralnej *Synopsis theologiae moralis et pastoralis* ks. Adolphe Tanquerey (wyd. pierwsze - Paryż 1902-1905), dwutomowego *Praktycznego podręcznika teologii pastoralnej* ks. Karola Dębińskiego (Warszawa 1914), czterotomowej *Psychologii* Kazimierza Waisa (Warszawa 1902-1903), dwutomowego dzieła do wykładów z filozofii *Elementa philosophiae scholasticae* Sebastiana Reinstadlera (Friburg 1911), *Wstępu ogólnego historyczno-krytycznego do Pisma Świętego* ks. Antoniego Władysława Szlagowskiego (Warszawa 1908), czytrzytomowej *Historia powszechnej* Wincentego Zakrzewskiego (Warszawa – Kraków – Lublin 1891-1903) oraz tego samego autora *Historii nowożytnej w zarysie* (Petersburg 1899)⁹⁰.

⁸⁸ Informacje pozyskane z programu kurialnego „Logos” (dostęp: 23.10.2018r.).

⁸⁹ Katechetyka nie należała do przedmiotów głównych, jakimi początkowo były teologia dogmatyczna i moralna czy nawet teologia pastoralna. Mógł ją wyklądać każdy, kto skończył studia teologiczne. Wystarczyło, że znał treści, które należało przekazywać dzieciom, młodzieży i dorosłym. Sposobu ich przekazu mógł się douczać z istniejących podręczników teologii pastoralnej czy z podpatrywania i naśladowania wytrawnych katechetów, zob. M. Rusiecki, dz. cyt., s. 139.

⁹⁰ Por. K. Kusyk, dz. cyt., s. 1.

Z powyższego przykładowego zestawienia wynika, że księża profesorowie wykorzystywali powszechnie wówczas uznane autorytety w danej dyscyplinie naukowej i napisane przez nich pozycje (wielokrotne ich wydania – pełne lub skrócone). Dostępne i wykorzystywane wtedy podręczniki do zajęć z katechetyki to K. Sosińskiego *Zarys dydaktyki* (Lwów 1923), ks. W. Kosińskiego *Katechetyka czyli metodyka nauczania* (Sandomierz 1929), ks. J. Łapota *Katechetyka* (Kielce 1946), ks. J. Dajczaka *Katechetyka* (Warszawa 1956)⁹¹.

Jak już wcześniej zasygnalizowano (przy analizie kształcenia katechetycznego od początków XIX do początków XX wieku) wzorem dla powstających katechizmów w Polsce od drugiej połowy XIX wieku (często aż do połowy XX wieku) był katechizm J. Deharbe'a (1847). W katechizmach wzorowanych na katechizmie J. Deharbe'a prawdy wiary były przedstawione w postaci ścisłych definicji teologicznych, a zastosowaną formą była forma pytań i odpowiedzi. Trudno się dziwić takiemu podejściu, skoro celem katechezy w tym okresie (katechezy scholastycznej) był przekaz wiedzy religijnej. Odbiorcy metodą dedukcyjno-egzegetyczną mieli przyswoić sobie skrót teologii systematycznej. Nauka katechizmowa nie ukazywała radosnego charakteru wezwania Boga i Jego uprzedzającego zbawczego działania, nie dawała wyobrażenia relacji, jaka zachodzi między Bogiem a człowiekiem⁹².

Już w początkach XX wieku, wraz z ruchem odnowy katechetycznej pod nazwą metody monachijskiej, katechizm J. Deharbe'a stał się przedmiotem krytyki (choćby przez ks. W. Gadowskiego). Jednak ta krytyka odnosiła się nie tyle do jego układu, co do jego strony metodycznej⁹³. W ramach ruchu *metody monachijskiej* na przełomie XIX i XX wieku pojawiają się więc nowe polskie katechizmy wykorzystywane w katechezie, ale także i w przygotowaniu alumnów seminariów do prowadzenia zajęć w szkole. Do katechizmów tych, pisanych najczęściej przez katechetyków, należą katechizmy ks. W. Gadowskiego, ks. Cz. Piotrowskiego i innych⁹⁴.

⁹¹ P. Poręba wymienia jeszcze inne, znane i wykorzystywane, podręczniki katechetyki, których wybór zależał od profesora i dominującego kierunku w katechezie w tym okresie: J. Bielenin, *Katechetyka, czyli metodyczny sposób nauczania zasad najpierwszych wiary św. katolickiej*, Kraków 1889; S. Narajewski, *Katechetyka w teorii i praktyce*, Lwów 1902; T. Łękawski, *Katechetyka i pedagogika*, Przemyśl 1903; F. Spirago, *Metodyka katolickiej nauki religii*, Mikołów 1911; J. Boczar, *Katechetyka*, Lwów 1919; S. Krzeszkiewicz, *Metodyka nauczania religii*, Poznań 1921; J. Boczar, *Metodyka nauczania religii katolickiej*, Poznań 1923; Z. Bielawski, *Pedagogika religijno-moralna (katechetyka)*, Lwów 1934; P. Poręba, *Dzieje katechetyki*, W: M. Rechowicz (red.), *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, T. III, cz. 2, Lublin 1977, s. 178.

⁹² B. Rozen, dz. cyt., s. 114.

⁹³ P. Poręba, dz. cyt., s. 134.

⁹⁴ Zadaniem katechetyki nauczanej w seminarium było przygotować alumnów do posługi katechetycznej w Kościele (do nauczania religii), stąd niezbędną pomocą w tym przygotowaniu były katechizmy – podręczniki do katechezy szkolnej. Katechizmy ułożone zostały w porządku alfabetycznym: J. Boczar, *Katechizm dla III i IV klasy szkół powszechnych*, Lwów 1916; J. Boczar, *Katechizm dla III i IV klasy szkół ludowych*, Lwów 1917; W. Gadowski, *Biblijne katechezy elementarne*, Tarnów 1906; W. Gadowski,

3.3 Profesorowie katechetyki WSD diecezji podlaskiej a I Synod Diecezjalny Podlaski (katechetyczna posługa wykładowców seminarium dla wspólnoty Kościoła siedleckiego)

Dnia 8 czerwca 1922 r. na konferencji dziekańskiej biskup H. Przeździecki, w myśl kan. 360 § 1 KPK z 1917, powołał 10 komisji do opracowania spraw, mających być omawianymi na synodzie. Promotor Synodu ks. prałat dr Karol Dębiński, pronotariusz apostołski, przygotował schematy dla prac tych komisji. Komisja VIII zajęła się opracowaniem nauczania religii.

W składzie tej 12-osobowej komisji złożonej z przedstawicieli duchowieństwa diecezjalnego znaleźli się m.in.: ks. Mateusz Jeż (kanonik honorowy kapituły katedralnej, profesor seminarium m.in. katechetyki w latach 1919-1923), ks. dr Antoni Poboży (kanonik gremialny kapituły katedralnej, mistrz ceremonii i profesor seminarium m.in. katechetyki w roku 1924/1925), ks. Koronat Piotrowski (pomocnik sekretarza synodu, kanonik honorowy kapituły katedralnej, prefekt szkół średnich w Siedlcach, profesor seminarium od 1940 do 1959 roku, m.in. katechetyki).

Przewodniczenie pracom Komisji ds. nauczania religii biskup H. Przeździecki powierzył ks. K. Piotrowskiemu⁹⁵. On był autorem nowego programu nauczania religii w szkołach średnich, który Konferencja Plenarna Episkopatu Polski w roku 1919 uznała za obowiązujący w Polsce⁹⁶.

Dokumenty katechetyczne I synodu podlaskiego z 1923 roku redagowane w Komisji ds. nauczania religii w szkole przez przewodniczącego tejże Komisji są wyraznym świadectwem zintegrowania ze sobą tych dwóch (duszpasterskich i jednocześnie edukacyjnych) celów: troski o formację katechetów i troski o dobrze zorganizowaną współpracę na polu katechetycznym. Z problematyką katechetyczną spotykamy się w (aż) 9 z 30 tytułów (działów/rozdziałów) statutowych⁹⁷. Aneksy (dodatki) też zawierają bogatą problematykę katechetyczną: aż 7 z 48 synodalnych aneksów (dodatków) dotyczy

---

Ilustrowany katechizm średni dla katolików, Tarnów 1906; W. Gadowski, *Elementarny katechizm katolicki*, Tarnów 1916; W. Gadowski, *Szkice katechez do małego katechizmu*, Tarnów 1916; W. Gadowski, *Mała Biblijka*, Tarnów 1917; W. Gadowski, *Szkice katechez do większego katechizmu*, Tarnów 1934; W. Gadowski, *Ilustrowany większy elementarny katechizm katolicki dla siedmioklasowych szkół powszechnych*, Lwów 1922; W. Gadowski, *Apologetyczny katechizm katolicki*, Miasto Piastowe 1939; bp S. M. Kozłowski, *Historia święta i mały katechizm dla dzieci* (Wilno 1911); E. Likowski, *Ilustrowany krótki katechizm rzymsko-katolicki dla szkół ludowych*. Uzupełnił W. Gadowski, Tarnów 1906; E. Materski, *Mój katechizm*, Poznań 1958; Cz. Piotrowski, M. Finke, *Szkice katechez do podstawowego katechizmu*, Poznań 1957; Cz. Piotrowski, *Katechizm podstawowy*, Wydanie 8, Warszawa 1958; A. Szukalski, *Katechezy*, T. 1-3, Poznań 1934; W. Zalewski, *Nauka Boża*, Poznań 1959. Por. P. Poręba, dz. cyt., s. 155-156, 178-179.

⁹⁵ A. Kiciński, dz. cyt., s. 38-41.

⁹⁶ Tamże, s. 45.

⁹⁷ O nauczycielstwie kościelnym (statuty 249-260), O szkołach (statuty 261-264).

spraw związanych z posługą katechetyczną⁹⁸.

Na potwierdzenie wagi zapisów synodalnych w odniesieniu do problematyki formacyjnej przywołam jeden, ale jakże wymowny fragment zredagowany przez ks. K. Piotrowskiego formatora przyszłych formatorów i nauczyciela przyszłych nauczycieli, fragment świadczący o rozumieniu przez jednego z księży profesorów seminarium siedleckiego potrzeby i konieczności integralnej *formatio permanens* przyszłych absolwentów tej uczelni (statut 88):

Nie wolno kapłanowi, który z powołania swego jest nauczycielem ludu wiernego, zaniechać nauki, zwłaszcza umiejętności świętych, z którymi zapoznał się w seminarium. Dlatego: z codziennym rozważaniem rzeczy Bożych kapłan powinien połączyć czytanie ksiąg pobożnych, a przede wszystkim tych które są od Boga natchnione (Pius X, Pobudka), czyli rozczytywać się w księgach Pisma Świętego; oprócz pilnego zapoznawania się z prawem kościelnym (Statut 12-17) kapłan powinien ciągle wertować dzieła teologiczne: moralne, dogmatyczne, pasterskie; wnikać w dawne życie Kościoła i bieżące sprawy kościelne; z zamiłowaniem uprawiać wiedzę liturgiczną, by dokładnie i umiejętnie uświetniać służbę Bożą; z nauk świeckich zapoznać się z tym, co niezbędne lub pożyteczne dla spełnienia powierzonego urzędu (Leon XIII, Encyklika Etsi nos, 25 lutego 1882).

W tym celu kapłan powinien troszczyć się o pomnażanie biblioteki swojej w najnowsze i najlepsze dzieła z tego zakresu; nie żałować grosza na dobre czasopisma, jak ogólnie informujący „Przegląd Powszechny” (Kraków), praktyczny i aktualny „Miesięcznik katechetyczny i wychowawczy” (Lwów), „Przewodnik społeczny”, poświęcony kierownictwu stowarzyszeń katolickich polskich (Poznań), tygodnik informacyjny o bieżących sprawach kościelnych „Przegląd Katolicki” (Warszawa) i inne tego rodzaju pożyteczne i godne poparcia wydawnictwa (I Synod Podlaski, statut 88).

W odniesieniu do troski ks. K. Piotrowskiego o dobrze zorganizowaną diecezjalną współpracę na polu katechetycznym można wydobyć z dokumentów synodalnych fragmenty, które świadczą o tym, że obowiązek katechezy spoczywa na wszystkich pasterzach, a nie tylko na tych, co zostali skierowani do określonych szkół:

Dziekan wizytujący szkoły zbada. Odnośnie do osoby nauczyciela religii kto uczy religii (prefekt, proboszcz, wikary, nauczyciel świecki); ile ma godzin lekcji tygodniowo; czy lekcji nie opuszcza; ewentualnie czy nauczyciel świecki posiada misję kanoniczną; czy nauczający posiada kwalifikacje pedagogiczne, a zatem i moralne; jaki jest stosunek

⁹⁸ *Instrukcja dla księży proboszczów na czas biskupich wizyt kanonicznych (do statutu 24), Instrukcja o wizytowaniu szkół powszechnych przez dziekana (do statutu 79), Bractwo Nauki Chrześcijańskiej (do statutu 136), Instrukcja o katechizacji dorosłych (do statutu 252), Instrukcja dla księży prefektów (do statutu 263), Instrukcja w sprawie nabożeństw szkolnych (do statutu 263), Instrukcja o stosunku proboszcza do szkolnictwa (do statutu 264).*

kapłana nauczającego do nauczycielstwa i vice versa.

Odnosnie do sprawy religijno-wychowawczej: *odmawianie modlitw w szkole, uczęszczanie do kościoła i zachowywanie przepisów co do uczęszczania do sakramentów świętych przez dziatwę szkolną; czy nauczyciel troszczy się o religijne wychowanie dziatwy, wyrabianie charakteru przez usuwanie wad i zaszczepianie cnót chrześcijańskich; czy opiekuje się dziatwą poza szkołą, czy wpływa na rodziców, by dzieci odpowiednio wychowywali; czy opiekuje się dziećmi chorymi i zaniedbanymi, czy stara się o wpływ na tych, co szkołę opuścili.*

Odnosnie do wykładu nauki religii: *czy zachowany jest program przepisany i podręczniki; czy są pomoce naukowe, jakie i jak stosowane; jakiej metody używa nauczający przy wykładzie; czy urzęduje i jak często repetycje (Z Instrukcji synodalnej o wizytowaniu szkół powszechnych przez Dziekana).*

Ksiądz proboszcz jako katecheta katechetów ma pamiętać: *że zasadniczym obowiązkiem proboszcza w stosunku do szkolnictwa jest konieczność zbliżenia się do szkoły, względnie nauczycielstwa i dzieci; proboszcz, który z tytułu swego posłannictwa jest nauczycielem religii w szkołach swojej parafii, nawet tam, gdzie nie uczy religii, winien otaczać nauczycielstwo opieką i troszczyć się o dobre współżycie; każdy proboszcz, który z urzędu zostaje członkiem rad, dozorów lub opieki szkolnej i jest wybrany jako wizytator albo przewodniczący, ma prawo wizytowania szkół bez prawa jednak, według obecnych przepisów rządowych, egzaminowania dzieci z przedmiotów wykładanych w szkole; każdy duszpasterz winien się starać o to, by stosunek jego do nauczycielstwa opierał się na miłości, także i wyrozumiałości usterek ludzkich; proboszcz powinien otoczyć szczególną opieką nauczyciela wierzącego i praktykującego i wejść z nim w bliższy kontakt; proboszcz powinien brać udział w pracy oświatowej w odnośnych organizacjach i dozorach szkolnych; szczególną troską otoczyć młodzież kształcącą się w seminariach nauczycielskich, dając im do ręki dobrą książkę, czasopismo, lub organizując dla niej stowarzyszenia religijne lub społeczne; jeżeliby nauczycielstwo nie posiadało odpowiedniego miejsca na zbieranie się w celu obrad nad sprawami nauczania, wychowania i związanymi z zawodem nauczycielskim, ksiądz proboszcz otworzy plebanię parafialnemu ciału nauczycielskiemu i nie będzie szczędził szklanki herbaty (Z Instrukcji synodalnej o stosunku proboszcza do szkolnictwa).*

Ksiądz prefekt szkolny będzie pamiętać, że do obowiązków duszpasterskich i nauczycielskich księży prefektów należy: *prowadzić naukę religii w szkołach sobie wyznaczonych, zgodnie z programem zatwierdzonym przez Episkopat Polski; przytrzymywać się podręczników „poleconych” lub „dozwolonych” przez Ministerstwo,*

a zatwierdzonych przez Władzę Duchowną; uczęszczać na Kursy katechetyczne, organizowane przez Władzę Duchowną lub generalnego Wizytatora; należeć do „Koła diecezjalnego księży prefektów” i w pracach Koła diecezjalnego brać czynny udział; w niedziele i święta z wyjątkiem dłuższych ferii i wakacji, urządzać nabożeństwa, szkolne podług prawa diecezjalnego; odbyć z młodzieżą szkolną trzykrotną spowiedź roczną i komunię świętą; przyjmować obowiązki wychowawców klasowych i brać udział w Radach Wychowawczych w celu nawiązania bliższego kontaktu z młodzieżą; we wszystkim ulegać i podporządkowywać się rozporządzeniu wizytatorów (Z Instrukcji synodalnej dla księży prefektów).

Świadectwem katechetycznej świadomości I synodu podlaskiego były jego statuty, instrukcje, regulaminy, wykazy, formularze. Dokumenty synodalne były przedmiotem nauczania seminaryjnego i stanowiły zagadnienia, które pojawiały się na egzaminach dla alumnów naszej Alma Mater⁹⁹. Synodalny obraz katechezy to obraz katechezy integralnej łączącej to wszystko, co jest przedmiotem metodycznej refleksji w ramach zajęć z katechetyki fundamentalnej, katechetyki materialnej, katechetyki formalnej i katechetyki szczegółowej. Takie całościowe widzenie eklesjalnej posługi katechetycznej w ramach nauczania katechetyki w seminarium podlaskim i wola realizacji tej posługi włączeniu (w integrowaniu) ze sobą katechetycznych podmiotów, katechetycznych środowisk i instytucji, katechetycznych funkcji i zadań, katechizmowych treści uporządkowanych hierarchicznie, zróżnicowanych katechetycznych metod i środków itd., wystawia wysoką ocenę katechetycznej formacji i katechetycznej działalności prezbiterów w okresie międzywojennym i późniejszym.

Taka katecheza jako przedmiot seminaryjnej katechetyki jest wynikiem połączenia ze sobą wielu synodalnych elementów podlaskiej mozaiki katechetycznej. Zatrzymamy się przy tych wskaźnikach uzasadniających wyżej sformułowaną wartościującą tezę o katechezie Kościoła Podlaskiego w okresie międzywojennym: księża diecezji podlaskiej rozumieli, że katechizacja to *właściwy i najważniejszy urząd duszpasterstwa* i od

⁹⁹ Kandydaci do święceń uczyli się następujących przedmiotów:

1. Teologii dogmatycznej – 10 godz. wykładowych.
2. Teologii pasterskiej o zadaniach kapłana w tamtych warunkach – 10 godz.
3. Teologii pasterskiej praktycznej, czyli treści synodu diecezjalnego i plenarnego – 30 godz.
4. Rubrycystyki z ćwiczeniami – 20 godz.
5. Psalmów – 20 godz.
6. Prawa kanonicznego – 30 godz.
7. Teologii moralnej – 20 godz.
8. Zagadnień społecznych encyklik papieskich – 10 godz. Tezy egzaminacyjne z homiletyki i z katechetyki dotyczyły homiletycznej i katechetycznej posługi słowa Bożego we wspólnocie Kościoła, K. Mazurkiewicz, dz. cyt., s. 117.

jego gorliwego wypełniania zależy rozwój wiary całej wspólnoty Kościoła diecezjalnego (wszystkich wiernych w tym Kościele)¹⁰⁰; duszpasterze diecezji podlaskiej w analizowanym okresie świadomi są odpowiedzialności za pełnienie katechetycznej posługi słowa Bożego (stąd zapisy synodalne o tym, że nie tylko księża wikariusze, ale i każdy proboszcz, poza sytuacjami wyjątkowymi, ma katechizować w szkole – nauczać w ściśle określonym wymiarze proporcjonalnym do wielkości parafii; do proboszcza też należy troska o nowych katechetów – o nowe katechetyczne powołania i ich rozwój)¹⁰¹.

Obowiązek katechetycznej posługi wychowywania w wierze jest obowiązkiem wszystkich członków wspólnoty Kościoła diecezjalnego, choć w różnym stopniu i zakresie, stąd dla dobra katechezy i katechizowanych konieczne jest funkcjonowanie różnych urzędów i instytucji katechetycznych (chodzi m.in. o Radę nauczania religii w szkołach, o wizytatorów diecezjalnych i dekanalnych, o księży proboszczów i wikariuszy, o katechetów świeckich, o prefektów szkół, o Bractwo Nauki Chrześcijańskiej)¹⁰²; programowanie posługi katechetycznej i formacji katechetycznej zostało bardzo ściśle zsynchronizowane z KPK z 1917 r., stąd w zapisach synodalnych ma miejsce odwoływanie się do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku oraz do encyklik i innych dokumentów papieskich; posługa katechetyczna ma odznaczać się rozplanowaniem, systematycznością i integralnością (okres na katechetyczne przygotowanie dzieci do sakramentów jest ściśle dookreślony; katechezy dla dorosłych mają być rozpisane w cyklu pięcioletnim, przybliżać cały katechizm i być głoszone w określonym czasie)¹⁰³; katechezą należy obejmować nie tylko wszystkie dzieci (także te, które nie chodzą do szkoły), ale i wszystkich dorosłych członków Kościoła (katecheza dzieci, młodzieży i dorosłych należy do podstawowych obowiązków duszpasterza)¹⁰⁴.

---

¹⁰⁰ Do katechizacji, jak w ogóle do głoszenia słowa Bożego, kapłan powinien przygotować się, mając na uwadze doniosłość tego *właściwego i najważniejszego urzędu* duszpasterstwa (Por. Synodalny dodatek nr 43).

¹⁰¹ Nauczanie religii należy do obowiązków proboszcz. O ile sam dla słuszych powodów nie może prowadzić katechizacji, powinien użyć pomocy innych osób duchownych i pobożnych świeckich, a zwłaszcza zatroszczyć się o erekcję Bractwa Nauki Chrześcijańskiej (Por. statut 253).

¹⁰² Kuria Diecezjalna Podlaska posiada Radę nauczania religii w szkołach i Wizytatorów szkół. Obowiązkiem wizytatorów jest nadzór nad nauczaniem religii w szkołach. Wizytator diecezjalny nadzoruje szkoły wszelkiego typu, dziekani – szkoły powszechne, Por. statut 26, 27, 38, 39. Członkowie Bractwa Nauki Chrześcijańskiej uczą dzieci i dorosłych zasad Wiary świętej według instrukcji i pod kierunkiem duszpasterza w parafii, wyszukując dzieci i dorosłych, którzy nie znają katechizmu, pomagając w katechizacji kapłanom, gromadząc odpowiednie fundusze na zakup katechizmów i książek religijnych, wspierając swym groszem ochronki, lub nawet je zakładając, Por. synodalny dodatek nr 29.

¹⁰³ Dzieci przygotowane przez osoby świeckie, proboszcz powinien sam dobrze przeegzaminować, i uczynić w kościele w czasie pozaszkolnym, przygotowanie bliższe przez krótkie, serdeczne, dostosowane do umysłów dzieci rekolekcje, Por. statut 168.

¹⁰⁴ Co do katechizacji, należy odróżnić: katechizację dzieci do I-ej Komunii św.; katechizację dzieci, które już przyjęły Pierwszą Komunię św., lecz do szkół nie uczęszczają, dla tych obszerniejszy i pełniejszy

Katecheza ma być dostosowana do możliwości odbiorców (w aspekcie materialnym – treściowym i formalnym – metodycznym)¹⁰⁵; nie tylko katechetów, ale całe środowisko szkoły należy otaczać opieką duszpasterską (Por. statut 264); treść katechezy należy czerpać z Pisma Świętego (z niedzielnych oraz świątecznych Lekcji i Ewangelii) i z katechizmu; w katechezie należy też korzystać z dostępnych pomocy (w zapisach synodalnych dookreślone są tytuły tłumaczeń Biblii, katechizmów, kazań katechizmowych, czasopism)¹⁰⁶; w katechezie należy pamiętać o jej wymiarze liturgicznym i egzystencjalnym (związek z sakramentami, z okresami roku liturgicznego, ale także z życiem katechizowanych, z ich pracą nad sobą)¹⁰⁷.

Skuteczne pełnienie duszpasterskiego obowiązku katechizowania wymaga odpowiedniego przygotowania, a dobre przygotowanie duchowieństwa do katechizacji, to nie tylko wykłady i ćwiczenia w seminarium, ale także późniejsza katechetyczna *formatio permanens* (oparta na codziennym kontakcie ze Słowem Bożym, na lekturze najnowszych i najlepszych dzieł teologicznych i katolickich czasopism, a także na kontakcie z takimi naukami świeckimi jak psychologia, pedagogika, dydaktyka – Por. statut 88 – wyżej już cytowany).

4. Seminaryjne kształcenie katechetyczne po Vaticanum II

Podobnie jak na pierwszym i drugim etapie prowadzonych badań, tak i teraz na etapie ostatnim, analiza katechetycznego nauczania w seminarium (tym razem po Vaticanum II do dzisiaj) poprzedzona zostanie krótką charakterystyką ujawniających się w tym czasie tendencji (ukierunkowań) w polskiej katechezie.

Znaczne ożywienie w polskiej teorii katechetycznej zaznaczyło się w latach 60-tych XX wieku. Pojawiające się wówczas publikacje katechetyczne miały duże znacze-

---

katechizm będzie proboszcz wykladał w niedzielę przed nieszporami albo przed południem przez rok cały, z wyjątkiem Wielkiego Postu i miesięcy zimowych; katechizację dorosłych należy prowadzić przez niedziele roku całego w naukach po prymarii i na sumie głoszonych, por. statut 252.

¹⁰⁵ Nauki głosić „dostosowane do pojęcia ludu”, pamiętając, że i tzw. inteligencja najwięcej korzysta i potrzebuje nauk jasnych, wykończonych i zrozumiałych, Por. synodalny dodatek nr 43.

¹⁰⁶ Co niedziela odczyta przed nauką Lekcję i Ewangelię podług tekstu Wulgaty, w tłumaczeniu ks. Wujka, w wydaniu ks. arcybiskupa Kozłowskiego lub ks. Szlagowskiego. Po przeczytaniu tekstu poda krótką homilię (np. jak u Zollnera, *Kazania katechetyczne*), po czym przejdzie do wykładu tematu, przypadającego z katechizmu (Por. synodalny dodatek nr 43).

¹⁰⁷ Corocznie w Wielkim Poście należy wygłosić nauki katechizmowe: w I niedzielę – o rachunku sumienia, w II niedzielę – o żalu za grzechy i mocnym postanowieniu poprawy życia, w III niedzielę – o spowiedzi, w IV niedzielę – o komunii św., w V niedzielę – o zadośćuczynieniu Panu Bogu i bliźniemu. Bliższe wskazówki objaśniające. Tematy na rok 1920, 21, 22 w „Wiadomościach Diecezjalnych Podlaskich” (Por. synodalny dodatek nr 43). W święta należy po odczytaniu Lekcji i Ewangelii wygłosić kazanie o święcie, wykładając obchodzoną tajemnicę lub opowiadając żywot Świętego, por. Statut 256.

nie dla rozwoju nurtu materialno-kerygmatycznego w Polsce¹⁰⁸. Szczególne zasługi na tym polu położył ks. J. Charytański (związany z ośrodkiem naukowym Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie), który swoimi artykułami na łamach *Katechety* i *Studia Theologica Varsaviensia* dokładnie informował o rozwoju (w katechezie zachodniej) nurtu biblijnego, kerygmatyczno-liturgicznego, eklezjalnego oraz antropologicznego. J. Charytański badał problematykę treści i celów katechezy w kontekście nowych orientacji katechetycznych oraz katechetycznych dokumentów posoborowych. Z nurtem kerygmatycznym polskich katechetyków i katechetów zapoznawali także ks. M. Finke i ks. F. Blachnicki, postulując uznanie Pisma Świętego, liturgii i życia chrześcijańskiego za główne źródła treści katechezy¹⁰⁹. Katecheza kerygmatyczna została w Polsce usankcjonowana przez wprowadzenie w 1971 r. nowego ramowego programu katechizacji w zakresie szkoły podstawowej¹¹⁰.

Dokumenty duszpasterskie i polskie doświadczenie duszpasterskie stały się inspiracją dla rozwinięcia w katechetyce polskiej także nurtu integralnego. Jego twórcą był ks. M. Majewski, który po ks. F. Blachnickim przejął kierownictwo specjalizacji katechetycznej na KUL-u¹¹¹. W licznych publikacjach ukazywał potrzebę zintegrowania w katechezie Objawienia Bożego i doświadczenia człowieka¹¹².

Nowym wyzwaniem dla katechezy i dla katechetyki w Polsce stał się powrót nauki religii do polskiej szkoły w roku szkolnym 1990/1991. Nowa sytuacja zainspirowała do zredagowania i wydania nowych krajowych dokumentów katechetycznych: Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce (2001), Podstawy programowej katechezy

---

¹⁰⁸ Por. R. Czekalski, *W poszukiwaniu współczesnego ujęcia katechetyki*, „Studia Katechetyczne”, T. 9 (2013), s. 11-30.

¹⁰⁹ Por. B. Rozen, dz. cyt., s. 116-117.

¹¹⁰ Biskup J. Stroba redakcję dokumentu powierzył ks. J. Charytańskiemu i s. J. Płaskiej. Do programu ramowego doszły dwa programy szczegółowe. Pierwszy z nich został opracowany pod kierunkiem ks. J. Charytańskiego. Konkretną realizacją tego programu były podręczniki katechetyczne dla ucznia i metodyczne dla katechety: *Bóg z nami* cz. I-IV i *Katechizm Religii Katolickiej* cz. I-IV. Ich autorami lub współautorami byli: ks. J. Charytański i ks. W. Kubik. Drugi szczegółowy program został opracowany przez ośrodek katechetyczny warszawsko-kielecki. Realizacją tego programu były podręczniki dla ucznia *Mój Katechizm* i *Chrystus Prawdą* oraz materiały pomocnicze opracowane pod red. bp E. Materskiego przy współpracy s. J. Płaskiej: B. Rozen, dz. cyt., s. 117.

¹¹¹ Od roku 1989, poza Katolickim Uniwersytetem Lubelskim im. Jana Pawła II w Lublinie i Uniwersytetem Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, działają w Polsce inne ośrodki promujące rozwój katechetyki: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum” w Krakowie i specjalizacje katechetyczne rozwijane w Wydziałach Teologicznych w Katowicach, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Toruniu oraz Wrocławiu.

¹¹² Oprócz nurtu kerygmatycznego i nurtu integralnego w katechetyce (i katechezie polskiej), rozwijany jest też w naszym kraju nurt dydaktyczno-wychowawczy reprezentowany przez ks. W. Kubika. W. Kubik bada możliwości zastosowania osiągnięć współczesnej dydaktyki ogólnej we współczesnej dydaktyce katechetycznej.

Kościoła katolickiego w Polsce (2001) i Programu nauczania religii (2001)¹¹³.

Po tym wprowadzeniu czyli przybliżeniu rozumienia katechezy na trzecim etapie prowadzonych badań, celem tej części tego opracowania jest prezentacja aktualnego modelu seminaryjnego kształcenia katechetycznego w diecezji siedleckiej. Kształt tej seminaryjnej formacji zależy od kilku czynników, które kolejno zostaną poddane analizie. Te elementy warunkujące wspomniany model to: soborowe i posoborowe dokumenty Kościoła dotyczące formacji katechetycznej kandydatów do kapłaństwa, doskonalenie *ratio studiorum* polskich seminariów, a także zróżnicowane formy nauczania prowadzone przez przygotowanych na uniwersytetach profesorów ze specjalizacją katechetyki. Do trzech wspomnianych czynników dołączono czwarty z sugestią przyszłościowego uszczegółowienia. Tym czwartym uwarunkowaniem modelu seminaryjnego kształcenia katechetycznego w diecezji siedleckiej powinien stać się synod diecezji siedleckiej zakończony w 2018 roku.

Trydencki model formacji seminaryjnej zaczął podlegać poważniejszej weryfikacji po drugiej wojnie światowej. Pod koniec lat pięćdziesiątych XX w., w przeddzień soboru watykańskiego II, następowała konfrontacja między doktryną tradycyjną a nowymi potrzebami rodzącymi się z praktyki duszpasterskiej, które zarazem inspirowały refleksję teologiczną¹¹⁴.

4.1 Formacja katechetyczna (także) kandydatów do kapłaństwa w wybranych¹¹⁵ dokumentach soborowych i posoborowych

¹¹³ Nowa podstawa i nowy program katechezy pojawił się w roku 2010 i w roku 2018. Konkretną realizacją programów są alternatywne propozycje podręczników na poszczególne poziomy nauczania, opracowywane chociażby w takich ośrodkach katechetycznych jak Kraków (pod red. ks. W. Kubika i ks. Z. Marka), Poznań (pod red. D. Jackowiak i ks. J. Szpeta) czy Kielce (pod red. m.in. ks. J. Czerkawskiego, ks. K. Mielnickiego, E. Kondrak, B. Nosek).

¹¹⁴ A. Orczyk, dz. cyt., s. 330. Z Rzymu nawoływano do zachowania tradycji, podkreślając konieczność utrzymania jednego modelu, ale także z Rzymu i z soboru pojawiały się wskazania odnoszące się do możliwych i koniecznych zmian całościowych w wychowaniu seminaryjnym. Zmiany te są zawarte w konstytucji soborowej *Gaudium et spes*, a bezpośrednio w odniesieniu do formacji kapłańskiej znalazły się w dekretach *Optatam totius* i *Presbyterorum ordinis*.

¹¹⁵ Ważne dokumenty Kościoła: Franciszek, *Konstytucja Apostolska „Veritatis gaudium” o uniwersytetach i wydziałach studiów kościelnych*, Rzym, 8 grudnia 2017; Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio” o relacjach między wiarą a rozumem*, Rzym, 14 września 1998; Jan Paweł II, *Posynodalna Adhortacja Apostolska „Pastores dabo Vobis” o formacji kapłanów w świecie współczesnym*, Rzym, 25 marca 1992 r.; Jan Paweł II, *Konstytucja Apostolska „Ex corde Ecclesiae” o uniwersytetach katolickich*, Rzym, 15 sierpnia 1990 r.; Jan Paweł II, *Konstytucja Apostolska „Sapientia Christiana” o uniwersytetach i wydziałach kościelnych*, Rzym, 15 kwietnia 1979 r.; Św. Kongregacja Instytucji Katolickich, *List dot. aggiornamento uniwersytetów katolickich*, 30 listopada 1969; Św. Kongregacja Instytucji Katolickich, *Normae quaedam ad Constitutionem Apostolicam Deus scienciarum Dominus de studiis academicis ecclesiasticis regognoscendam*, Watykan: 1968.

4.1.1 Dekret „*Optatam Totius*” z 28.10.1965 r. (DFK)

Dekret soborowy zwraca uwagę na cel duszpasterski formacji seminaryjnej czyli harmonijne kształtowanie alumnów na płaszczyźnie duchowej, intelektualnej i dyscyplinarnej na prawdziwych duszpasterzy (na prezbiterów uczestniczących w posłannictwie Jedynego Nauczyciela, Kapłana i Pasterza)¹¹⁶. W ramach formacji seminaryjnej alumni mają być starannie pouczeni także o katechizacji. To pouczenie ma wymiar teoretyczny i praktyczny – dokonuje się przez wykłady, ćwiczenia i praktyki¹¹⁷. W tym pouczeniu należy właściwie korzystać z pomocy nauk pedagogicznych, psychologicznych i socjologicznych¹¹⁸ (Por. DFK 4,8,17,19-21).

4.1.2 Dekret „*Presbyterorum Ordinis*” z 07.12.1965 r. (DK)

Zwraca uwagę, że głoszenie chrześcijańskiego kerygmatu i przekazywanie chrześcijańskiej katechezy jest podstawową powinnością prezbiterów. W tej posłudze zawsze mają pamiętać o tym, by uczyć nie swojej mądrości, lecz Słowa Bożego. Niemożliwe jest głoszenie Chrystusa bez jedności z Nim – jedynym Nauczycielem. Prezbiterzy jako katecheci będąc sługami słowa, codziennie je czytają, słuchają go, rozważają je, zanim wygłoszą je innym. Świętą wiedzę przekazywaną braciom w wierze czerpią również ze studiowania pism Ojców i Doktorów Kościoła oraz innych dokumentów Tradycji¹¹⁹. Wiedzę o rzeczach Bożych i ludzkich mają odpowiednio i bez przerwy uzupełniać dla owocnego dialogu ze współczesnymi¹²⁰. W ramach *formatio permanens* mają nie tylko poznawać pełniej wiedzę teologiczną, ale

---

¹¹⁶ *Formacja duchowa niech się wiąże ściśle z intelektualną i duszpasterską, przy czym szczególnie z pomocą kierownika duchowego powinna być tak prowadzona, aby alumni nauczyli się żyć w zażyłej i nieustannej łączności z Ojcem przez Syna Jego Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym (DFK 8).*

¹¹⁷ *Ponieważ zaś trzeba, aby alumni umiejętności pełnienia apostołstwa nauczyli się nie tylko teoretycznie, lecz i praktycznie, oraz aby mogli działać z poczuciem własnej odpowiedzialności i zespołowo, należy ich już w ciągu studiów, a także w czasie wakacji wprowadzać przez odpowiednie ćwiczenia w praktykę duszpasterską. Ćwiczenia te winny się odbywać stosownie do wieku alumnów oraz warunków miejscowych, wedle roztropnego sądu biskupów, metodycznie i pod kierownictwem mężów doświadczonych w dziedzinie duszpasterstwa, przy uwzględnianiu zawsze potężnej siły nadprzyrodzonych pomocy (DFK 21).*

¹¹⁸ *Powinno się ich dokładnie pouczyć, jak korzystać z pomocy, których mogą dostarczyć nauki pedagogiczne, psychologiczne lub socjologiczne według właściwych metod i zgodnie z przepisami władzy kościelnej. Należy im też dokładnie wyłożyć, jak mają budzić i podtrzymywać apostołską działalność świeckich, a także popierać różne skuteczniejsze formy apostołatu (DFK 20).*

¹¹⁹ *Wiedza zaś szafarza świętego winna być święta, bo wzięta ze świętego źródła, do świętego celu jest skierowana. Przede wszystkim więc czerpie się ją z czytania i rozważania Pisma świętego, ale również owocnie zasila się studiowaniem pism Ojców i Doktorów Kościoła oraz innych dokumentów Tradycji. Ponadto, by należycie odpowiedzieć na problemy poruszane przez ludzi współczesnych, prezbiterzy powinni dobrze znać dokumenty Urzędu Nauczycielskiego, a zwłaszcza Soborów i Biskupów Rzymskich, a także zasięgać rady najlepszych i uznanych pisarzy teologicznych (DK 19).*

¹²⁰ *Ponieważ zaś w naszych czasach ludzka kultura, a także święte nauki czynią nowe postępy, zachęca się prezbiterów, aby swą wiedzę o rzeczach Bożych i ludzkich odpowiednio i bez przerwy uzupełniali i aby w ten sposób przygotowali się do korzystniejszego dialogu ze współczesnymi. Aby tym łatwiej prezbiterzy oddawali się studiom i skuteczniej uczyli się metod ewangelizacji i apostołstwa (DK 19).*

i zapoznawać się ze skutecznymi metodami ewangelizacji i apostołstwa. Ojcowie soborowi akcentują też konieczność i znaczenie, zarówno dla studiujących kleryków, jak i dla pomocy w posłudze i w życiu prezbiterom oraz wiernym, odpowiednio przygotowanych profesorów seminarium¹²¹ (Por. DK 4,13,19).

4.1.3 *Directorium Catechisticum Generale* z 11.04.1971 [DCG (1971)]

Dyrektorium zwraca uwagę na niezbędność katechetycznej posługi w duszpasterskiej misji Kościoła, ale także: na złożoną strukturę tej posługi (na jej cel, zadania, naturę, podmiot, uwarunkowania jej skuteczności, na jej treść, metody, środki itd.); na trafne rozpoznanie miejsca i czasu, w którym jest i powinna być prowadzona katecheza; na właściwe zaplanowanie, zaprogramowanie i zintegrowanie ze sobą wszystkich działań katechetycznych i duszpasterskich; na zróżnicowane pomoce katechetyczne (tradycyjne i nowe); ale także na dobrą organizację katechezy (diecezjalnej, regionalnej, krajowej); na współpracę w Kościele lokalnym i powszechnym; na konieczność prowadzenia badań naukowych dla odpowiedniego pełnienia posługi katechetycznej we wspólnocie Kościoła i dla tego Kościoła; a przede wszystkim na doniosłość formacji katechetycznej: *Wszelka działalność duszpasterska skazana jest z konieczności na niepowodzenie, jeżeli do jej wykonania nie będzie osób naprawdę przygotowanych. Same pomoce katechetyczne nie będą skuteczne, o ile nie skorzystają z nich katecheci właściwie przygotowani. Z tej też racji dobra formacja katechetów musi wyprzedzać odnowę tekstów i solidniejszą organizację przekazywania katechezy* [DCG(1971) 108].

Formacja katechetyczna dokonuje się w ramach studiów poprzez wykłady, ćwiczenia i praktyki (przygotowywanie i ocenianie lekcji). Formację katechetów należy później kontynuować przez cały okres, w którym katecheci pełnią swoją posługę (formacja stała). Celem tej formacji jest nie tylko zdobycie określonego poziomu wiedzy (teologicznej i humanistycznej), ale także umiejętności (odpowiedniej i skutecznej metody) przekazania orędzia ewangelicznego.

Formacją należy objąć nie tylko katechetów świeckich i osoby zakonne, ale także diakonów i w sposób szczególny prezbiterów. Alumnom poprzez zajęcia w seminariach i w szkołach należy udzielić solidnego przygotowania katechetycznego, które po ukończeniu studiów kontynuowane jest w ramach formacji stałej. Zadanie powierzone

¹²¹ *W końcu niech biskupi troszczą się o to, by niektórzy prezbiterzy oddawali się głębszej nauce o rzeczach Bożych, aby dzięki temu nigdy nie zabrakło nauczycieli zdatnych do nauczania kleryków, aby pozostali kapłani oraz wierni mieli pomoc w zdobywaniu koniecznej im wiedzy i by w świętych naukach znajdował poparcie zdrowy postęp, który dla Kościoła jest wprost konieczny (DK 19).*

katechecie (duchownemu, zakonnemu czy świeckiemu) domaga się od niego intensywnego życia sakramentalnego i duchowego, praktyki modlitwy, głębokiego zrozumienia wzniosłości chrześcijańskiego orędzia i jego skuteczności w przemianie życia, gorliwej miłości, pokory i roztropności, które pozwalają na owocne działanie Ducha Świętego w osobach katechizowanych [DCG(1971) 114].

Szczególną troską Kościoła diecezjalnego powinni zostać otoczeni wszyscy kierujący działalnością katechetyczną w diecezji (sami formatorzy). To z myślą o ich przygotowaniu do posługi w diecezji należy popierać lub zakładać wyższe instytuty duszpasterstwa katechetycznego i organizować je na wzór uniwersytetów, gdy idzie o strukturę studiów, czas trwania wykładów oraz warunki przyjęcia [DCG(1971) 109; Por. DCG(1971) 110-115].

4.1.4 Directorium Catechisticum Generale z 15.08.1997 [DCG (1997)]

Dyrektorium z 1997 roku kontynuuje, rozwija i pogłębia zasygnalizowaną wyżej problematykę Dyrektorium z roku 1971. W odniesieniu do prezbiterów podkreśla się, że sakrament święceń ustanawia prezbiterów „wychowawcami w wierze” (katechetami)¹²².

Zarówno katechetom duchownym, jak i katechetom świeckim i zakonnym należy zapewnić odpowiednią formację. Formacja katechetyczna prezbiterów, tak w planach studiów seminaryjnych, jak i w okresie formacji stałej ma być otoczona skrupulatną troską biskupa.

Dokument zwraca uwagę na trzy podstawowe wymiary formacji katechetycznej: *Najgłębsza odnosi się do samego «być» katechety, do jego wymiaru ludzkiego i chrześcijańskiego. Formacja bowiem powinna przede wszystkim pomagać mu w dojrzwaniu – jako osobie, jako wierzącemu i jako apostołowi. Potem następuje to, co katecheta powinien «wiedzieć», aby dobrze wypełniać swoje zadanie. Ten wymiar, przeniknięty podwójną wiernością orędziu i osobie ludzkiej, wymaga, aby katecheta znał odpowiednio orędzie, które przekazuje, a zarazem adresata, który je otrzymuje, jak również kontekst społeczny, w którym żyje. Jest wreszcie wymiar «umiejętności działania», gdyż katecheza jest aktem komunikacji. Formacja zmierza do uczynienia z katechety wychowawcy człowieka i życia ludzkiego [DCG (1997) 238].* W odniesieniu do wymiaru trzeciego (formacji pedagogicznej) najważniejsze jest to, *by katecheta osiągnął własny styl katechizowania, dostosowując do swojej osobowości ogólne zasady pedagogii katechetycznej [DCG (1997) 244].*

---

¹²² *W odniesieniu do katechezy sakrament święceń ustanawia prezbiterów „wychowawcami w wierze”. Troszczyć się więc oni o to, by wierni należący do wspólnoty odpowiednio się formowali i osiągnęli dojrzałość chrześcijańską. Będąc ponadto świadomi, że ich „kapłaństwo służebne” służy „kapłaństwu powszechnemu wiernych”, prezbiterzy pobudzają powołanie i pracę katechetów, pomagając im w realizacji funkcji, jaka*

Formacja powinna być też bardzo bliska praktyce – wychodzić od niej i do niej prowadzić. Wśród dróg formowania katechety wyłania się przede wszystkim jego własna wspólnota chrześcijańska, w której szczególnym formatorem (nauczycielem, wychowawcą i świadkiem w wierze) jest duszpasterz (prezbiter), a wyjątkowym środkiem/sposobem formacyjnym jest bezpośrednio przygotowanie katechety do katechezy, prowadzone z grupą katechetów, gdy towarzyszy mu ocena tego wszystkiego, czego doświadczali oni na sesjach/lekcjach (praktykach katechetycznych). W ramach wspólnoty można realizować także inne działania formacyjne: wykłady uwrażliwiające na katechezę, na przykład na początku roku duszpasterskiego; dni skupienia i spotkania w szczególnych okresach roku liturgicznego; wykłady monograficzne dotyczące najważniejszych i najpilniejszych tematów; bardziej systematyczną formację doktrynalną, na przykład studiowanie *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Są to działania formacji stałej, które razem z osobistą pracą katechety wydają się bardzo odpowiednie [DCG (1997) 245, 246, 247].

Przybliżane Dyrektorium, podobnie jak to wcześniejsze z 1971 roku, zwraca uwagę na konieczność prowadzenia/zakładania ośrodków dla specjalistów w dziedzinie katechezy. Formacja katechetyczna na wyższym poziomie, do której mogą mieć dostęp także kapłani, zakonnicy i świeccy, ma żywotne znaczenie dla katechezy. Dlatego ponawia się życzenie, aby popierać lub zakładać wyższe instytuty duszpasterstwa katechetycznego o zasięgu krajowym lub nawet międzynarodowym. *Oprócz formacji tych, którzy będą podejmować zadania kierownicze w katechezie, instytuty te powinny przygotowywać nauczycieli katechetyki dla seminariów, domów formacyjnych lub szkół dla katechetów. Powinny one również poświęcić się badaniom w dziedzinie katechezy* [DCG (1997) 251].

4.1.5 Polskie Dyrektorium Katechetyczne z 20.06.2001 r. (DKKKwP)

Dyrektorium Katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce z roku 2001 (DKKKwP) nie tylko w formie bardzo zwięzłej przywołuje omówione już wcześniej podstawowe zasady eklezjalnej formacji (stałej i permanentnej) katechetów, ale dostrzega polskie wyzwania dla tej formacji i postuluje, by: *wypracować odpowiednie linie formacji katechetycznej dla poszczególnych kategorii katechetów: dzieci, młodzieży, osób niepełnosprawnych, dorosłych i rodzin*¹²³; *przygotować katechetów nie tylko do prowadzenia nauczania religijnego w szkole, lecz wynika z chrztu i jest wypełniana na mocy misji powierzonych im przez Kościół* [DCG 1997 (224)].

¹²³ *W związku z różnorodnością istniejących form nauczania religii i katechezy [...] należy wypracować właściwe dla każdej kategorii katechetów linie i kierunki formacji. Każda z nich domaga się ukształtowania odpowiednich postaw, przymiotów, umiejętności, które winny być rozwijane i pogłębiane w sposób systematyczny i ciągły. Winny być też uwzględnione w programach studiów i kształcenia katechetów. Jakkolwiek uniwersyteckie ośrodki teologiczne czy wyższe seminaria duchowne przekazują wystarczającą*

także do podjęcia różnych form pracy katechetycznej w parafii; kształtować właściwy klimat wychowawczy w szkole poprzez doskonalenie wzajemnych relacji między nauczycielem religii a innymi nauczycielami oraz między nauczycielem religii a uczniami (DKKKwP 152).

Program formacji podstawowej katechetów na wydziałach teologicznych, w seminariach duchownych, w instytutach teologicznych oraz innych ośrodkach kształcących katechetów powinien spełniać kryteria minimum programowego ustalonego w porozumieniu z MEN przez Komisję Wychowania Katolickiego i Radę Naukową Episkopatu Polski. Chodzi o ustalenie i określenie, jakie przedmioty i w jakim wymiarze winny wchodzić w zakres tego programu (DKKKwP 153).

Wszystkie ośrodki kształcące katechetów powinny zapewnić odpowiednie przygotowanie, zarówno teoretyczne, jak i praktyczne, a także umożliwiać katechetom podnoszenie kwalifikacji zawodowych, w celu uzyskania wymaganych stopni awansu (DKKKwP 153).

Wspólną zaś troską wszystkich osób i instytucji odpowiedzialnych za katechezę w Kościele diecezjalnym, powinno być nie tylko programowanie, podejmowanie i koordynowanie stałej formacji katechetów, ale także poszukiwanie nowych form tej formacji, uwzględniających aktualną sytuację nauki religii w szkole i aktualną sytuację duszpasterstwa katechetycznego (DKKKwP 153).

4.2 Doskonalenie *ratio studiorum* (1968-1999)¹²⁴

Dnia 3.09.1965 roku, księża rektorzy polskich seminariów duchownych postanowili ujednolicić *ratio studiorum* i dostosować je do wskazań Soboru Watykańskiego II. Jak zauważa J. Korycki, powyższą datę można uznać za początek działań zmierzających do opracowania nowego *ratio studiorum* i nowych programów poszczególnych dyscyplin naukowych wykładanych w seminariach, a także do wypracowania nowego modelu semi-

---

wiedzę na temat katechezy i jej różnych form, nie czynią tego jednak w stopniu zadowalającym w odniesieniu do katechetów podejmujących pracę katechetyczną z różnymi kategoriami odbiorców.

O taką specjalistyczną formację winny zadbać przede wszystkim krajowe i diecezjalne ośrodki katechetyczne. Domaga się tego natura procesów formacyjnych, które swoją skuteczność osiągają wówczas, gdy są traktowane w sposób zróżnicowany. Szczególną uwagę winno się zwrócić na formację katechetów osób niepełnosprawnych, [...] dorosłych i rodziców (DKKKwP 156).

¹²⁴ *Ratio studiorum* w Wyższych Seminariach Duchownych w Polsce z roku 1968, (mps); *Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia* z roku 1971, (mps); *Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce*. Tekst uzgodniony z tekstem łacińskim, zaaprobowanym przez Kongregację ds. Wychowania Chrześcijańskiego na 6 lat pismem z dnia 10 listopada 1977 roku, (mps); K. Kamiński, *Formacja katechetyczna kapłanów diecezji włocławskiej w drugiej połowie XX wieku (od 1945 r.)*, „Studia Włocławskie” 14 (2012) s. 575-580; J. Korycki, *Kształcenie pedagogiczno-katechetyczne*, dz. cyt., s. 241 nn.

narium (soborowego i posoborowego)¹²⁵.

4.2.1 *Ratio studiorum z 1968 roku*¹²⁶

Pierwszy rok studiów został zaplanowany jako wprowadzenie w studia seminaryjne, a rok VI jako pastoralny. Zwraca się uwagę na potrzebę wprowadzenia praktyk duszpasterskich (liturgicznej, katechetycznej, homiletycznej) w ciągu roku akademickiego (dla alumnów dwu ostatnich roczników) i w czasie wakacji (dla alumnów młodszych). Przedmioty kształcenia psychopedagogicznego *ratio studiorum* z 1968 roku zacieśnia do 6 godzin tygodniowo: psychologia empiryczna (1 godzina), pedagogika chrześcijańska (2 godziny), katechetyka (3 godziny). Idąc po linii postulatów domagających się zapewnienia dla alumnów większej ilości czasu na studia indywidualne, *ratio studiorum* przyjmuje za maksymalną liczbę godzin wykładowych (wraz z ćwiczeniami) 24 godziny na kursach I – V oraz 20 godzin na kursie VI.

Katechetykę – jak postulował ks. F. Blachnicki – podzielono na trzy części: fundamentalną (wstęp do katechetyki, dzieje katechezy, teologię katechezy, antropologię katechetyczną i podmiot katechizacji: Chrystus, katecheta, cały Kościół), ogólną (łązącą zagadnienia katechetyki materialnej i formalnej: kerygma jako treść katechezy; główne elementy treści kerygmaticznej czyli Biblia, Kościół, liturgia, życie chrześcijańskie; ogólna metodyka i dydaktyka katechetyczna; zagadnienie metodycznych pomocy katechetycznych; plan nauczania katechetycznego), katechetykę szczegółową (katecheza na poszczególnych stopniach rozwoju psychicznego; inicjacja sakramentalno-liturgiczna; wybrane zagadnienia z duszpasterstwa katechetycznego; katechizacja dzieci i młodzieży specjalnej troski).

Powyższy program traktowany był początkowo czyli od roku akademickiego 1965/1966 jako eksperymentalny. Na wykład katechetyki w seminarium przewidywano 45-60 godzin. Program ten należało uzupełnić ćwiczeniami.

4.2.2 *Ratio studiorum z 1971 roku*¹²⁷

Ratio studiorum z 1968 roku opracowywano przed ukazaniem się rzymskiego *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* z roku 1970. Ponadto Komisja Episkopatu do

¹²⁵ J. Korycki, dz. cyt., s. 241. Wspomniana odnowa dokonywała się równolegle na kilku drogach: publikowanie artykułów naukowych na temat formacji seminaryjnej, dyskusje na temat programów szczegółowych na spotkaniach wykładowców danej dyscypliny nauczanej w seminarium, praca komisji wyłonionej przez księży rektorów do opracowania nowego *ratio studiorum*, próby poszczególnych seminariów duchownych zmierzające do odnowy modelu seminarium jako instytucji wychowawczo-pedagogicznej.

¹²⁶ Tamże, s. 243, 246-247.

¹²⁷ Tamże, s. 243-244, 247.

Spraw Seminariów Duchownych otrzymywała różne wnioski dotyczące modyfikacji dokumentu z 1968 r. Wobec powyższego zredagowano nowe *Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia* (wraz z *ratio studiorum*) przed upływem sześciu lat, na które poprzednie było zatwierdzone. KEP zaaprobowała nowy dokument 04.05.1971 r., a Watykańska Kongregacja Wychowania Katolickiego zrobiła to samo pismem z 15.09.1971 r.

Nowe *Ratio institutionis sacerdotalis* zasadniczo idzie za wskazaniem poprzedniego. W porównaniu z nim uwypukla jeszcze bardziej pastoralny charakter studiów seminaryjnych, ukazuje rolę poszczególnych przedmiotów w tych studiach i w sposób bardziej konkretny ukazuje możliwości praktycznego przygotowania pastoralnego w seminarium.

Katechetykę podzielono na dwie części: ogólną (łązącą zagadnienia katechetyki fundamentalnej i formalnej: katechetyka w systemie nauk teologicznych i pedagogicznych; osobowość katechety i psychologia katechizowanego ucznia; zasady, metody i organizacja procesu nauczania); katechetykę szczegółową (łąjącą zagadnienia katechetyki szczegółowej i materialnej: nauczanie na poszczególnych poziomach rozwojowych ucznia z konkretnymi działami nauczania, tj. Biblią, historią Kościoła, liturgią itp.).

4.2.3 *Ratio studiorum* z 1977 roku¹²⁸

Pod adresem *ratio studiorum* z 1971 roku pojawiły się uwagi krytyczne. W związku z tym Komisja Episkopatu do spraw Seminariów Duchownych zebrała te sugestie i postanowiła dokonać udoskonalenia dotychczasowego *ratio studiorum*. Nie można też było w tym doskonaleniu nie uwzględnić wydanej w 1971 roku przez Kongregację ds. Duchowieństwa Ogólnej Instrukcji Katechetycznej (*Directorium catechisticum generale*).

Nowy dokument „Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce” otrzymał aprobatę Kongregacji do spraw Wychowania Chrześcijańskiego na dalsze 6 lat pismem z 10.11.1977 roku.

Program ten obejmował siedem zasadniczych zagadnień: wybrane kwestie z zakresu historii katechezy i katechetyki, katechetyka fundamentalna, treść katechezy (katechetyka materialna), antropologia katechetyczna (uwarunkowania psychosocjologiczne katechezy), metodyka katechetyczna (katechetyka formalna), katecheza na różnych etapach rozwoju człowieka (katechetyka szczegółowa), zagadnienia prawno-administracyjne katechizacji.

---

¹²⁸ Tamże, s. 244, 248.

4.2.4 *Ratio studiorum* z 1999 roku¹²⁹

Nowe *ratio studiorum* wykłady i ćwiczenia z katechetyki przyporządkowuje do IV, V i VI roku studiów seminaryjnych. Na IV roku studiów jest 28 godzin wykładów z historii katechezy i z katechetyki fundamentalnej (*natura katechezy, cele katechezy, formy katechezy, istotne wymiary katechezy, współczesne kierunki i modele katechezy, programy katechizacji, dokumenty katechetyczne Kościoła*). Z kolei ćwiczenia z katechetyki (bez przydzielonego wymiaru godzin) na tym roku studiów mają na celu zapoznanie się alumnów z podręcznikami i pomocami katechetycznymi; przeprowadzenie hospitacji lekcji języka polskiego, historii i lekcji religii prowadzonych przez innych nauczycieli; omówienie obserwowanych lekcji.

Na V roku studiów przewiduje się 56 godzin zajęć z katechetyki materialnej (28 godzin wykładów i 28 godzin ćwiczeń). Podstawowe zagadnienia przyporządkowano do czterech relacyjnych kategorii: *do wymiaru biblijnego katechezy, do wymiaru liturgicznego katechezy, do wymiaru moralnego katechezy i do wymiaru eklezjalnego katechezy*. Z kolei w ramach ćwiczeń zaplanowano obserwacje lekcji religii, języka polskiego i historii oraz ich omówienie, a także przygotowanie, prowadzenie i omówienie katechez pod kierunkiem wykładowcy katechetyki.

Na VI ostatnim roku studiów przewidziano 56 godzin z katechetyki (28 godzin wykładów i 28 godzin ćwiczeń). Prowadzący wykłady ma przybliżyć studentom: *zagadnienia dydaktyki ogólnej i katechetycznej*¹³⁰, *zagadnienia katechetyki szczegółowej, regulacje prawne katechezy; relację między katechezą a kulturą*. W ramach ćwiczeń studenci przygotowują i prowadzą, pod kierunkiem wykładowcy, lekcje religii oraz omawiają je w formie indywidualnej i zbiorowej, a także analizują podręczniki katechetyczne i opracowują katechezy.

4.3 *Nauczanie katechetyki w WSD diecezji siedleckiej*¹³¹

Posoborowymi profesorami katechetyki w WSD diecezji siedleckiej byli, a niektórzy z nich są nadal:

¹²⁹ Por. *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis pro Polonia*, Częstochowa 1999, s. 207-210.

¹³⁰ Te zagadnienia to: zarys rozwoju dydaktyki ogólnej i katechetycznej w XX wieku, główne nurty dydaktyczno-katechetyczne w krajach niemieckojęzycznych, czołowe postacie w rozwoju ruchu katechetycznego w Polsce, główne kierunki pracy katechetycznej, wskazania dydaktyczne służące realizacji pracy katechetycznej, dydaktyczne zasady doboru treści nauczania – uczenia się, źródła treści katechezy, specyfika procesu dydaktycznego w katechezie, możliwości i granice stosowania w katechezie nauczania problemowego, różne metody i formy nauczania i katechizowania, główne zasady nauczania i katechizowania.

¹³¹ Po zakończeniu soboru watykańskiego II: większość polskich wykładowców katechetyki miała doktorat. Wykładowcy bazowali głównie na trzech podręcznikach: ks. J. Łapota, *Katechetyka*, Kielce 1947; ks. J. Dajczaka, *Katechetyka*, Warszawa 1956; ks. F. Błachnickiego, *Katechetyka Fundamentalna*, Lublin 1970 (mps); dużą pomocą zarówno dla wykładowców, jak i dla alumnów były dwa czasopisma: „Katecheta”, „Collectanea Theologica”, Por. J. Korycki, dz. cyt., s. 252-260.

Ks. dr Stanisław Kisiel¹³² urodził się 2 stycznia 1937 roku we wsi Horodyszczce. W 1960 r. ukończył Wyższe Seminarium Duchowne w Siedlcach. Po kilkuletniej pracy duszpasterskiej w Łukowie, Dęblinie, Łaskarzewie i Siedlcach, udał się na studia katechetyczne na KUL w Lublinie, które ukończył doktoratem w 1971 roku. Od tego czasu objął wykłady z katechetyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Siedlcach. W latach 1971-1978 pełnił także funkcję katechety młodzieży szkół średnich w Siedlcach.

W 1996 r. został mianowany dyrektorem Instytutu Teologicznego w Siedlcach, wicedyrektorem Wydziału Nauczania Kurii Siedleckiej oraz wizytatorem diecezjalnym religii w szkołach średnich. Funkcję dyrektora Instytutu oraz wicedyrektora Wydziału Nauczania Kurii Siedleckiej pełnił do 31.01.2007r. W 1997r. został mianowany kanonikiem honorowym kapituły katedralnej. Ks. S. Kisiel jest autorem wielu publikacji książkowych i artykułów zamieszczonych w wielu czasopismach. Opracował także liczne pomoce katechetyczno-duszpasterskie. Zostały one opracowane zgodnie z dyrektywami Stolicy Apostolskiej zawartymi w *Catechesi tradendae*, Dyrektorium ogólnym o katechizacji. Ks. Stanisław Kisiel jest zwolennikiem wykorzystania religii w szkołach do wykształcenia i uformowania inteligencji katolickiej ze średnim wykształceniem, przez połączenie informacji (wiedzy religijnej) z elementem formacyjnym na katechezach szkolnych.

Ks. Andrzej Kiciński¹³³ urodził się w 1965 r. w Łukowie. Studia teologiczne odbył w Wyższym Seminarium Duchownym w Siedlcach. Stopień naukowy magistra teologii w 1992 r. na KUL na podstawie pracy *Problematyka ludzi młodych w nauczaniu Jana Pawła II wygłoszonym w czasie trzech pielgrzymek do Polski (1979-1983-1987)*. Promotorem był ks. prof. dr hab. Stanisław Nagy SCJ. W latach 1992-1998 odbywał studia specjalistyczne na Papieskim Uniwersytecie Salezjańskim w Rzymie: 1995r. stopień naukowy licencjata teologii na podstawie rozprawy: *Tra parrocchia e scuola, L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1961-1994*; 8 październik 1998 roku stopień naukowy doktora nauk teologicznych w zakresie katechetyki na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Linguaggio ed esperienza nell'insegnamento della religione secondo Hubertus Halbfas*. Promotorem był ks. prof. Ubaldo Gianetto SDB. Stopień naukowy doktora habilitowanego uzyskał 13 maja 2008 roku na Wydziale Teologii KUL na podstawie oceny ogólnego dorobku naukowego i przedstawionej rozprawy habilitacyjnej *Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce po Soborze Watykańskim II*.

W latach 1995-2000 pracował w Krajowym Biurze Światowych Dni Młodzieży przy Konferencji Episkopatu Polski. W latach 1998-2001 była praca naukowo-dydaktyczna w Akademii Wychowania Fizycznego i duszpasterstwo akademickie w Białej Podlaskiej.

¹²¹ J. Dziega, *Słownik katechetyków polskich XX wieku*, dz. cyt., s. 95-96; Por. Informacje pozyskane z programu kurialnego „Logos” (dostęp: 25.10.2018r.).

¹³³ <https://pracownik.kul.pl/andrzej.kicinski/zyciorys> (dostęp: 27.10.2018r.).

Od 1998r. praca naukowo-dydaktyczna w Instytucie Teologicznym w Siedlcach. Od 1999 r. praca naukowo-dydaktyczna w Wyższym Seminarium Duchownym w Siedlcach. W latach 1999-2001 pełnił funkcję diecezjalnego wizytatora nauczania religii.

Od 2001 r. pracuje naukowo w Instytucie Teologii Pastoralnej i Katechetyki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie. Od 1 października 2008 był kierownikiem Katedry Katechetyki Szczegółowej. W latach 2009-2012 był kierownikiem specjalizacji Katechetyka KUL w ITPiK a 1 października 2010 r. otrzymał nominację na stanowisko profesora nadzwyczajnego KUL. W latach 2012-2016 pełnił funkcję dyrektora Instytutu Teologii Pastoralnej i Katechetyki. Od 2016 r. jest prorektorem ds. studenckich i kontaktów międzynarodowych KUL.

Od 2002 r. jest rzeczoznawcą do spraw oceny programów nauczania religii i podręczników katechetycznych przy Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski (obecnie V kadencja). Członek zespołu przygotowującego *Podstawę programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce z 2010 i 2018r.* oraz *Programu nauczania religii z 2010 i 2018r.* Członek zespołu ds. nowelizacji *Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji* przy Papieskiej Radzie ds. Nowej Ewangelizacji. Od 2014 r. jest delegatem Komisji Wychowania Konferencji Episkopatu Polski do Podkomisji ds. katechezy Rady Konferencji Episkopatów Europy (CCEE). Bierze czynny udział w pracach następujących organizacjach naukowych: Équipe Européenne de Catéchèse; EuFRES Europejskiego Forum Nauczania Religii w Szkołach, Associazione Scientifica per il Dialogo Interculturale ed Interreligioso, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Towarzystwo Naukowe KUL, Towarzystwo naukowe Franciszka Salezego. W latach 2012-2016 był wiceprzewodniczącym Stowarzyszenia Katechetów Polskich.

Ks. Kiciński jest promotorem 11 prac doktorskich, 109 prac magisterskich i recenzentem dorobku naukowego na stanowisko profesora nadzwyczajnego, 9 dorobków na stopień doktora habilitowanego, 18 prac doktorskich i 99 prac magisterskich. Autor i redaktor 17 pozycji książkowych, autor ponad 100 artykułów naukowych, 28 haseł encyklopedycznych i 40 recenzji. Publikacje obejmują głównie: pedagogikę i katechetykę specjalną, nauczanie religii w szkole polskiej i europejskiej, katechezę dorosłych, formację katechetów, katechizmy katolickie, język katechetyczny i Światowe Dni Młodzieży. Odznaczony Medalem Komisji Edukacji Narodowej i Srebrnym Krzyżem Zasługi. Prowadzi stronę internetową www.katechetyka.eu.

Ks. Krzysztof Baryga¹³⁴ urodził się 27 października 1960 r. w Woli Uhruskiej. Świecenia prezbiteratu przyjął z rąk biskupa Jana Mazura 08 czerwca 1985 r. w Kate-

¹³⁴ Informacje pozyskane z programu kurialnego „Logos” (dostęp: 25.10.2018r.).

drze Siedleckiej. Po święceniach pracował na stanowisku wikariusza w parafii Sokołów Podlaski, Sterdyń, Radoryż Kościelny, Biała Podlaska i Sobienie Jeziory. W 1993 r. rozpoczął studia doktoranckie z zakresu katechetyki na KUL w Lublinie, które odbywał w latach 1993-1997 i 1998-2000. Od 1997 do 1998 r. pełnił funkcję wikariusza w Łukowie. Dnia 16 maja 2000 r. obronił rozprawę doktorską pt. *Katecheza w warstwicowej teorii wychowania S. Kunowskiego* pisaną pod kierunkiem ks. prof. M. Majewskiego, a po jego śmierci sfinalizowaną pod kierunkiem ks. prof. S. Kulpaczyńskiego.

W latach 2000-2002 pełnił funkcję wiceasystenta Akcji katolickiej Diecezji Siedleckiej. W 2000r. został mianowany wicedyrektorem Wydziału Nauczania Kurii Siedleckiej, diecezjalnym wizytatorem nauczania katechetycznego oraz wykładowcą Instytutu Teologicznego w Siedlcach. 12.09.2002 r. został mianowany wykładowcą katechetyki w Wyższym Seminarium Duchownym diecezji siedleckiej. Od 01.09.2006r. pełni funkcję dyrektora Wydziału Nauczania Kurii Siedleckiej oraz pełnomocnika Biskupa ds. szkół katolickich. Przez szereg minionych lat pełnił funkcję diecezjalnego koordynatora Fundacji *Dzieło Nowego Tysiąclecia*, był członkiem Rady Kapłańskiej, Rady Duszpasterskiej oraz Diecezjalnej Komisji Liturgicznej. Od 2003r. należy do Diecezjalnej Rady Katechetycznej. W 2007 r. został mianowany kanonikiem honorowym kapituły katedralnej a w 2013 r. kanonikiem gremialnym tejże kapituły. Jest członkiem Stowarzyszenia Katechetyków Polskich.

Ks. Marek Skwirczyński¹³⁵ urodził się 12 października 1965 roku we miejscowości Mordy. Po ukończeniu Zbiorczej Gminnej Szkoły Podstawowej w Przesmykach, w roku 1980 podjął naukę w Zespole Szkół nr 1 w Siedlcach. Następnie w roku 1986 wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Siedlcach. Święcenia presbiteratu przyjął w katedrze siedleckiej z rąk biskupa Jana Mazura w dniu 13 czerwca 1992 roku. Po upływie siedmiu lat pracy na stanowisku wikariusza parafii Sobolew oraz Ducha Świętego w Siedlcach został oddelegowany do odbycia stacjonarnych studiów na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim na Wydziale Teologii w Instytucie Teologii Pastoralnej o specjalności katechetyka.

W roku 2004 ukończył studia ze stopniem doktora nauk teologicznych. Po studiach został skierowany przez Biskupa Zbigniewa Kiernikowskiego do pracy w Wyższym Seminarium Duchownym w Siedlcach na stanowisku prefekta alumnów oraz wykładowcy katechetyki. W latach 2006 – 2011 pracował na stanowisku wicedyrektora Wydziału Nauczania jednocześnie prowadząc zajęcia z katechetyki w Diecezjalnym Seminarium Duchownym a także w Instytucie Teologicznym w Siedlcach. W roku 2011 została mu powierzona misja utworzenia Katolickiej Szkoły Podstawowej i Katolickiego

---

¹³⁵ Informacje pozyskane z programu kurialnego „Logos” (dostęp: 23.10.2018r.).

Gimnazjum w Siedlcach z siedzibą przy ulicy Sokołowskiej. W 2011r. został mianowany kanonikiem honorowym kapituły kolegiackiej garwolińskiej. W 2012 r. został powołany do Diecezjalnej Rady Katechetycznej. Od siedmiu lat pełni funkcję prefekta IV LO im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego w Siedlcach.

Ks. Paweł Kindracki¹³⁶ urodził się 30 stycznia 1976r. w Parczewie. Święcenia prezbiteratu przyjął z rąk biskupa Jana Wiktora Nowaka w 2001r. w katedrze siedleckiej. Po święceniach pracował na stanowisku wikariusza w parafii Leopoldów. W 2002r. rozpoczął studia doktoranckie z zakresu katechetyki na KUL w Lublinie. W 2007r. z obronił rozprawę doktorską pt. *Katechizacja dzieci i młodzieży w Diecezji Siedleckiej w latach 1961-1990* napisaną pod kierunkiem ks. prof. Stanisława Kulpaczyńskiego. Rozprawa została wydana drukiem w 2009 r.

W latach 2007-2009 pełnił funkcję prefekta w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych nr 3 im. Stanisława Staszica w Siedlcach. Od 2007 r. pracował na stanowisku wicedyrektora i wykładowcy Instytutu Teologicznego w Siedlcach, a od 2011 pracuje na stanowisku dyrektora. W 2008 r. został mianowany prefektem alumnów w Wyższym Seminarium Duchownym w Siedlcach oraz wykładowcą pedagogiki, dydaktyki i katechetyki. Funkcję prefekta pełnił do 2011 r. W tym też roku został mianowany wicedyrektorem Wydziału Nauczania Kurii Diecezjalnej Siedleckiej, diecezjalnym wizytatorem nauczania katechetycznego oraz członkiem Diecezjalnej Rady Katechetycznej. W latach 2012-2014 był członkiem Kolegium Konsultorów i Rady Kapłańskiej oraz Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej. W 2016 r. został mianowany rzeczoznawcą do spraw oceny programów nauczania religii i podręczników katechetycznych przy Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. W tym też roku, został mianowany kanonikiem honorowym kapituły kolegiackiej garwolińskiej. Obecnie, oprócz wyżej wymienionych funkcji, jest diecezjalnym koordynatorem Fundacji „Dzieło Nowego Tysiąclecia”, prezesem Fundacji PRO STUDIO ET VITA oraz członkiem Stowarzyszenia Katechetów Polskich.

Ks. Marek Paluszkiewicz¹³⁷ urodził się 3 lipca 1975r. w Radzynie Podlaskim. W 2001r. w katedrze siedleckiej przyjął święcenia prezbiteratu z rąk biskupa Jana Wiktora Nowaka. Po święceniach pracował na stanowisku wikariusza w parafii Sobieszyn. W 2002r. rozpoczął studia doktoranckie z zakresu katechetyki w KUL w Lublinie. W 2007r. z wyróżnieniem obronił rozprawę doktorską napisaną pod kierunkiem ks. prof. Stanisława Kulpaczyńskiego *Katechizacja szkolna w Diecezji Siedleckiej w latach 1990-2005. Studium katechetyczne na podstawie badań wybranych grup katechetów*. Rozprawa

¹³⁶ Informacje pozyskane z programu kurialnego „Logos” (dostęp: 23.10.2018r.).

¹³⁷ Informacje pozyskane z programu kurialnego „Logos” (dostęp: 23.10.2018r.).

została wydana drukiem w 2008 r.

W latach 2007-2014 był wykładowcą w Wyższym Seminarium Duchownym w Siedlcach oraz w Instytucie Teologicznym w Siedlcach; wizytatorem nauczania religii w dekanacie siedleckim, a następnie diecezjalnym wizytatorem nauczania religii; członkiem Diecezjalnej Rady Katechetycznej oraz odpowiedzialnym za koordynację współpracy Wydziału Nauczania Kurii Diecezjalnej w Siedlcach z Mazowieckim Samorządowym Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Od 2008 do 2014 roku był dyrektorem Wydziału Duszpasterskiego w Kurii Siedleckiej oraz rzecznikiem prasowym Kurii Siedleckiej. W 2012 r. został mianowany kanonikiem gremialnym kapituły kolegiackiej garwolińskiej. W latach 2013-2014 pełnił funkcję dyrektora Wydawnictwa Diecezji Siedleckiej ARKA.

Obecnie, od 2013 r. jest prezesem Fundacji Pamięci Unitów Podlaskich ARKA, a od 2014 r. dyrektorem Diecezjalnego Centrum Pielgrzymkowo-Turystycznego ARKA, oraz od 2018 r. prezesem Fundacji Diecezjalne Centrum Pielgrzymkowo-Duszpasterskie ARKA.

Wyżej przywołani katechetycy, oprócz ks. prof. dr hab. Andrzeja Kicińskiego, kończyli studia katechetyczne na KUL w Lublinie¹³⁸; wymienieni profesorowie katechetyki w seminarium siedleckim prowadzą (lub prowadzili) zasadniczo tylko zajęcia katechetyczne (wykład, ćwiczenia, praktyki), wyjątek stanowią wykłady z pedagogiki i dydaktyki (w odniesieniu do ks. S. Kisiela, ks. K. Barygi i do ks. P. Kindrackiego); zajęcia katechetyczne w seminarium siedleckim (określona dyscyplina katechetyczna, jej wymiar godzinowy, przypisana forma tych zajęć, rok studiowania teologii) prowadzone są zgodnie z obowiązującym w danym czasie *ratio studiorum*¹³⁹ i wykorzystaniem (czy też raczej polecaniem) ogólnie dostępnych podręczników katechetycznych współczesnych katechetyków (nie tylko) polskich.

W świetle *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis pro Polonia* z 1999 roku głównym celem kształcenia pedagogiczno-katechetycznego w seminariach duchownych jest przekazanie alumnom podstawowej wiedzy z zakresu pedagogiki i katechetyki oraz wspieranie alumnów w nabywaniu umiejętności niezbędnych do podjęcia zadań wychowawczych i katechetycznych w szkole i w parafii¹⁴⁰. Realizacja tych założeń dokonuje się w ramach wykładów i ćwiczeń oraz praktyk katechetycznych w szkole. Zagad-

¹³⁸ 14 grudnia 1964 r. podjęto decyzję, by unowocześnić i nadać trwały charakter sekcji Teologii Pastoralnej, w skład której weszła odtąd specjalizacja pedagogiczno-katechetyczna. Zorganizowanie specjalizacji powierzono ks. Franciszkowi Blachnickiemu., A. Kiciński, *Historia katechetyki KUL*, <http://www.katechetyka.eu/historia-katechetyki-kul,122.html>, 27.09.2018 r. Por. A. Kiciński, *Katechetyka na KUL-u.*, „Katecheta” 53 (2009) nr 11, s. 12-20; Cz. Krakowiak, W. Przygoda, A. Kiciński, M. Wyrostkiewicz (red.), *50 lat teologii pastoralnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II*, Lublin 2009.

¹³⁹ W okresie posoborowym *Stolica Apostolska* zatwierdzała kolejno kilka *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis pro Polonia* wraz z *ratio studiorum*: w 1968 roku, w 1971 roku, w 1977 roku, w 1985 roku i w 1999 roku.

¹⁴⁰ Por. A. Zellma, *Współczesny model kształcenia pedagogiczno-katechetycznego alumnów seminariów duchownych w Polsce*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” (2013), T. 33, s. 289.

nienia podejmowane na wykładach z pedagogiki opisano w powiązaniu z dydaktyką. Zajęcia te zaplanowano na III roku studiów w wymiarze 56 godzin. W programie zajęć wyodrębnia się trzy działy tematyczne: pedagogikę ogólną, pedagogikę szczegółową i dydaktykę¹⁴¹.

W roku akademickim 2018/2019 zajęcia z pedagogiki i dydaktyki na roku III prowadzi ks. dr P. Kindracki, wykład z katechetyki fundamentalnej na roku IV oraz z katechetyki materialnej na roku V prowadzi ks. dr K. Baryga, zaś katechetykę na roku VI prowadzi ks. prof. dr hab. A. Kiciński. Alumni roku IV i V uczestniczą też w ćwiczeniach katechetycznych prowadzonych przez ks. P. Kindrackiego. Połączoną z tymi ćwiczeniami praktykę śródroczną, odbywają alumni, pod nadzorem ks. P. Kindrackiego, w różnych typach szkół w Siedlcach. Oprócz tej praktyki śródrocznej jest też prowadzona praktyka ciągła dla alumnów po roku III, IV i V. Ta praktyka ma miejsce najczęściej w szkołach położonych na terenie parafii, z której pochodzą alumni i przebiega pod kierunkiem szkolnego opiekuna praktyk wyznaczonego przez dyrektora danej szkoły. Regulamin takiej praktyki i związane z nią formularze oraz dziennik praktyk studenckich zaprojektował i zredagował ks. dr K. Baryga rozpoczynając swoją posługę wykładowcy w WSD Diecezji Siedleckiej w roku akademickim 2002/2003.

Spis profesorów katechetyki KUL, którzy od 1964 roku czyli od początków katechetycznej specjalizacji w Instytucie Pastoralnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego aż do dzisiaj, to mistrzowie, u których pobierali naukę siedleccy duchowni ze specjalizacją katechetyczną¹⁴². To z kolei miało wpływ na wybór podręczników katechetyki, na ukierunkowanie przez tych profesorów seminaryjnej formacji katechetycznej (ku katechezie: dydaktyczno-wychowawczej, kerygmatycznej czy integralnej), czy wreszcie na diecezjalną propozycję pomocy katechetycznych (katechizmów, podręczników dla uczniów, podręczników metodycznych dla nauczycieli religii).

Oto najpopularniejsze podręczniki i opracowania katechetyczne, polecane alumnom – studentom przez posoborowych profesorów katechetyki naszego seminarium. Prezentacja jest w porządku chronologicznym:

¹⁴¹ Por. *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis pro Polonia*, Częstochowa 1999, s. 204-205.

¹⁴² W czasie studiów na KUL księdza S. Kisiela profesorami specjalizacji pedagogiczno-katechetycznej w Instytucie teologii pastoralnej byli m.in.: ks. F. Blachnicki (katechetyka fundamentalna), ks. J. Charytański (katechetyka materialna), ks. E. Materski (dydaktyka katechezy), ks. P. Poręba (też dydaktyka katechezy) i ks. M. Majewski (konceptje katechezy). W czasie studiów na KUL księdza K. Barygi profesorami specjalizacji katechetycznej w Instytucie teologii pastoralnej byli m.in.: ks. M. Majewski (katecheza integralna), ks. M. Rusiecki (historia katechezy), ks. S. Kulpaczyński (psychologia katechezy i katecheza młodzieży), s. H. Wrońska (dydaktyka katechezy i katecheza dzieci), ks. S. Łabendowicz (formacja katechetów). W czasie studiów na KUL księdza P. Kindrackiego i księdza M. Paluszkiewicza profesorami specjalizacji katechetycznej w Instytucie teologii pastoralnej byli m.in.: ks. S. Kulpaczyński, s. H. Wrońska, H. Słotwińska, ks. M. Zając, ks. A. Kiciński, ks. P. Mąkosa.

- M. Finke, *Odnowa katechetyczna. Zarys katechetyki kerygmatycznej*, W: M. Finke (red.), *Pod tchnieniem Ducha Świętego. Współczesna myśl teologiczna*, Warszawa – Poznań – Lublin 1964, s. 559-590;
- F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*, Lublin 1970;
- M. Majewski, *Fundamentalne problemy katechetyki*, Lublin 1981;
- M. Tomasik, *Katechetyka*, Sandomierz 1984;
- J. Charytański, *Z Dobrą Nowiną w szkole*, Warszawa 1991;
- M. Majewski (red.), *Podstawowe wymiary katechezy*, Kraków 1991;
- J. Charytański, *W kręgu zadań i treści katechezy*, Kraków 1992;
- W. Koska, *Katechetyka*, Poznań 1993;
- M. Majewski, *Antropologiczna koncepcja katechezy*, Kraków 1995;
- M. Majewski, *Pedagogiczno-katechetyczne wartości katechezy integralnej*, Kraków 1995;
- M. Majewski, *Tożsamość katechezy integralnej*, Kraków 1995;
- J. Szpet, D. Jackowiak, *Lekcje religii szkołą wiary*, Poznań 1996;
- T. Panuś, *Główne kierunki katechetyczne XX wieku*, Kraków 2001;
- J. Stala (red.), *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, Tarnów 2003;
- R. Chałupniak, J. Kostorz, *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, Opole 2002;
- E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003;
- A. Orczyk, *Wokół natury, koncepcji i treści katechezy*, Warszawa 2009;
- J. Stala (red.), *Zagadnienia katechetyki materialnej*, Tarnów 2011;
- B. Twardzicki, *U źródeł katechezy. Podstawowe zagadnienia z katechetyki fundamentalnej i materialnej*, Przemyśl 2011;
- J. Kochel, Z. Marek, *Pedagogia biblijna w katechezie*, Kraków 2012.

Nie sposób też wymienić, jakże bogatej propozycji katechizmów i podręczników katechetycznych, które wykorzystywali bądź wykorzystują studenci teologii naszego seminarium przygotowując się do ćwiczeń i odbycia praktyk katechetycznych (ciągłych i śródrocznych) w czasie formacji seminaryjnej. O ile w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych było to jeszcze możliwe (ograniczony wybór bazy programowej i podręcznikowej), o tyle po powrocie religii do szkół i po oddaniu decyzji o wyborze programów i podręczników szkolnych w ręce samych katechetów¹⁴³, także przy nieustannych reformach w polskiej szkole (a co się z tym wiąże, zmianach podstaw programowych, pro-

¹⁴³ Por. Załącznik nr 2 do Dekretu Biskupa Siedleckiego z dnia 31 marca 2014 r. o wprowadzeniu nowych programów i podręczników do nauczania religii w przedszkolach i szkołach położonych na terenie diecezji siedleckiej. Obowiązkiem katechizowanych jest posiadanie podręcznika do nauczania religii, zaś obowiązkiem katechetów jest posiadanie poradnika metodycznego do nauczania religii. Katecheci we współpracy z księdzem proboszczem, dyrektorem szkoły i Radą Rodziców powinni poszukiwać możliwości wsparcia – w tym zakresie – uczniów z rodzin ubogich.

gramów i podręczników katechetycznych) zestawienie tych zróżnicowanych wyborów jest przedsięwzięciem bardzo trudnym i odnosiłoby się do dziesiątków, jeśli nie setki pozycji. W takiej sytuacji można jedynie odwołać się (odesłać) do spisów uczynionych przez innych, a znajdujących się w dostępnych i na bieżąco uzupełnianych bibliografiach¹⁴⁴.

Oto pozycje opracowane przez posoborowych profesorów seminarium siedleckiego. Są one ułożone w porządku alfabetycznym.

- E. Barbasiewicz, *Mały katechizm dla dzieci przygotowujących się do pierwszej spowiedzi, Komunii świętej i bierzmowania świętego*, Siedlce 1967;
- E. Barbasiewicz, *Idę do Ciebie, Jezu. Mały zbiór prawd wiary świętej*, Siedlce 1984;
- K. Baryga, D. Franków, A. Sobierajska, B. Wetoszka, N. Zborowska, *Katechizm Siedlecki*, (wyd. I), Siedlce 2011;
- K. Baryga, D. Franków, A. Sobierajska, B. Wetoszka, N. Zborowska, *Katechizm Siedlecki*, (wyd. II poprawione), Siedlce 2012;
- A. Kiciński (red.), *Religia. Poradnik katechety*, Warszawa 2009;
- A. Kiciński, *Katechizm dla kandydatów do bierzmowania w diecezji siedleckiej. Wersja robocza*, Siedlce 2017;
- A. Kiciński, J. Borowicz (red.), *Na ścieżkach wiary. Celebracje dla kandydatów do bierzmowania w diecezji siedleckiej*, Siedlce 2018;
- A. Kiciński, J. Borowicz (red.), *Na ścieżkach wiary. Poradnik metodyczny dla przygotowujących młodzież do sakramentu bierzmowania w diecezji siedleckiej*, Siedlce 2018;
- S. Kisiel, *Mały katechizm*, Białystok 1975 (1), 1979 (2); Warszawa 1982; 1990;
- S. Kisiel, *Czy jest sens wierzyć*, Siedlce 1981 (4);
- S. Kisiel, *Bóg jest Miłością i kocha mnie. Przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii św.*, wyd. 4, Siedlce 1995-1998;
- S. Kisiel, *Bóg jest miłością, cz. II. Przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii św.*, Warszawa 1995;
- S. Kisiel (oprac.), *Bóg jest miłością. Zeszyt z rysunkami dla klasy I*, Warszawa 1995;
- S. Kisiel (red.), *Kościół wierzący w naukę Chrystusa*, Warszawa 1996;
- S. Kisiel (red.), *Kościół realizujący misję Chrystusa w świecie*, Olsztyn 1996;
- S. Kisiel (red.), *Kościół realizujący naukę Chrystusa*, Olsztyn 1997;

¹⁴⁴ Por. R. Murawski, R. Czekalski, J. Tochmański, *Bibliografia katechetyczna 1945-1995*, Warszawa 1999, s. 51-64; R. Czekalski, R. Murawski, *Bibliografia katechetyczna 1996-2000*, Warszawa 2002, s. 23-34; R. Czekalski, *Bibliografia katechetyczna 2000-2010*, Warszawa 2012, s. 43-77. Więcej o programach i podręcznikach w odniesieniu do diecezji siedleckiej: P. Kindracki, *Katechizacja dzieci i młodzieży w diecezji siedleckiej w latach 1961-1990*, Siedlce 2009, s. 107-128, 207; M. Paluszkiewicz, *Katechizacja dzieci i młodzieży w diecezji siedleckiej w latach 1990-2005*, Siedlce 2008, s. 26-43, 429-431; J. Borowicz, *Zarys dziejów katechizacji w diecezji siedleckiej w latach 1818-2018*, W: B. Błoński, R. Dmowski, D. Wereda (red.), dz. cyt., s. 252-255.

- S. Kisiel, *Bóg jest Miłością w dziejach Starego Przymierza*, Siedlce 1997 i 1999;
S. Kisiel, *Bóg jest Miłością w Nowym Przymierzu*, Siedlce 1997 i 1999;
S. Kisiel (red.), *Kościół poznający naukę Jezusa Chrystusa*, Siedlce 1998;
S. Kisiel, *Kościół wierzący w naukę Chrystusa. Katechezy o tematyce światopoglądowej i dogmatycznej. Suplement*, Siedlce 2000.

4.4 Seminaryjne kształcenie katechetyczne a II Synod Diecezji Siedleckiej

Oto próba ukazania relacji między programem posługi katechetycznej w diecezji podlaskiej (zawartym w statutach i aneksach zakończonego w tym roku II synodu diecezji siedleckiej) i przygotowaniem duchownych kadr do jego realizacji, a profesorami seminarium uczestniczącymi w katechetycznym procesie formacyjnym przyszłych prezbiterów i w procesie tworzenia oraz realizacji wspomnianego diecezjalnego programu.

W skład Podkomisji ds. katechezy i szkół katolickich zostali powołani wszyscy trzej obecni katechetycy naszego siedleckiego seminarium: ks. prof. A. Kiciński, ks. dr P. Kindracki oraz ks. dr K. Baryga jako przewodniczący podkomisji i jednocześnie przewodniczący Komisji ds. przekazu wiary. Ks. P. Kindracki i ks. K. Baryga to diecezjalni wizytatorzy katechezy i jednocześnie księża pełniący posługę w Wydziale Nauczania Katechetycznego Kurii Diecezjalnej w Siedlcach, czyli odpowiedzialni i za organizację katechizacji w diecezji, i za *formatio permanens* katechetów duchownych, zakonnych i świeckich Kościoła Siedleckiego.

Drugi synod diecezji siedleckiej rozpoczął się w roku 2012, a zakończył w roku 2018. Wraz z zakończeniem synodu ukazały się drukiem jego dokumenty¹⁴⁵. Statuty synodalne zostały przyporządkowane do czterech rozdziałów: wspólnota Kościoła diecezjalnego, posługa nauczania, posługa uświęcania i posługa pasterzowania. W II rozdziale katechetycznemu nauczaniu (część II tego rozdziału) poświęcono aż 50 statutów (statuty od 214 do 264). Synodalna problematyka katechetyczna tworzy następującą strukturę:

1. Katecheza jako forma posługi słowa:

- a. natura i funkcje katechezy,
- b. źródła katechezy,
- c. środowiska katechizacji,
- d. cel i zadania katechezy.

2. Odpowiedzialni za katechezę szkolną:

- a. Biskup Siedlecki,
- b. prezbiterzy,
- c. osoby konsekrowane,

---

¹⁴⁵ Por. Żyjąc mocą chrztu. II Synod Diecezji Siedleckiej. Dokumenty, Siedlce, 2018.

- d. katecheci świeccy,
- e. instytucjonalne wsparcie oraz nadzór nad katechizacją.

3. Katecheza we wspólnocie parafialnej:

- a. uwagi ogólne,
- b. katecheza dorosłych,
- c. katecheza dzieci i młodzieży,
- d. katecheza środowiska akademickiego,
- e. katecheza osób o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

3. Katecheza w szkole:

- a. specyfika katechezy szkolnej,
- b. status katechety szkolnego.

Synodalna problematyka katechetyczna została wydobyta ze współczesnych dokumentów katechetycznych Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce, a także z posługi i świadectwa Kościoła Siedleckiego. Ta problematyka znalazła swoje uszczegółowienie (upraktycznienie) w katechetycznych aneksach. Na 42 aneksy synodalne mamy 6 aneksów katechetycznych. Są to:

- 1) statut Diecezjalnej Rady Katechetycznej,
- 2) wskazania Biskupa Siedleckiego dla proboszczów dotyczące ich powinności w dziedzinie katechetycznej,
- 3) regulamin posługi katechetów szkolnych w diecezji siedleckiej,
- 4) regulamin posługi prefektów szkolnych w diecezji siedleckiej,
- 5) instrukcja Biskupa Siedleckiego o przygotowaniu młodzieży do sakramentu bierzmowania,
- 6) instrukcja Biskupa Siedleckiego o przygotowaniu dzieci do sakramentów pokuty i Pierwszej Komunii świętej.

Oprócz wyżej przywołanych zapisów odnoszących się (wprost) do posługi katechetycznej w diecezji siedleckiej, są też zapisy w innych (poza katechetycznych) statutach związane z tą posługą, że wspomnę chociażby te dotyczące: nowej ewangelizacji, formacji stałej presbiterów, pozycji i posłannictwa wiernych świeckich, katechumenatu, duszpasterstwa dzieci i młodzieży, duszpasterstwa nauczycieli.

Również w zbiorze aneksów synodalnych znajdują się takie, które pośrednio są związane z posługą katechetyczną, że przywołam chociażby: instrukcję Biskupa Siedleckiego o przygotowaniu i przebiegu wizytacji kanonicznych w parafiach, statut Kurii Diecezjalnej

Siedleckiej, statut Wyższego Seminarium Duchownego diecezji siedleckiej.

Wskazane zapisy należałoby poddać wnikliwej analizie, ukazać profesorów katechetyki WSD diecezji podlaskiej w relacji do II synodu diecezji siedleckiej – ukazać katechetyczną posługę wykładowców seminarium dla wspólnoty duchownych i świeckich Kościoła siedleckiego. Wydaje się, iż na takie badanie przyjdzie czas i ci, co dzisiaj z tej posługi korzystają jako studenci, taki badawczy trud podejmą jako przyszli profesorowie katechetyki naszej Alma Mater¹⁴⁶.

Zakończenie

Pragnę wyrazić moją wdzięczność wszystkim, którzy w związku z jubileuszem 200 lat naszej diecezji i zbliżającym się jubileuszem 100 lat od reaktywacji naszego seminarium duchownego umożliwili mi włączenie się w realizację projektu badawczego nad nauczaniem seminaryjnym w diecezji siedleckiej. Poprzez podjęte badania wyrażam moją wdzięczność wszystkim Księżom Profesorom katechetyki Seminarium Duchownego Diecezji Siedleckiej – z przeprowadzonych analiz wynika, że od roku 1919 do dzisiaj jest 24. Ich biogramy sporządził ks. kan. dr Paweł Kindracki.

Przeprowadzone badania wymagają pogłębienia zagadnień już zasygnalizowanych oraz podjęcia problemów jeszcze nie poruszonych. Przedmiotem dalszych badań powinna stać się próba odpowiedzi (źródłowo pełniej i dokładniej udokumentowanej) na pytania związane z ewolucją katechetyki w seminarium siedleckim na przestrzeni dwóch wieków: Jakim istotnym przemianom i z jakich powodów ulegała katechetyka w tym czasie? W jakim zakresie poszerzano i pogłębiano podstawowe działy katechetyki (katechetykę fundamentalną, materialną, formalną i szczegółową)? Czyj wkład dla rozwoju katechetyki jest wyjątkowy i dlatego wymaga odrębnej monografii? Czego na przestrzeni dwóch ostatnich wieków nie zrealizowano w stopniu wystarczającym?

Być może znalezienie odpowiedzi na te i inne, rodzące się w trakcie badań, pytania będzie możliwe dzięki dotarciu do źródeł, jakie znajdują się m.in. w Archiwum Kurii Diecezjalnej w Siedlcach¹⁴⁷, w Archiwum Archidiecezjalnym w Lublinie¹⁴⁸, w Archiwum

¹⁴⁶ Innym zadaniem do zrealizowania w najbliższym czasie może stać się analiza porównawcza katechetycznej problematyki dokumentów II synodu diecezji siedleckiej z katechetycznymi zapisami obowiązującego już *Ratio fundamentals institutionis sacerdotalis* z 08.12.2016 roku oraz z zapisami redagowanego jeszcze nowego *ratio studiorum* dla seminariów w Polsce.

¹⁴⁷ Chodzi tutaj m.in. o: *Institut Wyższej Kultury Religijnej*, Lit. I, Dz. III, nr 4, t. I; *Kapitułę Katedralną Podlaską*, Lit. K, Dz. III, nr 2, t. I-II; *Koło XX Prefektów*, Dz. III, Lit. K, nr 7, t. I; *Nauczanie Religii*, Lit. N, Dz. III, nr 1, t. I-II; *Seminarium*, Lit. S, Dz. III, nr 4, t. I-X; *Sprawozdania ad limina Apostolorum*, Lit. W, Dz. III, nr 17; *Sprawozdania dotyczące nauczania religii*, Lit. N, Dz. III, nr 1.

¹⁴⁸ Chodzi tutaj m.in. o *Acta Consistorii (Curiae) Podlachiensis*, sygn. A 171. Rep. 60 A, 139 a, Rep. 60, V, nr 12, 16, 21, 22, 23, 28, 31, Rep. 62, VI nr 5. Warto zaznaczyć, że po kasacji diecezji podlaskiej w 1867

i Bibliotece Seminarium Duchownego w Siedlcach¹⁴⁹, w Archiwum i w Bibliotece Seminarium Duchownego w Lublinie¹⁵⁰. Na dzień dzisiejszy dotarcie do tych źródeł wydaje się być jeszcze, jeśli nie niemożliwe, to na pewno (z wielu powodów) bardzo utrudnione. Nie bez znaczenia pozostaje też fakt ograniczonych ram czasowych na przeprowadzenie takich analiz, wszak redaktor projektu (mającego na celu ukazanie rozwoju dyscyplin wykładanych w WSD diecezji siedleckiej), założył jego sfinalizowanie w roku 2018.

Kontynuując rozpoczęte badania należy poszerzyć też literaturę przedmiotu, zarówno o dokumenty Kościoła w Polsce dotyczące formacji seminaryjnej, jak i opracowania na ten właśnie temat¹⁵¹. Pewne sugestie znaleźć można już w tym opracowaniu oraz w przypisach.

Na zakończenie wyrażam moje ufne przekonanie, że nie tylko obecnym profesorom WSD diecezji siedleckiej zależy na odkryciu i pokazaniu prawdy o posłudze nauczania ich seminaryjnych poprzedników, ale także i alumnom naszej Alma Mater. Wobec powyższego problematykę prac dyplomowych naszych studentów można ubogacić o problematykę tego i podobnych mu opracowań odnoszących się do różnych dyscyplin seminaryjnego *ratio studiorum*.

Streszczenie

W opracowaniu tym, nie tyle szukano odpowiedzi na pytanie o nauczanie katechetyczne w seminarium siedleckim od roku 1818 do roku 2018, co podjęto pierwszą pionierską próbę zarysowania możliwych kierunków i obszarów badawczych tego problemu

---

roku seminarium podlaskie przyłączono do diecezji lubelskiej.

¹⁴⁹ Chodzi tutaj m.in. o *Kronikę Podlaskiego Seminarium Diecezjalnego Benedykta XV*, Janów Podlaski 1919 (Rękopis autorstwa najprawdopodobniej ks. Aleksandra Lipińskiego); o *Kronikę Podlaskiego Seminarium Diecezjalnego Benedykta XV*, Janów Podlaski 1919 (maszynopis sporządzony przez ks. Stanisława Byczyńskiego); o *Kronikę Wyższego Seminarium Duchownego im. Jana Pawła II Diecezji Podlaskiej*; o *Regulamin WSD diecezji siedleckiej*. Oprócz tego cenne dla badań wydają się być m.in.: protokoły z sesji profesorskich; rozkłady zajęć w seminarium; świadectwa wystawiane alumnom; skrypty, podręczniki czy rękopisy wykładowców katechetyki

¹⁵⁰ Chodzi tutaj m.in. o *Księgę Cenzury Świadectwa o moralności, zdolnościach i postępach w naukach Seminarium Diocezjalnego Janowińskiego 1857/58-65/66*; o *Statystyki 1865-1867*, o *Konsystorze do KRSWiD* (Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchowieństwa).

¹⁵¹ Niezwykle cenna dla badań nad nauczaniem katechetyki w polskich seminariach duchownych, w tym i w podlaskim seminarium, może okazać się analiza chociażby wszystkich ośmiu Pamiętników zjazdów Związku Zakładów Teologicznych w Polsce w okresie międzywojennym (1918-1939). Oprócz poszerzenia literatury przedmiotu warto też posłużyć się nowymi metodami badawczymi (por. Badanie ankietowe przeprowadzone przez J. Koryckiego dotyczące nauczania katechetyki, pedagogiki i psychologii w polskich seminariach duchownych w roku 1970).

w przyszłości.

Na początku przybliżono historię Seminarium Duchownego diecezji siedleckiej (wcześniej janowskiej), by zauważyć trzy okresy nauczania katechetyki w tym seminarium: od początku wieku XIX do początku wieku XX (etap I), od wskrzeszenia diecezji i reaktywacji seminarium do zakończenia soboru watykańskiego II (etap II), od zakończenia soboru watykańskiego II do chwili obecnej (etap III). Analizy nauczania seminaryjnego (nie tylko katechetyki) na każdym z trzech etapów uwzględniały m.in. rozumienie katechezy, poziom rozwoju katechetyki, seminaryjne *ratio studiorum*, stosowane i wykorzystywane w formacji katechetycznej akademickie i szkolne podręczniki.

Prowadzone badania są badaniami w obszarze teologii praktycznej, więc nie mogło zabraknąć odniesień ani do Magisterium Kościoła (dokumentów nie tylko katechetycznych), ani do określonych historycznych i aktualnych uwarunkowań realizacji katechetycznej posługi w Kościele diecezjalnym. Przybliżanie dynamicznego modelu seminaryjnego kształcenia katechetycznego w diecezji siedleckiej w oparciu o zgromadzoną literaturę przedmiotu i świadectwa wydobyte ze źródeł archiwalnych, szczególnie na drugim i trzecim etapie rozwoju, wzbogacono analizą katechetycznych statutów i aneksów I synodu podlaskiego i II synodu diecezji siedleckiej. Nauczanie synodalne uznano za wyjątkową przestrzeń formowania alumnów i prezbiterów Kościoła Siedleckiego.

W roku jubileuszu 200-lecia naszej diecezji wyrażam przekonanie, że nie tylko obecnym profesorom WSD diecezji siedleckiej zależy na odkryciu i pokazaniu prawdy o posłudze nauczania ich seminaryjnych poprzedników, ale także i alumnom naszej Alma Mater. Wobec powyższego postuluję, aby zasadniczy problem tego opracowania, z oczywistych względów, tu jedynie zarysowany, uczynić przedmiotem prac dyplomowych naszych studentów. Postulowany projekt badawczy wymaga dookreślenia: celów podejmowanych badań; źródeł, na których te badania należałoby oprzeć; zakresu badanej problematyki i wreszcie odpowiedniej metody badawczej.

Summary

The study for the research on the catechetical instruction in Theological Seminary in Siedlce.

In this report some possible research ways and areas of catechetics are presented. First the history of Theological Seminary in the Diocese of Siedlce (previously Diocese of

Janów Podlaski) was presented. Then three stages of catechetical instruction in this seminary were discussed: stage 1 - from the beginning of the 19th century to the beginning of the 20th century, stage 2 - from the resurrection of the diocese and reactivation of the seminary to the end of The Second Vatican Council and stage 3 - from the end of The Second Vatican Council until now. Synodal instruction as an area of forming alumni and presbyters of the Church in Siedlce was considered.

Bibliografia

Aleksandrowicz, P. (1971). *Diecezja siedlecka czyli podlaska*. Siedlce: Kuria Diecezjalna Siedlecka czyli Podlaska.

Baron, A., Pietras H. (2007). *Dokumenty Soborów Powszechnych: Lateran V, Trydent, Watykan I. Tom 4*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Benedictus XV (1919). Bulla „*Commissum humilitati nostrae*” (24.09.1918), *Wiadomości Diecezjalne Podlaskie*, 1 (2), 7-8.

Benedictus XV (1915). *Motu proprio nova conditur Sacra Congregatio «de Seminariis et de Studiorum Universitatibus» Seminaria clericorum* (4.11.1915), *Acta Apostolicae Sedis*, 7, 493-495.

Błoński, B., Dmowski, R., Wojda, J. (2018). Zarys dziejów WSD diecezji siedleckiej. W: B. Błoński, R. Dmowski, D. Wereda (red.), *Diecezja Siedlecka 1918-2018. Studia i materiały z dziejów* (153-174). Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej UNITAS.

Borowicz, J. (2018). Zarys dziejów katechizacji w diecezji siedleckiej w latach 1818-2018. W: B. Błoński, R. Dmowski, D. Wereda (red.), *Diecezja Siedlecka 1918-2018. Studia i materiały z dziejów* (237-255). Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej UNITAS.

Brudzisz, M. (1966). *Dzieje Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim*. Tuchów – Lublin. (mps).

Codex Iuris Canonici. (1917). Promulgowany 27.05.1917 r. przez papieża Benedykta XV bullą „*Providentissima Mater Ecclesia*”, Rzym: Typis Polyglottis Vaticanis.

Czekalski, R. (2012). *Bibliografia katechetyczna 2000-2010*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.

Czekalski, R. (2013). W poszukiwaniu współczesnego ujęcia katechetyki, *Studia Katechetyczne*, 9, 11-30.

Czekalski, R., Murawski, R. (2002). *Bibliografia katechetyczna 1996-2000*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.

Górecki, A. (2018). Kościół katolicki w Królestwie Polskim po upadku powstania styczniowego, *Christanitas*, 71-72, 103-136.

Gruszka, J. (1849). *Katechetyka umiejętna*. Przemyśl.

I Synod Diecezjany Podlaski. (1923). Siedlce: Odbito w drukarni Wydziału Powiatowego w Łukowie.

Korycki, J. (1979). *Pedagogiczno – katechetyczne przygotowanie kandydatów do ka-*

pląństwa w wypowiedziach UNK, *Studia Katechetyczne*, 1, 11-28.

Kamiński, K. (2012). Formacja katechetyczna kapłanów diecezji wrocławskiej w drugiej połowie XX wieku (od 1945 r.), *Studia Włocławskie*, 14, 575-592.

Kamiński, R. (2001). *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. Kraków: Wydawnictwo M.

Konferencja Episkopatu Polski.(1968). *Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce* (12.08.1968). (mps).

Konferencja Episkopatu Polski.(1971). *Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce* (15.09.1971). (mps).

Konferencja Episkopatu Polski.(1977). *Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce* (10.11.1977). (mps).

Konferencja Episkopatu Polski.(1983). *Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce* (29.10.1983). (mps).

Konferencja Episkopatu Polski.(1999). *Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce* (26.08.1999). Częstochowa: Kuria Metropolitalna w Częstochowie.

Konferencja Episkopatu Polski. (2001). *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Kiciński, A. *Historia katechetyki KUL*, Pobrano z: <http://www.katechetyka.eu/historia-katechetyki-kul,122.html>, dnia (2018.09.17).

Kiciński, A. (2015). Życie i początkowa działalność katechetyczna ks. Koronata Piotrowskiego (1875-1959), *Roczniki Teologiczne KUL*, 62 (11), 37-50.

Kindracki, P. (2009). *Katechizacja dzieci i młodzieży w diecezji siedleckiej w latach 1961-1990*. Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej UNITAS.

Kindracki, P. (2018). Kształcenie kadry katechetycznej w diecezji siedleckiej, W: B. Błoński, R. Dmowski, D. Wereda (red.), *Diecezja Siedlecka 1918-2018. Studia i materiały z dziejów* (257-272). Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej UNITAS.

Kongregacja do spraw studiów i seminariów. (1926). Epistola ad Rmos Ordinarios de catechetica disciplina in Sacris Seminariis impense excolenda (08.09.1926), *Acta Apostolicae Sedis*, 18, 453-455.

Kongregacja do spraw studiów i seminariów. (1930). Litterae ad Archiepiscopos, Episcopos, aliosque locorum Ordinarios de Studiis Orientalium rerum et de Catechesi in seminariis impensius excolendis (28.08.1929), *Acta Apostolicae Sedis*, 22, 146-148.

Kongregacja do spraw studiów i seminariów. (1931). Ordinationes ad Constitutionem Apostolicam - Deus scientiarum Dominus - de universitatibus et facultatibus studiorum ecclesiasticorum rite exsequendam (12.06.1931), *Acta Apostolicae Sedis*, 23, 263-284.

Kongregacja Edukacji Katolickiej. (1970). Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis (06.01.1970), *Acta Apostolicae Sedis*, 62, 321-384. Tekst polski w: E. Szafrowski. *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*. T. 3. z. 1 (4738-4973).

Kongregacja Edukacji Katolickiej. (1985). *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (19.03.1985). Pobrano z: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_19850319_ratio-fundamentalis_it.html, Dnia (2018.09.17). Por.

Kongregacja Edukacji Katolickiej. (1990). *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (19.03.1985). W: *Congregazione per l'Educazione Cattolica*, Documenti (1969-1989).

Formazione dei sacerdoti nel mondo *d'oggi* (463-543). Libreria Editrice Vaticana. Tłumaczenie polskie: Kuria Metropolitalna w Krakowie 1986, (mps).

Kongregacja ds. duchowieństwa. (2016). *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (08.12.2016). Pobrano z: <http://www.clerus.va/content/dam/clerus/Ratio%20Fundamentalis/Dar%20powo%C5%82ania%20do%20kap%C5%82a%C5%84stwa.pdf>, Dnia (2018.09.17).

Kongregacja ds. duchowieństwa. (1971). *Directorium Catechisticum Generale* (11.04.1971). *Acta Apostolicae Sedis*, 64, 98-176. Por.

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/clergy/documents/rc_con_cc_lergy_dir_19710411_it.html, Dnia (2018.09.17).

Kongregacja ds. duchowieństwa. (1997). *Directorium Catechisticum Generale* (15.08.1997). Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.

Korycki, J. (1984). Kształcenie pedagogiczno-katechetyczne w polskich seminariach duchownych w rozwoju historycznym, *Studia Katechetyczne*, 4, 221-261.

Kosiński, W. (1929). *Metoda nauczania religii, czyli katechetyka*. Sandomierz.

Koska, W. (1993). *Katechetyka*. Poznań: Papieski Wydział Teologiczny.

Kotkowski, S. (1980). Formacja intelektualno-duszpasterska alumnów Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1841-1926), *Studia Sandomierskie*, 1, 35-53.

Kubik, W. (1987). *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej w latach 1895-1970*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.

Kuśmierz, J. (1995). *Formacja teologiczna w Kieleckim Seminarium Duchownym w latach 1727-1918. Studium kanoniczno-historyczne*. Warszawa. (msp).

Kusyk, K. (2017). *Wykłady w Wyższym Seminarium Duchownym im. Benedykta XV na podstawie protokołów z sesji profesorskich*. Siedlce. (msp).

Leon XIII. (1882). *Encyklika „Etsi nos”* (15.02.1882). Pobrano z: http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15021882_etsi-nos.html, Dnia (2018.09.17).

Mazurkiewicz, K. (2014). *Działalność Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej w latach 1939-1946*. Warszawa. (mps).

Młynarski, Z. (1970). Formacja intelektualna alumnów Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim 1818-1828, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 17 (4), 59-81.

Murawski, R. (1978). Etapy rozwoju katechezy, *Ateneum Kapłańskie*, 71, 49-70.

Murawski, R. (2005). Pojęcie „katechetyki” w refleksji współczesnych autorów polskich, *Studia Pastoralne*, 1, 68-81.

Murawski, R., Czekański, R., Tochmański, J. (1999). *Bibliografia katechetyczna 1945-1995*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej.

Orczyk, A. (2016). Dążenia do ujednolicenia kształcenia i wychowania w seminariach duchownych w Polsce w okresie międzywojennym (1918-1939). W: M. Jagodziński, J. Wojtkun (red.). *Przyjdź Królestwo Twoje. Księga pamiątkowa dedykowana Biskupowi H. Tomasiowskiemu* (429-450). Radom: Wydawnictwo Diecezji Radomskiej «Ave».

Orczyk, A. (2017). *Kształcenie i wychowanie w seminariach duchownych od XVI do połowy XX wieku*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.

Paluszkiwicz, M. (2008). *Katechizacja dzieci i młodzieży w diecezji siedleckiej w la-*

tach 1990-2005. Siedlce: Wydawnictwo Kwadrat.

Poręba, P. (1977). Dzieje katechetyki. W: M. Rechowicz (red.). *Dzieje teologii katolickiej w Polsce. T. 3. cz. 2* (125-185). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Przeździecki, H. (1928). *Listy pasterskie i przemówienia 1918-1928* (47-51). Poznań: Nakładem Kurii Diecezjalnej Podlaskiej w Siedlcach, tłoczono w drukarni św. Wojciecha w Poznaniu.

Rozen, B. (2004). Historia polskiej katechetyki i katechezy. W: R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz, W. Spyra (red.), *Wokół katechezy posoborowej* (113-119). Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

Rusiecki, M. (2002). Katechetyka w seminarium kieleckim do 1939 roku. W: D. Olszewski, R. Kuligowski, K. Gurda (red.), *Kultura teologiczna Seminarium Duchownego w Kielcach 1772-2002* (135-170). Kielce: Wydawnictwo JEDNOŚĆ.

Sobór Watykański II. (1968). Dekret o formacji kapłańskiej „Optatam Totius” (28.10.1965). W: S. Jaworski (red.), *Sobór Watykański II: Konstytucje, Dekrety, Deklaracje* (286-300). Poznań: Wydawnictwo Pallotinum.

Sobór Watykański II. (1968). Dekret o posłudze i życiu kapłanów „Presbyterorum Ordinis” (07.12.1965). W: S. Jaworski (red.), *Sobór Watykański II: Konstytucje, Dekrety, Deklaracje* (487-517). Poznań: Wydawnictwo Pallotinum.

Staniszewski, P. (2008). Diecezja janowska czyli podlaska w świetle schematyzmu z 1861 roku, *Saeculum Christianum*, 15 (2), 35-52.

Szafański, A. L. (1982). *Teologia pastoralna w diecezji kieleckiej w XIX w., Nasza Przeszłość*, 57, 45-114.

Winiarz, A. (1994). Sprawa kształcenia rzymskokatolickiego duchowieństwa świeckiego w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1831), *Rozprawy z dziejów oświaty*, 36, 19-39.

Wróbel, T. (1983). Nauczanie filozofii i teologii w kieleckim Seminarium Duchownym (1727 – 1962), *Nasza Przeszłość*, 59, 97-163.

Załącznik nr 2 do Dekretu Biskupa Siedleckiego z dnia 31 marca 2014 r. o wprowadzeniu nowych programów i podręczników do nauczania religii w przedszkolach i szkołach położonych na terenie diecezji siedleckiej. Pobrano z: <http://www.katecheza.diecezja.siedlce.pl/index.php?a=gl&s=289&szczeg=2804>, Dnia (2018.09.17).

Zellma, A. (2013). Współczesny model kształcenia pedagogiczno-katechetycznego alumnów seminariów duchownych w Polsce, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*, 33, 283-296.

Żyjąc mocą chrztu. II Synod Diecezji Siedleckiej. Dokumenty. (2018). Siedlce: Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej UNITAS.